تنقیح

الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی رسوله الاکرم

انشای فصاحت آب و بلاغت قباب کارنامهٔ فارسی سعید گروه

انشای واله

موسوم باسم تاریخی

گلستان نثر حصهٔ دوم

تصنیف منیف خاتم الفصحا سند البلغا حضرت مولانا مولوی محمد سعید العلی

المتخلص بہ واله رحمة الله علیه قدس الله سره

در مطبع عزیز دکن واقع حیدرآباد طبع گردید

هو الله الاحد

این مقاله ایست در مضمونِ رای صواب آرا بنثر و نظم

حضرت والد مرحوم

از تصنیف منیفِ ادیبِ اکمل عالم اجل حاوی فروع

واصول جامع معقول و منقول عروة الوثقای

علم و هنر عالیشانِ والا گوهر ثانی حکیم لقمان محسن عالم

و عالمیان قدر فرمای صاحبکمالان حسانِ زمان خاقانی دوران

سلطان العلما و الشعرا عالیجناب فیضمآب آقا سید علی صاحب شوشتری

المتخلص بطوبی ادام الله و ابقاه و جزاه الله تعالی خیراً

فی الدین و الدنیا

آغاز رسالہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ الذی جعل الفصاحۃ و
البلاغۃ آیتین غیر منسوختین
للتصدیق بکل ما جاء بہ النبیؐ
من الشریعۃ الغراء والسنۃ البیضاء
وما انزل علیہ من القرآن ما بین
الدفتین، ونصلی ونسلم علی من

اضحت معجزاتہ کشریعتہ ناسخۃً
للأدیان السّالفۃ العامّۃ غیر منسوخۃ
الیٰ یوم القیامۃ محمدٍ الذی ھو شمس
فضلٍ اظلّتہ عن الشّمس الغمامۃ و اٰلہٖ و
اصحابہ بدور الامامۃ و صدور
الفخامۃ **و بعد** چون نظم و نثر سے
علیین آشیان۔ فردوس مکان۔ فردو
نشان۔ ہروی سامان۔ سنائی لمعان
جامی بیان۔ نظیری تبیان۔ ظہیر فاریاب علم

وعرفان واحد اقرانہ و امثالہ۔ مولوے
عبد العلی المتخلّص بہ والہ زاد اللہ
فی حسناتہ و اسکنہ بحبوحہ جنّاتہ۔ بعد از جدِ
والے وکد کافی فرزند رشید و دلبندِ سعیدش
نعم الخلف نعم السّلف فخر الاماجد مولوے
عبد الواجد از انتشار باجتماع و از انتثار بنظم
وانطباع در آورده و در ادای حقوقِ والدِ
خود این خدمتِ عظمیٰ و عبودیت کبریٰ را
عمده شمرده بنهایت کوشش و اجتهاد

باستقلال و استبداد پای سعی فشرده برای
دیدنِ این جانب نیز نسخهٔ آورد و زنگِ
کدورتِ اشتیاقِ دیدن کلامش را که
مدتی بعید العهد بود از خاطر برد ۔ دیدم گذشته
از وجوب ادای حقوقِ صداقت و رفاقت
سکوت از فصاحت و حصافت و رصافت
و رشاقتش از انصاف بعید است و کتمان
از معلومِ شهادت و شهادتِ معلوم
منذر بوعید است و من یکتمها فانّما هو

آثم و کتمان قول الله من احدی الکبر و
کبری المآثم لهذا این دو کلمه تقریظش و جو باًپروا خستم
و گوخه ترصیفی از برای کرخه و رصافه تعریفش
ساختم که معرفِ کلامم قول شارح حد و رسم
او گردد و پس از تصوّرِ موجب تصدیقِ دعاوی
درمساعی او آید اشهد بالله از تربیت
یافتگان حجرِ حجرات مدارسِ دکن از مدراس
تا حیدرآباد و ازینجا تا سائر بلاد کمتر کسی
کلامِ فارسی را باین پایهٔ کمال رسانیده

باشد حتّٰی تا دہلی و ملک العلمایش

غالباً ادائے خسروانہ دریاش را بپایۂ

رخشندگی کوکب دُرّی بآسمانِ اعتلا کشانیدہ و

نشانیدہ باشد۔ باوجودِ تفرق بال و تمزق اثوابِ خیال

از دستبردِ ملال و کلال بسبب ابتلا بقلّتِ مایۂ معیشت

و کثرتِ عیال و اختلالِ احوال از اعتلای کمِ استعدادان

و نزولِ مستعدان بعادتِ ہرخوان ختّال ۔

شعر

کطبیعۃ المیزان فی عاداتہ یضع الرواجح والنواقص یعتلی

مولوی عبد العلی واله را بجیر تم که چه جوهر داشته

که در طیِ کلماتِ یومیهٔ آن نثر جهان کشائی و در

ضمن مشاعراتِ اتفاقیهٔ قومیّه این نظم کذائی نوشته

که الحق میتوان سرمشق دیگر مشتاقانِ دلکش دانست

و در ترویجش شخص شائق ترقی ساعی باشد تا توانست

بلکه اگر فارسی دانی ایرانی کلام این والهِ هندوستانی را ببیند

ثالثِ میرزا کاظم والهِ اصفهانی و والهِ داغستانی

بکمالِ انسلاک او در ایشان این تثلیث را

گزیند گویا تاثیرِ لفظِ واله هست که باید

صاحب این تخلص بسیار نازک خیال باشد
ورقّتِ معانی را بدقّتِ مبانی مزدوج ساخته
هیئتِ ترکیبیه را بتیشهٔ اندیشه در هر معنی رعنا
تراشد که از هر یک ازین واله هائی ثلاثه روایات
نازک بندی و آیاتِ دقیق پسندی متواتر
است و این یک ذخرِ آن اوایل در اواخر
است که هم بهره یاب از علوم ابست و هم
بهر باب مراعیٔ تلایم منطوق و مفهوم فلهذا
تتبّع کلامش مغتنم است و از برای

غنائمین نثّاری ونظامی نظم و نثرش مغتنم
است چراکه دراین زمانه ہمہ جا علوم
اغنامِ ذیاب اند و اصواتِ محصّلین انعام
ذباب ۔ نہایت غنیمت است کہ اینقدر
پارسی را وارسی کنند ۔ وبپاسدارش
درِ پرسش وطلب را گاہی بزنند ۔ حالاکہ احتیاج
ریاست را از دانستنِ پارسی مرفوع داشتہ
اند ۔ ونہ دانستن را اشاعہ دادہ اند تا توانستہ
اند ۔ لیکن بمصداقِ حدیث شریف

لسان اهل الجنة العجمی و لسان

حملة العرش الفارسی شاید از فیاض علی

الاطلاق مددِ غیبی از عالمِ بالا برای ترویج

همه السنه اسلامیه بمنصهٔ ظهور و اختلا درآید

و می باید در ریاساتِ قدیمهٔ شاهیه خصوصًا

ریاساتِ اسلامیه که فرامین و قوانین و دفاتر

و ذخائرِ شان بلکه اصلاحِ معاد و معاش

شان و انجاح مرامِ اثاثه و ریاستِ شان

بهمین زبان بوده تا بتوانند این زبان پارسی را

از دست ندہند - و بدستِ خود تیشہ
بر پائے خود نزنند وَمَا علینا اِلّا البلاغ
والتّادیہ بالابلاغ پس امید کہ برائے
بہتریٔ عواقبِ خویش تفکری - و بفتح
بصر و بصیرت تذکر و تبصری فرمایند - و
مصلحتِ خود را لمفسدۂ اقتضاآتِ حالیہ
از خاطر نہ زدایند فلا ینبئک مثل بصیر
ولا ینبئّک مثل خبیر -
مراد از نظم و نثر دو شاہدِ عادل برکمال

استعداد است ورنہ دعوی تنسیقاتِ
خیالیہ و ترشیقاتِ بالیہ از عقلا بکمالِ استبعاد
است پس نشرِ مطاوئ امثال این
کتابِ فصاحت محتوے و
بلاغت منطوی صِرف بفوایدی علیّہ و
عوائدی سنیّہ است کہ در دین و دنیا ہر دو
بکار آید نہ صِرف زباندانی کہ در فضیلت
بحکمِ فضلہ در کلام گراید۔
اگرچہ دانستن ہر زبانے خود فی حد ذاتہ

کمالی است ربّانی بلکه هر زبانے برا سم
انسانی وکل لسان فی الحقیقۃ انسان
با این همه کمالات نفسانیه را بنی نوع انسانیه
گذشته از فواید حالیه و آتیه و عواید زمانیه
و مکانیه از مزایای جمیله شمرده اند و عقلا
قوّهٔ ناطقه ممیّزه للغایات را بمیزانِ منطق سنجیده
و از بر آورده های مقدار متکلم آورده اند ۔
فرزندِ دلبندی که مخبر از صدق اصل و مخبر
است همین کلام است و بنیادیکه بمرورِ

دھور از بارش و آفتاب بگذشتن اعصار خراب

نشو و ہمین بیان بلاغت نظام است ۔

فجزاہ اللہ خیراً عن الاسلام انہ ولی

الانعام والاکرام المتولہ فی ذاتہ الاتمام

و وفق اللہ المسلمین لتحصیل الفوائد و

تاصیل القواعد واحتساب الازمنہ

واکتساب الالسنہ ورفض التعطیل

وفرض التحصیل انہ قاضی الحاجات

وسامع الدّعوات ۔

كتب ذلك اقل السادات والعلماء

الاسلامية الداعی لدوام الدّولة

الآصفیّة النّظامیّة علی بن ابو الحسن

الموسوی الشوستری ـ فقط

تمّت

در مطبع فخر نظامی واقع حیدرآباد دکن بازارچھتّا

باہتمام وزیر علی مالک مطبع چاپ گردید

۱۱ ذیقعده سنه ۱۳۱۲ ہجری

فقط

هو العزیز

گلستان نثر حصۂ دوم

دیباچہ

سُبْحَانَکَ لَاعِلْمَ لَنَآ اِلَّامَا عَلَّمْتَنَا ؕ اِنَّکَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَکِیْمُ

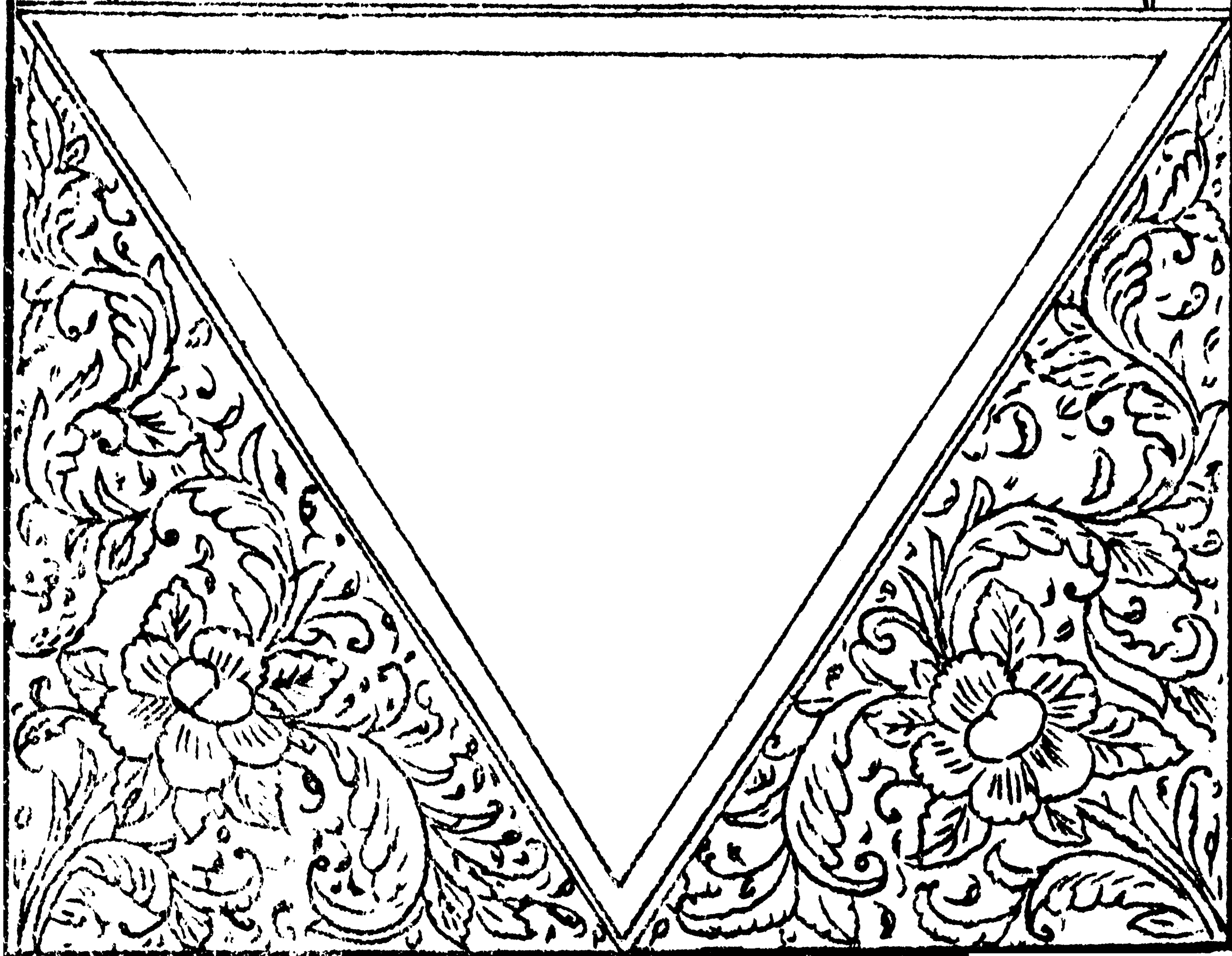
از ازل تا ابد جمیعِ حمد و ستایش از برای خداست دانا بینا قادر توانا کہ فعّالٌ لِمَا یُرِیْدُ از صفاتِ اوست یگانہ ہم در ذات وہم در صفات ذاتِ اوست لعل از سنگ گوہر از صدف و روز از شب پدید آورد انسان را بر دیگران بشرفِ نطق و فضیلتِ ایمان سرافراز کرد کتابی اعظم القدر یعنی قرآنِ مجید را برسول کریم از برائے ہدایت و نجاتِ ما نازل فرمود با فصاحت و بلاغتی کہ آوردن یک سورۂ مثلِ آن فصحای اکمل و شعرای اجل را عاجز نمود و نعتِ بیغایت و لانہایت حبیبِ او را سزد کہ رسول آخر الزمان است از برائے ہدایت و رحمتِ عالمیان آمد و شریعتی حاوئی مراتب چہارگانہ را آورد چہ رسول کہ ہر حرفش وحی۔ امر و نہی او

سراسر امر و نہی چہ رسول کہ سیرش معراج و سیرتش قرآن - چہ رسول کہ مقامش محمود
و کلامش افصح و کتابش معجز جاویدان - چہ رسول کہ آفتاب ہدایت نور وجودش
ہمیشہ تابان و بی زوال - امتِ مرحومہ اش موردِ مراحم خاص پروردگارِ ذوالجلال
و حمد منقبت از برائے اہل بیت و مہاجرین و انصارِ اوست کہ حاملان وحی
و راویان حدیث و حامیان دین متین بودہ اند - اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدِنِ النَّبِیِّ
الْاُمِّیِّ وَعَلٰی اٰلِ مُحَمَّدٍ **اما بعد** روشن باد کہ حصۂ اوّل این انشائی فیض آماسی کہ مشتمل
بر عرضیجات و مراسلات است خود حضرتِ مصنف علیہ الرحمتہ کہ قبلہ گاہ راقم الحروف اند
در کتابی آنرا فراہم آوردہ و یک نقلِ آن بدستِ کاتبی نویسانیدہ بودند و یک نقل
دیگر راقم الحروف ہم کردہ بود تا آنکہ بقالب طبع آمد و آن عرضیجات و مراسلات
را آن حضرت در زمانِ صدارت مدرسۂ کلان فارسی بلدہ نگاشتہ بودند - ولیکن
این حصۂ دوم را خاکسار جمع کردہ است باین طور کہ حسب الاجازت آنحضرت رقعات
اواخر عمرِ شریف موسومۂ احبا و اعزہ را کہ تلف نشدہ بودند با شفقت نامہ جات موسومۂ
این احقر الانام فراہم آوردم و ہر یک رقعہ را کہ تازہ می نگاشتند درج این کتاب
میکردم تا آنکہ رفتہ رفتہ یکصد و ہفتاد و سہ (۱۷۳) رقعہ درین نامہ فراہم آمد اگرچہ
این تعداد بسیار کم است زیرا کہ بیشتر اشعار و عبارات اوائل و اواسط عمرِ شریف
بسبب بی احتیاطی دوستان و شاگردان جمع نشدند و بجاہا می متفرق پریشان ماندند
حتی کہ بعض پرچہ ہائے نظم و نثر اواخر عمر ہم از دستِ غفلتِ بندہ نیز بمعرضِ تلف

رفتہ و درج دیوان و این نامہ نگشتہ ولیکن ہر قدر کلام کہ باقی ماندہ و فراہم آمدہ چنین عزیز الوجود دست نام این انشای دلکشای را **گلستان نثر** یافتہ ام کہ تاریخی ہست ولیس از وفات آنحضرت بخاطر فاترم وارد شد - تمام این انشای جانفزای بر سہ حصہ منقسم است و حصہ سوم ہم جمع کردہٴ این بندہ است کہ باجازت و رضای آنحضرت فراہم آوردہ بودم فقط ۴ محرم الحرام ۱۳۱۳ھ

الراقم

محمد عبد الواحد عفی عنہ فرزند حضرت مصنف مرحوم مددگار اول فارسی گورنمنٹ ہائی اسکول چادرگھاٹ واقع حیدرآباد دکن

صحت نامہ انشای والہ حصہ دوم

نمبر اغلاط	صفحہ	سطر	غلط	صحیح	نمبر اغلاط	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۲	۳	۴	۵	۱	۲	۳	۴	۵
۱	۱۲۹	۱	درست	درخت	۱۹	۱۶۸	۴	عزیز القدر	عزیز القدرا
۲	۱۳۱	۱۲	در مند	دردمند	۲۰	۱۷۰	۶	جوا	جواب
۳	۱۳۳	۱۱	دام	وام	۲۱	۱۷۱	۶	والتد	ولیتد
۴	۱۳۴	۱۶	ناتوان	توان	۲۲	۱۷۶	۱۰	خفظ	حفظہ
۵	۱۴۰	۱۶	لبد	بند	۲۳	۱۷۷	۱	متحم	منتحم
۶	۱۴۱	۱۳	زنان	زمان	۲۴	۱۸۱	۳	ترانجان	تراںجان
۷	۱۴۱	۱۵	یکان	بمان	۲۵	۱۸۱	۵	ہای	ہا
۸	۱۴۳	۲	زاد	زادہ	۲۶	۱۸۲	۱۵	نگاشتہام	نگاہ اشتہام
۹	۱۴۳	۴	نظال	نظابل	۲۷	۱۸۴	۱۰	عزیزالقدر	عزیزالقدرا
۱۰	۱۴۳	۱۳	بر	برسر	۲۸	۱۸۸	۴	قریب	قریب بہ
۱۱	۱۴۵	۶	شیخ حسین	شیخ حسین شیخ جمال	۲۹	۱۹۵	۱۰	وباے	جاے
۱۲	۱۴۵	۷	مدرسہ	مدرسہ اغز	۳۰	۱۹۶	۹	لفقش	نقش
۱۳	۱۴۹	۴	ہنوز	دہنوز	۳۱	۲۰۲	۲	تنعیف	ضعف
۱۴	۱۴۹	۷	جبرز	جرز	۳۲	۲۰۵	۱۵	جیش	نبیش
۱۵	۱۵۴	۵	نا	تا	۳۳	۲۰۸	۲	متعد	مستعد
۱۶	۱۵۷	۱۲	جماعہ	وجماعہ	۳۴	۲۰۸	۱۶	بد	بہ
۱۷	۱۵۹	۱۶	درکاستہ	درکارستہ	۳۵	۲۱۰	۷	بودکہ	بوکہ
۱۸	۱۶۵	۸	لطف	الطف	۳۶	۲۱۱	۱۲	دور	دورتر

نمبر اغلاط	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱	۲	۳	۴	۵
۳۷	۲۱۱	۱۲	تعویقی	وتعویقی
۳۸	۲۱۳	۱	عریزان	عزیزان
۳۹	۲۱۵	۱۰	موافق	مواقع
۴۰	۲۱۷	صفحه	۱۱۷	۲۱۷
۴۱	۲۱۸	صفحه	۱۱۸	۲۱۸
۴۲	۲۱۹	صفحه	۱۱۹	۲۱۹
۴۳	۲۲۰	صفحه	۱۲۰	۲۲۰
۴۴	۲۲۳	۱۰	حالات معاملات	حالات و معاملات
۴۵	۲۲۶	۳	مرجوع	مرفوع
۴۶	۲۳۰	۲	داوجان	دوستان
۴۷	۲۳۰	۶	خاطر عدم مروت	خاطر عدم موجود
۴۸	۲۳۰	۱۱	امیکه	امیدکه
۴۹	۲۳۴	۵	مستحصن	مستحسن
۵۰	۲۳۴	۳	انیا	دنیا
۵۱	۲۳۵	۳	جانگاه	جانکاه
۵۲	۲۳۵	۴	دو صد نود	دو صد و نود
۵۳	۲۳۶	۱۱	بادا	باد
۵۴	۲۳۷	۶	ربوکه	بوکه
۵۵	۲۳۹	۲	عریضه	عرایضه
۵۶	۲۳۱	۵	ملازمت	ملازمت را

نمبر اغلاط	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱	۲	۳	۴	۵
۵۰	۲۳۹	۹	عزیز القدر را	عزیز القدر را
۵۸	۲۴۰	۳	کوته	کوتاه
۵۹	۲۴۰	۷	نوز	فوز
۶۰	۲۴۰	۸	اتمانی	امتحانی
۶۱	۲۴۴	صفحه	۲۱۴	۲۴۴
۶۲	۲۴۴	۷	موصوف	موصوفه
۶۳	۲۴۵	۴	بگردید سرفراز	بگردید سرافراز
۶۴	۲۴۵	۱۱	طبعی	طبیعی
۶۵	۲۵۴	۳	بودم	بوده ام
۶۶	۲۵۴	۸	انگریزی	انگریزی
۶۷	۲۵۵	۱۳	ارشاد	ارشاد رود
۶۸	۲۵۷	۱۴	معرافراز	سرافرازی
۶۹	۲۶۰	۱۱	تکیه	تکفیه
۷۰	۲۶۲	۱۴	رافت	رافت
۷۱	۲۶۴	۱	ترا	را

تمت

حصہ دوم

گلستانِ نثر

مصنفہ

مولانا محمد عبد العلیٰ والہ علیہ الرحمہ

حصۂ دوم کتاب مستطاب گلستان نثر مشتمل بر رقعاتے کہ باعزہ واحباطراز تحریر پذیرفتہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

رقعہ (۱) بنام مولوی سید حسین صاحب بلگرامی مخاطب بنواب عماد الملک بہادر

گرامی جنابا دامت مکرمتکم نامۂ فیض نشان با ارمغان دلنشین رسید- واین افسردہ جان ایام ناخوشی راپیام خوشوقتی رسانید- ارمغان اطفال دبستان راحسب فرمان دیدم- وبرخی نثر ونظم آن رابمیزان نظر سنجیدم- کتاب خوبی ست ازبرای طفلان- وخوبیش خاصہ ازجہۃ اشتمال ست بروزمرہ ایران- گفتار میرزا دردہی بکیفیت بادہ صافی ست- ورساندن دماغ ہوش راکافی- چون صاحب کتاب را روی خطاب بسوی مبتدیان ست- زمنتہیان مضمون تکلموا الناس علیٰ قدر عقولہم اندیشیدنی- واگرجاے پست وبلندی بنظر آید

دیده ازان پوشیدنی - آری ع درست بلنداست در باغ وپست گزارش
ہذا که بحکم المامور معذور بوده است از مقوله الدین النصیحه انگاشته - ومظنه
دیگر درباره گزارنده روانداشته باد - بالجمله ارمغان درخور آن ست که هرچه
زودتر مطبوع وهدیه تعلیم اعزه صاحب طبع شود - عزیزان مدرسه را بازای چنین
خیرخواهی ها چه قدر ادای شکر گرامی باید نمود - وچها ممنون حقوق تربیت سامی
باید بود - ولله در قائله ؎ شکر سوی شهر سعادت برد + هرکه کند شکر
زیادت برد + نه تا جزو ارمغان با پاسخ نامه تفقدنشان بخدمت میرسد
دیگر دستور سخن تالیف میرزا سنجر اصفهانی که بتوسط معتمد صاحب سررشته تعلیم
بمن لا یعلم رسیده - انشاء الله بفرصت آنرا هم دیده - رای ناقص خود را عرضه
خواهم داد - زیاده مکرمت زیاد

رقعه ۲ ایضاً

گرامی جنابا دامت مکرمتکم دستور سخن تالیف میرزا سنجر ایرانی روکش
ارتنگ مانی ست رای بنده در اکثر مطالب این کتاب با رای صواب مولانا سید علی
صاحب طوبی و میرزا قربان علی بیگ صاحب سالک که تقریظی و تحریری از
برای این نامه پرداخته اند متفق است الا در بعضی مسائل که یکی ازان تفرقه
فیما بین دال و ذال است درین مقام خامه مولف چنانکه مذهب متقدمین را نگاشته
اگر مذهب متاخرین هم که جمعی بر تخصیص و برخی بر نسخ قاعده قدیمه رفته اند نگارش

نمودے ہر آئینہ نظر بحسن تحقیق این رسالہ احسن بودے بیتی از سنجر کاشانی کہ خدایش
بیامرزد بیاد آمد چون مناسب مقتضای حال بود درین محل ثبت میشود ؎ متاع
کفر و دین بی مشتری نیست + گروہی آن گروہی این پسندند + دیگر این
قانون افادت مشحون چون دستور سخن نام یافتہ و دستور است کہ سخن بے
مرکبات کلامیہ نمیشود پس میباید کہ بمصداق نام خود از بحث نحویات نیز خالی
نباشد تا طلبہ را آگہی از مباحث کلمہ و کلام ہر دو حاصل شدہ ہم صیانت ذہن
از خطای لفظی رو دہد و ہم نگہداشت گفتار از بیراہی از انجا کہ ہر ماموری را
معذور خوانند چشم آن ست کہ والہ کورفہم را درین گزارش مجبور دانند زیادہ مکرمت زیادہ

رقعہ (۳) بنام مولوی حکیم عبد الباسط خان بہادر عشق تخلص برادر کلان مصنف

بحضرت اخی الولی مرتبت دامت برکاتہ پس از نیایش گزارش آنکہ رقعہ جناب
منشی غلام محمد صاحب موسومہ سامی مورخہ شانزدہم ماہ حال این شعر حالی بیاد
بندہ داد ؎ عذر ستمی خواست کہ خون در جگرم کرد + میخواست تلافی کند
آزردہ ترم کرد چند انیکہ آنرا بتامل خواندم لشگفت درماندم چہ جواب ناشتافی سائل
را با برادر او دانمودن و درانمیان بعنوان دیگر در گفتگو وانمودن ندانم مبتنی بر چہ
مصلحت بودہ است درین اثنا درخصوص نسبت معلومہ گفتاری و رفتاریکہ فیمابین
ما و ہمشیرہ صاحبہ معظمہ مکرمہ جناب منشی صاحب رفتہ آن ہمہ روئیداد ہر آئینہ مکشوف

خاطر موصوف بوده باشد لاجرم بایدکه پاسخ نامهٔ ام را برطبق آنچه اینک شنیده و دیده آمد براست قلمی بنویسند و براه راست بفرستند ما جوابیکه تشنه کامان را سرمایهٔ سیرابی باشد نه سرابی هرچند من بیتاب و توان ناسپاسدار حمایت بزرگان و یاریگران نیستم مگر در عالم منت نهی طرف ثانی متحمل چندین بار گران نیستم خلاصه اگر اکنون جناب منشی صاحب را سر این کار خیر بفهمید خویش ست نه بفهمایش بیگانه و خویش همانا کردن آن مقرون بسازگاری و سزاواری ست وگرنه کدام مجبوری و ناچاری رقعهٔ هذا بعد ملاحظه بنابر لحاظ مناسب بجناب منشی صاحب فرستاده آید و این معنی نیز بوضوح گراید که فرستنده مترصد خذ ما صفا دع ما کدر و جواب را منتظر میباشد آینده ع صلاح ما همه آنست کان صلاح شماست زیاده تسلیم -

رقعه (۴) بنام صدر مدرس صاحب مدرسهٔ تعلیم المعلمین

درمند نوازا - بنده بسبب بیدست و پائی از روز ماموری بدبستان تعلیم المعلمین یک روز چاق نبوده ام چه بنده خانه از مدرسه دور و عمر بنده نزدیک به چهل و پنج ماهوار صد روپیه و بار اخراجات گنج در گنج نه یارای سواری و نه پای راهسپاری بلکه از عهد طفلی کوچه گردی در آفتاب چون آفتاب عادت ندارم و راه رابی گمرهی پیاده رفتن نیارم چاشت که خود را پیاده تا بمدرسه میرسانم سررشتهٔ حواس

بسان تار شعاع یکسر پریشان و شام که ازانجا برمیگردم در پردہ رنگ زرد
درد سررا کاربا مان میشود لاجرم ہر وقت بروقت بمدرسہ نتوانم رسید
وشرمندہ ام کہ مرا گناہ مدرسی چہ قدر زحمت جانکاہ میباید کشید کہ نہ کاررا
چست توانم کرد و نہ خودرا تندرست ناچار بصد نیایش گزارش ست کہ یا اضافہ
بندہ در خور خرچ سواری منظور باد یا بندہ بتبدیل عہدہ فراخور معیشت ازین خدمت
معذور باد امید کہ این ملتمسہ درجناب معتمد تعلیمات زاد عنایتہ وبدان گرامی
وسیلہ بہمایون ملاحظہ حضرت صدرالمہام دام دولتہ بگذرد تا خدام ممدوح مرا
بکام دل رسانند و یا بکار دیگرم درخور گزران پرورش گردانند ہمانا ع
فکر ہر کس بقدر ہمت اوست وسرکار عالی قدردان ہر یکی باندازہ رتبت
اوست ہویداست کہ این نمکپروردہ دیرینہ نمکپروردہ کیست وکنش وروش
اورا حال چیست اگر نفسے چند در دعاے این در دولت بکام دوستان گذراند
وجوہر فدویت را بعرض ملازمان آصفی آستان رساند چہ شود وبدین مایہ
سود دشمن ازگرہ آسمان چہ رود کار بعنایت ست وباقی بہانہ -

رقعہ (۵) ایضاً

جناب صدر مدرس صاحب مدرسہ تعلیم المعلمین دامت مکرمتہ - بعضی حضرات
کہ بدادن امتحان می آیند سفارش ہی آرند و چاپلوسی ہی کنند کہ این کار

در اختیار شماست اگر در بارهٔ شان رعایت کنم خلاف دیانت کرده باشم و اگر نکنم دل مردم را آزرده باشم در شق اول از جواب دادن بخداوند نعمت و خدای خالق گزیر نیست و در شق ثانی از افتادن بر زبان خلایق چاره و تدبیر نیست بآفریننده جان که از دست اهل غرض دلفگارم ناچار گزارش پرداز آستان سرکارم که مجلسی از راستان بجهة امتحان مقرر شود تا دیگر جای سفارشی بیاران نبود امید که این ملتمس را بحضرت معتمد تعلیمات گذرانیده بنا و بست دلخواه گردانیده آید زیاده چه گزارش نماید -

رقعه (۶) ایضاً

والا پایگاها دامت فیوضه - من بیدست و پا در خطه جهانی از دوری دبستان نالان بوده ام اکنون که مدرسه به سواد شهر نقل کرده تا قوت رفتار از صبا دام نکنم چگونه بآنجا توانم رسید تا دسترس بود به سواری کرایه حاضر مدرسه میشدم و از یک هفته که پیاده آمد و شد میکنم درد سر و آبله پا دود از نهادم برآورد و چون نقش قدم از پا درآورد درین حالت غیر ازانکه رخصت خاص یک ماه برای بند و بست بعضی امور و تیمار طبع رنجور بگیرم دیگر ازین وا مانده چه می آید چون از آغاز ملازمت تا بغایت التماس رخصتی از سرکار عالی نکردم امید که از پذیرائی التماس ناکام برنگردم زیاده چه عرض رود -

رقعہ (۷) بنام حکیم محی الدین شریف خان بہادر

سپہر شرف را رخشنده دری و بحر حکمت را ارزنده درجناب فیضمآب حکیم محی الدین شریف خان بہادر للہ درہٗ - سبحان اللہ وقتی بوده که کمتر دیدمی یکروز بے دیدار دلفروز از گریبان شب بدمدو اکنون طرفه روزگاری ست کار صفحه دیده را ورق نامہ را انجام میدہد وستبرد مباعدت از حد گذشت و آسمان نفسی بمراد دل مشتاقان نگشت مسبب الاسباب سببی روزی احباب کند که حجاب دوری با پردہای دیده بدل شود بالجملہ عازم آن درگاہ سید حسینی پادشاه که از خانواده سادہ نامی ورساننده این نامہ ساده بخدمت گرامی اند فرزند سالک عارف وازاعرف معارف راقم اثیم و درین دریاے پر آشوب مصائب از دو جانب درتیم اند چون والدین ماجدین و برادر بزرگتر این سلالہ پاکان بعارضه سل سلسلہ زندگی را گسلیده اند ایشان بگمان آنکه درین سلسله این مرض جان گسل تسلسلی پیدا کرده دست توسل بدامان آن مسیحای زمان که گوشه امان است چون سوزن ناتوان زده چشم التفاتی دارند یارب سررشته توقع تدبیر یکه مد نظر ایشان ست کارکنان تقدیر سر کلاوه اش را بر ہم نگذارند ع

فطوبی لباب کبیت العتیق + حوالیہ من کل فج عمیق + ثانیاً استماع حادثه جانفرسای صاحبزاده نوجوان دل این مخلص پیر ناتوان را بسر پنجه الم افشرد آری

ع این ماتم سخت است که گویند جوانمرد * خداوند غفور آن مرحوم مبرور را در گروه صالحین شافعین و پس ماندگان را بزمرهٔ صابرین مبشرین محشور گرداناد درین وادی غم مخلص هم همقدم آن محسن قدیم یکی از قدما میفرماید

جهان چیست ماتم سرائے درو	نشسته دو سه ماتمی رو برو
جگر پارهٔ چند بر خوان او	جگر خوارهٔ چند مهمان او

اعنی مخلص زاده دومی محمد عبد الحمید غفر له که در حین برآمدن از وطن یک و نیم ساله بود بچهار روزه بیماری برسام در هنگام جوانی آنجهانی شد ارحم الراحمین اورا رحمت و مارا رضا و تسلیم مرحمت کناد ثالثاً ترصد با صد وثوق آنکه باقتضائے شیمهٔ بزرگانه کرشمهٔ مسیحائی درکار رسیده موصوف فرموده شود و نیز باشندهائے رسم و راه قدیمانه مخلص دیرینه را دور تصور نموده شود ملازمت عالیه مخلص بمدرسهٔ عالیه واقع کوتهی رمبول بر عهدهٔ مددگاری اول علاقهٔ فارسی ست و غریبخانه سر کوچه باغچه که به انگریزی گاردن لین نویسند در خطه رزیدنسی ست زیاده ایام بکام باد والسلام بالوف الاحترام ـ

رقعه (۸) بنام آقا ابو الحسن صاحب پروفسر نظام کالج

سیدی و مولائی آقا سید ابو الحسن صاحب طباطبائی زاد مرحمتکم انبه پیوندی عنایتی ملازمان عالی بست دانه بوصول پیوست ولب شکر را

بشکر علاوت وشیرینی منت بہم بست چون بندہ صبح امروز ساعت ہشت آمادہ رفتن مدرسہ بودم قلمرا ہمان دم بعرض شکریہ شیرین کام نمودم قصور معاف وعذرم مایہ وفور الطاف باد

رقعہ (۹) بنام ملا عبد القیوم صاحب دپٹی کمشنر انعام برادر زادہ مصنف

عزیز القدر ذی المناقب ملا عبد القیوم صاحب حماہ اللہ الواہب ۔ تفسیر فتح الرحمن کہ درج مطلوبہ این مدرسہ بابت کتب دینیہ بود ہنوز نرسید جلوہ افروزی ناظورۂ کار در پردہ انتظارست ظاہرا بہم رسیدن این کتاب نایاب ازانکہ مستقلا بقالب طبع کمتر آمدہ بسے دشوارست لہذا فتح الباب مدعا را رائے الیسر وراہے نزدیک تر اندیشیدہ ام کہ اگر بجاے تفسیر مطلوب قرآن مطبوع مطبع ہاشمی را کہ محتوی بر تفاسیر ثلثہ اعنی جلالین و فتح الرحمن و ترجمہ اردو زبان ست والحق این قرآن در صحت بیقرین ودر صنعت طبع دلنشین ومجلد این فرقان بے بہا را ہفت روپیہ بہانشان میدہند از بلدہ یا جائے دیگر بہم رسانیدہ ابلاغ خواہند نمود دیگر احتیاجی بہ تفسیر مستقل فتح الرحمن نخواہد بود اما نظر بایجاز جلالین وغیرہ از یک جلد بیضاوی شریف ونیز تفسیر پارہ عم مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ گزیر نیست لہذا تکلیف میرود کہ از قرآن مطبع ہاشمی و تفسیر پارہ عم مولانا ی دہلوی دوتا نسخہ واز بیضاوی شریف یکجلد ہر قدر زود تر توانند طلبیدہ مطلوب را بما طالبان

رسانند اما بعنوانیکه تفسیر پارهٔ عم و بیضاوی شریف در صحت و صنعت طبع مطبوع طبایع باشند زیاده چه برنگارم جز اینکه ع غم دین خورکه غم دین همه غم ها فروتر ازین ست والسلام والاکرام ۔

رقعه (۱۰) بنام نواب فیروز حسین خان بهادر

از عالیجناب فیضمآب نواب فیروز حسین خان بهادر دام نصرته و دولته استدعا دارم که خدام ممدوح نام این احقر الانام در مسلک شرکاے کتب خانهٔ عام اهل اسلام مدراس ممنون عواطف عمیمه خواهند فرمود و پس از وقوع این شراکت فهرست کتب خانهٔ موصوفه را مع کتاب قلمی فارسی منتخب الشعرای متاخرین برسم ضیافت طبع بنده والا بصحابت میهمان مایدهٔ احسان خود اعنی میر عابد علی خان صاحب که از اعزهٔ حیدرآباد و از طلبهٔ مدرسة العالیهٔ سرکار عالی اند مرسل خواهند بود مضمون این شعر خودم ع مرغ چمنم لیک وطن رفته زیادم * زاندم که مرا خانهٔ صیاد وطن شد مسقط الراس بنده مدراس ست و از عهد امیر الهند فردوس آرامگاه نواب والا جاه اعنی ممکخوار آن سرکار عالی تباره نیز در اوایل بنیاد کتب خانهٔ موصوفه یکے از شرکاے طبقهٔ قدیمه اش بوده ام تا آنکه پس از رحلت حضرت خلد مکان نواب غلام غوث خان بهادر حسب الطلب محمد اعظم علیخان مرحوم که جد مادری بنده بودٔ

ببلده حیدر آباد صانها اللہ عن الفساد افتاده وازان باز بہ پابندی قید تعلق نتوانستم ازینجا برخیزم حال چند سال ست کہ مدرس علاقہ فارسی وغیرہ مدرستہ العالیہ ودرین علاقہ مددگار اول ایچ پی ہادسن صاحب صدر مدرس آن مدرسہ میباشم وازاعرف معارف بندہ دراحاطہ مدراس فیض اساس حضرت میر مہدی الحسینی المتخلص بہ ثاقب وجناب حکیم محی الدین شریف خان صاحب دامت برکاتہما ہستند خلاصۃ العرض منتخب الشعرای مطلوب را بعد فراغ برسبیل چاپ انگریزی واپس ولیس ازان ترسیل گلستان مطبوع مصر را ملتمس خواہم نمود وحسب ضابطہ قدیمہ رقعہ متضمن طلب ہر ماہہ بکتب خانہ موصوفہ خواہم رسانید بعنوان پیشگی سہ روپیہ کمپنی را در وجہ شراکت یک سالہ کتب خانہ بحساب ماہی چار آنہ جناب میر عابد علی خانصاحب از جانب بندہ خواہند گزرانید امید کہ ملازمان والا این نقد محقر را از من قلیل البضاعت بمعرض قبول رسانیدہ التماس مرا رد نخواہند گردانید زیادہ فیروزی روزافزون باد -

رقعہ (۱۱) بنام راجہ مرلی منوہر بہادر مہاراج نواز ونت

راجہ راجگان والا گوہر گوہر مجد و اجلال کان گوہر فضل وکمال زاد اقبالہ

اے راجہ منوہر ایکہ احسان از تست رباعی ہم راجگی وہم دکن جان از تست
نظم متفرقات بانست وکنون جمعیت دل ہای پریشان از تست

ملا عبدالقیوم برادرزادہ من ستہام اند و متوسل آن فخر راجگان کرام ایشان
مردی عالم و ہنرور اند و ذات راجہ مربی اہل علم و ہنرپرور چشم دارم کہ نور چشمی
مذکور منظور نظر التفات ملازمان خواہند بود و جوہر دانش و بینش ایشان
ہر آئینہ بر آئینہ خاطر مہر نشان جلوہ خواہد نمود زیادہ ایام کامرانی مستدام باد۔

رقعہ (۱۲) بنام شیخ پی مادسن صاحب بہادر صدر مدرس مدرسۂ عالیہ

آن پیک نامور کہ رسید از دیار دوست	آورد حرز جان ز خط مشکبار دوست
خوش میدہد نشان جمال و جلال یار	خوش میکند حکایت عز و وقار دوست

خدمت عالی صدر مدرس صاحب مدرسۃ العالیہ عرض میشود کہ رای صواب
آرای نواب موتمن جنگ بہادر بحوالہ کیفیت مبینہ جناب کپتن کلارک صاحب
نسبت بطلبہ این مدرسہ درباب تلقین صلوۃ و تعلیم قرآنی گویا وحی آسمانی است
طالب العلم مسلمانی کہ صفحہ دل او از نقش مسائل کتاب اللہ سادہ است در
معنی مسلمانش نتوان خواند گو بصورت مسلمان زادہ است در نظر این
بے بصر مبتدیان مدرسہ بہ نسبت منتہیان مر این تعلیم را محتاج تر اند چہ گزارندگان
نماز را باید نخست پارہ از قرآن و فقہ بخوانند و مسائل وضو و صلوۃ را نیکو بدانند
تا اداے این چیزہا چنانکہ باید بتوانند لاجرم اولاً ہر سہ درجہ اولین را تعلیم
یک پارہ عم مترجم وافی و تمام ست و اولی از براے درجہ ہاے اوسط و اعلی

ترجمه فتح الرحمن وتفسیر احمدی جامع آیات احکام وہمچنین بجهة آنها فقه منظومه
ہندی مولوی حافظ شجاع الدین حیدرآبادی وعقاید نامه فارسی مولانا
جامی قدس سرہما کافی وبسندست ومرانهارا مالا بدمنه فقه فارسی وکنز الدقایق
فقه عربی سودمند وپسند درفن سیر واخلاق سرور المحزون واخلاق محمدی
سرمایه صلاح ابدی وفلاح سرمدی باشد ابتداءً باین قدر کتب اکتفا توان
نمود وتدریجاً کتب دیگر بران میتوان افزود چون فرضیت عبادت خدای بیچون
از آیه کریمه وما خلقت الجن والانس الالیعبدون ہویدا ولہذا فریضه صلوة
اہم طاعات واقدم عبادات خالق تعالی بوده است پس تعلیم مذہبی درین مدرسه
اسلامی امریست واجب الاہتمام که موجب امتیاز مسلمان از غیر مسلمان وموجب
نکوفرجامی متعلمان ونتیجه نیکنامی صدر مدرسه فی الزمان خواہد بود ونیز بفحوای
غرای حدیث الدال علی الخیر کفاعله ثواب نماز ہر روزه وروزه ہرساله چندین طلبه
چون دولت بیحساب باصحاب مجلس وی خواہد نمود ازانجا که نماز عبارت
از عبادت خدای پاکست منجمله لوازم آن جامه پاک وجای پاکست ونیز چون
آغاز وقت ظہر مقارن انجام نصف النہارست ناچار فراخی در ساعت نماز پیشین
پس از خوردن طعام درکارست تا مصلیان درآن فرصت طہارتی شایسته وارکان
صلوة را اقامتی بایسته توانند کرد وصد درتائل ؎ شرف مرد بجود ست وکرامت
بسجود ؞ ہرآنکه زین ہردو ندارد عدمش به ز وجود ۔

رقعه ﴿۱۳﴾ ایضاً

جناب ایچ پی ہدسن صاحب صدر مدرسته العالیه سرکار عالی چون سروران فرنگ با فرہنگ قدردان مردم ہرفن خاصه شاعران صاحب سخن میباشند امید که آن جناب فیضمآب ہم بنظر التفات درین ابیات ملاحظه خواہند فرمود
ع یک نظر فرما که مستغنی شوم زابنای جنس -

ای کرم پیشه جم مرتبه ہدسن صاحب	ایکه از ذات شریفت ہمه آید احسان
ہمت عالی و فکر تو رسا طبع بلند	سروری خاسته کم چو توز عالی منشان
عقده سخت فتاده است بکار واجد	حل این عقده مشکل ز تو باشد آسان
خود مگر بند کنی ناخن تدبیرے را	کار ور نه چه کشاید ز فلان و بهمان
دست آنرا که بگیرند لیف از ندش	ہست ضرب المثل ای حامی بیدستان
تا بغایت زہدایت بتواریخ و سیر	سر بسر دیده احوال بزرگان و شهان
که از ایشان بجهان نیست نشانی پیدا	یادگار است ہمین نام نکوئی زیشان
تو ہم از صلب بزرگان فرنگ آمده	ہر چه شایان تو باشد بکن ای فخر زمان
زنده انسان نتواند که بماند تا حشر	نیکنامی است کزو زنده بماند انسان
عمر و جاه ابدی بهر تو خواہد واله	یارب از نام نکو زنده جاوید بمان

رقعه ﴿۱۴﴾ ایضاً

یک قطعه درخواست موسومه اهالی بورد بمقدمه عبدالواجد ملفوف ہذاست چون مضمونش
انصافاً بی تکلف برجاست رجا که بسفارشی مربیانه شاگرد دیرینه خودرا کامروا
فرمایند والا از برای رفتن بمدرسه دیگرش ماذون نمایند تا عمراو در بیکاری
چون امید کامگاری رایگان نرود زیاده چه گزارش دہد ۔

رقعه (۱۵) ایضاً

من بنده که بجز مشاهره مدرسه ام مداخلی دیگر معلوم و مخارج گزرانم مع بیست تن
از اہلخانه و خانواده منحصر در ہمین مرسوم است چگونه بیتوانم باین دستگاه
تنخواه مدرسه را از برای عبدالواجد بگزرانم از آنجا که نامبرده تلمیذ نامبردار
جناب و در فارسی صله یاب ست اگر ملازمان درباره وظیفه او سفارشی بسرکار عالی
خواہند فرمود عین سرفرازی و شاگرد نوازی خواہد بود ۔

رقعه (۱۶) ایضاً

حسب مضمون اشتہار این مدرسه واقع ماه گذشته درخواستی که بالتماس
تقرر وظیفهٔ فرزندم گزرانیده بودم نقل آنرا مکرر بجهة ملاحظه ملفوف میسازم
و بنا بر نرسیدن رسید در طلب تنخواه ذگی فرزندم بگزارش می پردازم که
بیست و پنج روپیه ماہانه اجرت خوراکی وغیره عبدالواجد را نمیتوانم بگزرانم

چون در سایر مدارس مدرس زادگان را نظر بحق استادی خط مسلمی ز متل
این باز خواست ہا می بخشند چہ شود کہ بخصوص بندہ زادہم درین مدرسہ انیمعنی ملحوظ
شود واگر مباد انظر التفات آقا را اینقدر رعایت منظور نبود رخصت رفتن بندہ
زادہ ازین مدرسہ نیز آنہمہ دور نبود ظال افضال لایزال باد -

رقعہ (۱۷) ایضاً

یاد داشت ہای مدرسہ عالیہ علی التوالی چون آثار صحت بیماری یکدیگر میرسید
وبا دل مضمحل کار انفاس مسیحانہ در پردہ تفقدات بزرگانہ میکند قبل ازین
صداقتنامہ مہری شفاخانہ سرکاری ابلاغ خدمت یافتہ واز ملاحظہ آن
ہر آئینہ صورت ناخوشی عبدالواجد روشن خاطر انور شدہ باشد چنانچہ ہنوز
علاج ہمان شفاخانہ فیض کاشانہ جاری وبقول معالج اکنون اصل مرض کہ
نمونیا بودہ نمو نہ نمود بے بود ودرحیز انقلاع متواری اما سعال کہ مصداق
سگ زرد برادر شغال ست بدلالت طبعی بر سینہ خراشی ودل آزاری وعوارض
آن کہ ضعف ونقاہت باشد الی الآن درحیطہ تن ناتوان مریض سیاری ست
لہذا معالج موصوف کالآمر بالمعروف بتاکید اکید گفتہ اند ما دامیکہ عوارض
مذکورہ رخت از معمورہ پیکر بر نبندند پا بخطہ دلنشین مدرسہ نباید نہاد بلکہ
یکچند خود را سر بصحرا باید داد تا گوشہ دامان امانی بدست افتد بناءً علیہ

عبدالواجد بمجبوری از حضوری مدرسه متقاعد و دستوری تبدیل آب هوا را
ازان جناب والا مترصد میباشد امید که بران درمانده درد و درمان بخشایند
و پروانگی سفر دور و نزدیکش بخشند ـ

رقعه (۱۸) ایضاً

نکند پاس ادب رنج خموشی ضایع ۵ هر سوالی که نکردیم جوابی دارد

اضافه مشروطه سایر ملازمان سرکاری هرساله جاری و اضافه بنده باآنکه
مشروطی ست ازعرض دو سال در پرده التوا متواری ست چون از صدارت
دارالعلوم به تیقن اضافه و دیگر مراتب معلوم حاضر مدرسه عالیه شده ام نه بجهة قناعت
برمشاهره و حالت حالیه لاجرم به تشبث عروة الوثقای آرای استقامت
آرای نواب عمادالدوله بهادر والای مجلس انتظامی مترصد هستم که آن اضافه
و مراتب موعوده ملازمان چون وعده کریمان وفاپذیرد و یا تبدل این لخته
بمدرسه قدیمه خودم و یا مدرسه منصبداران علاقه صرف خاص که درین اوقات
حالاتش چون احوال اهل منصب خوب نیست بخوبترین وجهی صورت گیرد قطعه

ای صدر نامدار که تا دور مهر و ماه	نام تو زیب صفحه لیل و نهار باد
صد نا امید چون من و صد همچو روزگار	در پیشگاه لطف تو امیدوار باد
خواهم سه چیز از تو کز انم گزیر نیست	وین هر سه حاصلم ز تو الهی کامگار باد

اول اضافه است و مددگار دوین　　　سوم بکار خویشتنم اختیار باد

زین هر سه گریکی بنود ممکن الحصول

واله بخدمت دگر اوراقرار باد

ثنا ے این ملتمسہ بچشمداشت لحاظ مناسب بوالا ملاحظہ عالیجناب نواب عماد الدولہ بہادر لازال عماد دولتہ قایمۃً گذرانندہ آمد ۔

رقعہ (۱۹) بنام مولوی شیخ حسین خان صاحب بہادر

ستودہ جہان و جہانیان دامت محمدتہ ۔ رقعہ مجلس انتظامی مدرسہ اعزہا اللہ تعالےٰ متضمن طلب من ہیچمدان بنا بر امتحان بعضی طلبہ فارسی خوان با آنکہ مورخہ بیست و ہفتم ماہ روان بود امروز کہ بیست و ہشتم ماہ مذکور ست ساعت دوازدہ بمدرسہ رسید چون مصروف کار سرکاری بودم در آن دم نامہ را چاک نمودم و پنداشتم کہ امتحان بعد الیوم خواہد بود تا آنکہ در ساعت دو کہ وقت فرصت نماز ست رقعہ را کشادم و از دیدن مضمونش دل از دست دادم بی اختیار این مصرع مرا بر زبان گزشت ع اکنون دگر چہ سود کہ تیر از کمان گزشت مضی ما مضی اگر فردا یا پس فردا امتحان طلبہ را قرار داد از ان اشعار فرمودہ آید ہر آئینہ در تلافی ما فات ازین طرف ہم کوششی نمودہ آید زیادہ توجہات زیادہ ۔

رقعہ (۲۰) بنام مولوی میر عابد علی صاحب

دانای رموز خفی و جلی مولوی میر عابد علی صاحب حماه الله الواهب - ترجمه
اطلاع نامه را در حالتی که اطلاع از خوش وقتیم نبوده است دیده ام به خطی روشن
چون سیاهی چشم بیماربتان سوادش را برداشته بمن بفرستند تا دوباره
بسراپای آن شاهد بی عیب بگردم و همچنین تخته جات نتیجه امتحان را بکتابتی که
نتیج تشویش نظر نبود نگاشته واپس کنند تا در وقت اصلاح حاجتم بتامل
نیفتد زیاده ایام بکام باد -

رقعه (۲۱) بنام یکی از عهده داران محکمه صفائی

آرایش ده انجمن صفا زادت مصافاته - در مدرسه جدید منصبداران که
شعبه این دبستان ست سائبانی بدفع زحمت خنده آفتاب وگریه سحاب ساختنی ست
بنابرین تکلیف خدمت آنکه استاد بنائی کفایت اندیشه هنرپیشه که مخارج تعمیر را
در مداخل سیر رنگ تخمین ریخته هرچه زودتر تردستی خود را در کارگل بروی
آب آرد روان فرموده شود زیاده التفات ضمیر صفا تخمیر کم مباد -

رقعه (۲۲) بنام مولوی عنایت الرحمن خانصاحب

جناب من دام عنایتکم - زبانی میر رحمت علی صاحب ستوده مناقب
پیامی که درباره چپراسی ها بعین عنایت عز ابلاغ یافته تقریر آن پیام

برنمطی که بوده است شنیدنش از زبان مبارک آرزو دارم آیا هرسه چپراسی متفق آمده بودند یا تنها اسمعیل برخی از حالات نامبرده شنیدن دارد کاشانه که جای بودن اوست زیر نشیمن من واقع شده و او توی کاشانه خود در ساعات نوکری بلا استجازه فرو رفتی و بیشتر بعد ساعت ده از اندرون کاشانه بیرون آمدی و دودی وگفتگوی بی سودی بگاه پختن نان نمودی که سر به آزار چشم وگوش بودی دیگر بر روی من خاکسار بار بار از درد نایافت زر نالیدے وگفتی که در مدرسه تعلیم المعلمین یافت فراوان بوده و اینجا اندکی بیش نیست دیگر هرچه از بخشش اہل مدرسه بخدمه آنجا رسد او نمیخواہد که بخششی از ان بسقا رسد دیگر چپراس او که بعد ترمیم از دفتر رسیده آنرا بچشم کم دیده یکطرف انداخت و زنهار پیرایه بر دوش خود نساخت گاهی میگفت که حمایلش تنگ است وگاهی میگفت که مرا از بستن چپراس ننگ ست زیرا که از آغاز ملازمت تا بغایت چپراس بر تن خود راست نکرده ام وهمچنین دروغبافی وهرزه لافی میکرد تا آنکه پس از سرزنش بسیار تن به بستن آن در داد من حقیر او را و خاندان او را که از فیلبانان مدراس بوده اند زیر باز میشناسم لاجرم بواسطه آن نازها که میکرد دیگر روز زجر و توبیخش کردم وگفتم که چنین گفتار و رفتار مکن که از نوکری برطرف خواهی شد اگر منصب دار هستی دستار منصب بسر بربند و سر خویش گیر شنیدم که همدران شب خدمت ملازمت

آمده از انچه رفت حکایت وشکایت آورد سید موصوف میگویند که رفیقان خودرا
نیز همراه برده بود صبحی که ایشان پیام آن مرجع انام بنام بنده آوردند همانروز
چپراسی هند ورا پیش سید موصوف ومولوی عبدالحق صاحب که حاضر وقت
بوده اند طلبیده ازو پرسیدم که آیا گاہے من شمارا سوای اسمعیل چپراسی
سقطی گفته ام ادبدانچه اقرار کرد از مولوی عبدالحق که جوان صالح حق پرست اند
باید پرسید درین مقام مقال مولوی موید الدین خانصاحب مرحوم در باره چاکران
بدخصال مصداق حال ست کوتاهی سخن من شکسته دلخسته سررشته کار حتی الوسع
نگه میدارم وازخود دلی رانمی آزارم چون کار از حد گزشت دران وقت ناچارم
زیاده چه برگزارم ع خودستائی زمن نمی آید والله الموفق والمعین ۔

رقعه ۲۳ ایضاً

آسمان همت ومحیط بیکران موهبت دامت عنایتکم ۔ قطعه ملفوفه درطلب تنخواه
که درین مکارہ جانکاه بخاطر کلیل گزشته مرسل گرامی خدمت ست غرض از
ارسال این قطعه ضیافت طبع والا ست نه ابرام در طلب مدعا اگر حصول
مشاهره یا مبادله نظر بمضمون بیت سابع ممکن باشد زهی عنایت والا چه جای
شکایت زیاده تسلیم ۔

رقعه ۲۴ بنام محاسب صاحب دفتر تعلیم ۔

معدن الماس مروت سلامت - چپراسیان دار العلوم از بسکه نادار اند تا
وامی نمی گیرند کامی نمی رسند به پرورش حضرت معتمد امید هست که انشاء الله
این تنگدستان را فراخی معاشی روزی شود محی الدین چپراسی چیزی قرض
مولوی محمد خواجه صاحب بر ذمه دارد هنوز آنرا ادا نساخته در یوزه گر زری
دیگر است صاحب موصوف بنامبرده میگویند که اگر لاله هیرا گیر صاحب از تنخواه
تو ماها نه دو روپیه قسط بمن رسانند سه روپیه دیگر کمی طلبی ناچار بتوانم داد داد
از رنج افلاس که جز شربت دیدار در بانش نیست اکنون چاره این بیچاره بآن کسست
که تقسیم روزی وابسته بدست و آن محاسب صاحب باشند و بس
زیاده سر شما کم مباد -

رقعه (۲۵)

مکرما زاد کرمه - چون در ماه گزشته چپراسیان را ماهوار سالم بدست نیامده
لهذا اسمعیل بغایت تنگدست شده دست تنگ را بدامن آن صاحب دستگاه زده
دو روپیه دستگردان بوعده یک مشت رسانیدن آن در ین تنخواه التماس دارد
و توقع این معنی دستی بردل او میگذارد که آن مکارم کرم پیشه این سائل دستگردان
را تهی دست برنگردانند و بهر عنوان که توانند از نزد خود یا صراف دفتر و یا خرج
صادره و یا از جای دیگر رقمی که سد رمق او تواند بود به نامبرده بدهانند زیاده لطف و کرم باد

رقعه (۲۶) بنام مولوی سید سراج الدین صاحب مدرس دار العلوم

سراج منیر فلک سخنوری نور افکار کم ۔ فکر روشن طبع وقاد را دیدم و پسندیدم بارک اللہ فی نتائجکم سلاست بیان مطبوع اہل زبان ست بعضی جاہا کہ تغیر و نسخ جداگانہ تحریر شدہ ہرچہ ازان مرغوب تر آید باختیار گرایید تا نیاز مولوی محمد عبد الرحمن صاحب تلمیذ جماعت اعلای مدرسہ فوقانی ایما نمودہ شود کہ امروز بداعیہ ضرورتی رفتنم تا چادرگھات در پیش ست لاجرم بغریب خانہ قدم رنجہ نسازند و از راہ کرم فردا تلافی امروز پردازند والسلام والاکرام ۔

رقعه (۲۷)

غزل آن کرم گستر بحضرت عشق رفتہ از انجا طلبند حضرت ممدوح میفرمودہ اند کہ صاحب غزل گاہ گاہی پیش من بیایند و پست و بلند وادی سخن را از من بشنوند تا دیدہ ورانہ بمنزل مقصود برسند مخدوم من باید بفرمودہ حضرت عشق کار بندید و ہرچہ غزل را بعد ازین نزد من نفرستید و برہون رحمت تقاضا مپسندید بلکہ خود تا ان بحضرت موصوف ببرید و اصلاح بگیرید تا راہ بجاے برده باشید واللہ الموفق والمعین

رقعه (۲۸)

کالبد مکرمت را جان میان محمد اکرم علیخان دام مکرمہ

ای جوان سرو قد گوئے بزن پیش از آن کز قامتت چوگان کنند

امروز ساعت چار جلسہ گوی بازی بمدرسہ عالیہ قرار یافتہ بندگان عالی حضور پر نور جلوہ فرو خواہند شد چشم دارم کہ آن چراغ دودمان بینش دیدہ را بدیدن طلعت والا رای آن حضرت برافروزند و سرمایہ خوشوقتی ما بدولت دیدار مبارک بینند روزند زیادہ عمر کم زیاد

رقعہ (۲۵) بنام مولوی شاہ ابوالحسن صاحب

برادر صاحب صاحب اخلاق حسن احسن اللہ الیہ - بعد مراسم شوق و نیاز ابراز خدمت آنکہ شنیدم عزیمت این دیار مکنون خاطر عاطرست ہر آئینہ برسیدن این خبر پیک سروری وارد دیار خواطرست سے خوشا وقتی وخرم روزگاری کہ یاری برخورد از وصل یاری درین و لابنیاد کالج دربلدہ حیدر آباد انجمن آرای قرارست وانقلابی در انتظام تعلیمات برروی کار ذکر خیر آن حسن الاخوان با مولوی عنایت الرحمن خان صاحب معتمد سر رشتہ تعلیمات کہ ورای فنون دیگر در لسان انگریزی ید طولی دارند درمیان آوردم فرمودند بروقت یاد دہانند اکنونکہ وقتش فرارسیدہ میباید آن برادر صاحب خطی در انگریزی بعبارت فصیح مشعر بر استعداد خود درین زبان وہم در السنہ دیگر بنام معتمد صاحب موصوف نگاشتہ مع نقل صداقتنامہ جات مدارس وغیرہ بہ تلفیف جواب این خط ارسال دارند انشاء اللہ تعالی آنرا بملاحظہ

ممدوح درآورده به بینم ع تا خود فلک از پرده چه آرد بیرون سانحهٔ ناگزیر
حضرت قبله گاهیم که در سلخ ماه رجب سنه حال برحمت ایزدی پیوستند معلوم
احبای آنجا شده باشد اللهم اغفرله وارحمه واسکنه فی الجنة آمین از طرف احقر
واہل خانه وفرزندان وحضرت والده وہمشیره وغیرہا بخدمت شریفه
ہمشیره عزیزه ونورچشمان وسائر بزرگان ودوستان
سلام وتسلیم ودعا وتمنا مودی باد واز جانب کاتب الحروف محمد عبدالعزیز
برادر نامه نگار نیز - ۳ شہر شوال سنه ۱۲۹۰ ہجری -

رقعه {۳۰}

قره باصره فضائل سید فاضل صاحب ارشدک الله فی الدارین - اواخر
شہر رمضان عبدالقادر صاحب برادر شما از سنگاردی وارد بلده وشب
رحیل بملاقات ما آمده بودند پرسیدم که ورای اوقات نوکری بچه شغل میگذرانید
گفتند در مطالعه کیمیای سعادت وصحبت اہل توحید وسنت از استماع این حرف
بر حسن اوقات آن عزیز نازیدم مکرر از شما می پرسم که آیا درین طریق رفیق برادر
خویش میباشید یا خیر دیگر بخدمت برادرم سید عبدالمنان صاحب بگویند
عجب ست که بروفق وعده خطی ننوشتند من بعد دو سطر برجناح استعجال ارسال
دارند که مطمئن گردیم زیاده ایام بکام باد -

رقعہ ﴿۳۱﴾

نور العین فضائل سید فاضل صاحب حماک اللہ بفضلہٖ ۔ ما ہمہ مصیبت زدگانیم ہرکہ از ما ناشکیبان باشکیب ترست بحضرت حق جل و علیٰ قریب ترست خداوند صبور جلشانہ مارا صبری واجری روزی کناد حالِ اہل بیت شما کہ جراحتی تازہ بردل اورسیدہ چون خواہد بود و حالت ہمشیرہ ما جدہ را درین انبوہ اندوہ خدای داند و بس مختصر کہ درین مصائب ہوشربا ازان نور الابصار چشم تلقین صبر بدیگران داریم اعظم اللہ اجرکم و احسن عزاکم زیادہ عمر شما و لواحق شما دراز باد مکرر بحضرت ہمشیرہ ام و خدمت اہل خانہ خود از طرف این ماتم زدہ خواہید گفت کہ واقعہ عبد الحمید غفر اللہ لہ را بیاد آوردہ درین سوانح جانفرسا شکیبائی خواہند ورزید کہ زیان مال و اولاد معیار امتحان اہل ایمان ست و دنیاست محک امتحان ابرار اینجاست کہ صبر را گیرند عیار اللہم ارضنا بقضائک ۔

رقعہ ﴿۳۲﴾

جناب مولوی صاحب ستودہ مناقب فضائل مناصب زاد افضالکم ۔

طلبہ جماعت ششم و پنجم و سوم مدرستہ العالیہ درس تحفۃ العالم و روزنامہ سفر فرنگستان و نامہ خسروان را بعنوان ربط انشاء خواندہ اند نہ ضبط تاریخ پس عند الامتحان کتب مرقومہ تحریراً گان و تقریراً لحاظاً یعنی ملحوظ نظر التفات

داشتنی ست و خواطر طلبه را ممنون این مراعات نگاشتنی زیاده حد قلم زیاده۔

رقعه (۳۳) بنام نواب خیر الدین خان بهادر

بعالی جناب قدسی القاب مرجع عالم و عالمیان عمده اخیار و عماید جهان منبع سخای بیکران دامت برکاته پس از عرض تسلیم و تحیه معروض آنکه نوازشنامه که دیروز جلوه افروز ورود شده بنده جوابش را بمکاتبه یا بمشافهه ناشامگاه دی وعده داده بودم مگر از اتفاقات هم در مدرسه عالیه روز شب آمده طرف شام که بنده بمستهام بمنزل رسیدم از تعب روزانه تب کردم چنانچه اکنون در حالت تب زدگی این ملتمسه رامی نگارم رباعی مشهور که در نوازشنامه ازان استفسار رفته ملفوف هذاست بعضی مصرع ثالث راچنین میخوانند ع این نکته شنیدیم ز پیران جهان این رباعی را در منتخب رباعیات خیام مطبوعه بمبی به تصفح دیده شد درانجا ثبت نیست چنانچه منتخب مذکور همراه این ملتمسه گذرانیده می آید التماس دیگر آنکه نسخه لغتی از لغات ترکی من تالیفات قدیمه یا مولفات جدیده حضرت اگر موجود باشد بدست بنده زاده برای چندی روز مرحمت گردد زیاده بجز معذرت قصور خدمت چه گذارش رود

رقعه (۳۴)

جناب مولانا مطاعنا دام مجدکم ۔۔ بعد مراسم تحیت و غیرها گزارش خدمت

افادت پیرا آنکه صحیفه شریفه مورخه بیست ونهم ماه گزشته موسومه خداوندنعمت
حضرت محمد اعظم علی خان بهادر مدظله العالی متضمن براشد ضرورت مبلغ دوصد
روپیه بادای قرض بابت آبادی زمین آئین بند وصول گردید خانصاحب بهادر
بعد سلام شوق و عذر ترک تحریر خط عموماً میفرمایند که چون فرستادن مبلغ درین
وقت تنگ کردست استطاعت ازجهة تعمیر مسجد جحری زیر سنگ ست متعذر
در رفع احتیاج گرامی هم ممتنع لاجرم خط اسمی برادر صاحب سامی اعنی مولوی حاجی
محمد حسن صاحب بلف هذا فرستاده شد که تا از مبلغ یکهزار روپیه خریدی مکان محمد کلیم الله
صاحب مرحوم مبلغ دوصد روپیه کمپنی بخدمت آن گرامی برسانند وایصال این
مبلغ بطریق خدمت و عطیت ست لاغیره خط ملفوف را بخدمت برادر صاحب
فرستاده از حصول کام و وصول مرام اطلاع بخشند زیاده ایام جمعیت مستدام باد

رقعه (۳۵)

حضرت مولوی صاحب صاحب مناقب واخلاق حسن دامت برکاته - بعد لوازم
تحیت ونیاز التماس خدمت مکرمت طراز آنکه بتاریخ ۲۰ ماه گزشته شوال سنه حال
اصل قباله مکان حضرت محمد کلیم الله صاحب مرحوم مع مختارنامه ونامه میرزا محمد حبیب الله
صاحب بنام مولوی سید علی رضا صاحب درمقدمه فروخت مکان صدرو بفاصله
یک هفته ازان خط میرزا صاحب موصوف بنام نامی که برپشت آن عبارتی ازقلم

این شکسته نیز رقم بود ترسیل یافته انشاء الله هر دو خط مع الخیر فایز شده باشد تعویق تحریر جوابش بجز مشغولی امور بیع امری دیگر مباد درین ولا خط تشتت نمط مولوی احمد حسین صاحب برادر سامی بنام حضرت خانصاحب بهادر مدظله العالی متضمن بر اشد احتیاج مبلغ دو صد روپیه کمپنی بجهة ادای دین بابت آبادی زمین ورود نموده خاطر آن حضرت را لغایت مشوش گردانید جناب معظم الیه هر چند اندیشیدند اما بعلت تعمیر مسجد سنگین که از عرصهٔ سه سال درپیش و بدین واسطه دستی که بفراخی حرم کعبه بود چون دل عبدة الدنانیر تنگ ترگشته چاره کار منصور نمی شد ناچار بخدمت آن رفیع مقدار بعد سلام شوق التیام میفرمایند که بمجرد ملاحظه این خط که بلفف مکتوب موسوم مولوی احمد حسین صاحب ترسیل پذیرفته مبلغ دو صد روپیه کمپنی بطریق عطیت منجمله مبلغ یکهزار روپیه قیمت مکان محمد کلیم الله صاحب مرحوم بخدمت مولوی احمد حسین صاحب رسانیده رسیدش مع تتمه مبلغ مکان صدر تحویل مولوی سید علی رضا صاحب فرموده شود و در باب مجرای رقم مرقوم خط میرزا محمد حبیب الله صاحب بنام مولوی سید علی رضا صاحب متعاقب میرسد والسلام والاکرام ـ

رقعه {۳۶}

خدمت مکرمت نشان ستوده مناقب جناب میرزا اسمعیل خانصاحب دام لطفه

گذارش میشود که نوشتهٔ بقلم خدام درین طرف ایام سرمه دیدهٔ عبرت آمده
بدین عبارت ملخصاً که درجه ششم تاکنون شروع بکتابی ننموده یک صفحه صرف
و نحو خوانده اند آنرا هم نمیدانند و جماعه درجه ۵ قریب یکسال ست سی صفحه از نامه
خسروان و یک یا دو صفحه از قانون خوانده گویا کار یک ماهه را در یکسال
کرده اند ورائی با آن منظم بوده که آنهارا انوار سهیلی و بوستان وانیها را
نگاردانش وغیره تعلیم شود انتهی من بنده و برخی اساتذه اولاً بدین ساده
پرکاری مظهران این روید حیرت زده ترازآئینه گشتیم بعده چون بدریافت
صورت وقوعی آن برآمدیم روشن گردید که عرض نااندیشیدهٔ شاگردانیکه ساده
لوحی جوهر فطری شان ست همچنان بوده است سبحان الله پایهٔ عقل و ادب طلبهٔ
این مدرسه ازان درگزشته که توصیفش از کلک دبیر فلک تحریر آید تقریر آنها را
نخته که محاذی نوشته جناب درکتاب روزنامچه مدرسه ثبت است جواب میدهد چشم را
که بکنظری ملاحظه نمائید و بیدماغی نفرمائید مگر ماچگونه میشود که جماعه درجه ششم
از اواسط جنوری تاکنون ابتدا هیچ کتاب و صفحه بیش از قانون اکتساب نموده
باشند جماعه درجه پنجم هرچند سال گزشته متعلق با من نبوده اما زیاده بر سی صفحه
خوانده اند اگر درس بوستان و کارهای دیگر ضمیمه تعلیم شان نبود نامه خسروان
را بتمامه فرامیگرفتند و خوانده را ندانستن خاصه اکثر طلبه این مدرسه است آنچه
میخوانند بخزانه حافظه نمی سپارند بل بر طاق نسیان میگزارند باری سبق امساله

این هر دو درجه تعداد صفحات وقیدمن والی در تختهٔ مذکورهٔ بالا دیدنی ست
وتفاوت گفتار وکردار طلبه سنجیدنی بران مکرم معلوم ست که معلمین در طریقهٔ
تعلیم سه مسلک دارند اول اهتمام در کیفیت درس ثانی اقدام در کمیت آن ثالث
اقتصاد یعنی میانه این دو مسلک وهمین طریقه اعدل طرق باشد کما قیل **قطعه**

میانه طرفین از صفات چندانی	تفاوت ست که از آفتاب تا سُهَا
ایس اختیار وسط ارست در جمیع امور	بدان دلیل که خیر الامور اوسطها

آرے درس نه آنقدر کم باید که هیچش توان شمرد ونه چندان زیاد که بیادش نتوان آورد
ظاهرا در مدارس انگلیسیه اهتمام بکمیت درس بیشترست وپیمانه این کمیت خالی
از شائبهٔ کیفیتی هم نبوده باشد یعنی یا داز رسائی دماغ وسرخوشی حواس اہل
یورپ میدهد مردم هند را می بینیم بچه مرتبه ضعیفُ البُنیه وملول الطبع واقع شده اند
یکروز نمی رود که بچگان دکنی شکوه از درد سرونا خوشیهاے دیگر برزبان
شان نگذرد در چنین بلاد گرم سیر اساتذه باید سردمهری نمایند ونظر باحوال
عرض بلد طریق اعتدال مرعی داشته تلامذه را کار باندازه فرمایند تا نقد صحت که
مایه خریداری هر جنس کمال ست چه درحال وچه در مآل از دست شان نرود آدم
بر سر تمیز میانه انوار سهیلی وتحفة العالم ونگار دانش ونامه خردان صرفان
دار العیار سخندانی میداند که انوار سهیلی گنجینهٔ فارسی ست اما بر سَبکِ قدیم
وتحفة العالم نقدی ست رائج الوقت همچنین نگار دانش مال ابوالفضل

اکبرآبادی تصنیف سه صد سال ست و نامه خسروان هرچند فارسی خالص و هر لفظش گوهری ست
ناب اما اسالیب و تراکیب عبارتش ما نا بشیوه حال ست جلال الدین میرزا
پادشاه قلم اند و آبروی عجم نامه ایشان شاهنامه منثور ست و خامه ایشان
فردوسی نثر کارے دست بسته کرده اند که بعد ازین دیگری دست این کار
ندارد از خامه نگین پنجه پهلوانان این فن را تخته بسته اند و نی در ناخن شیران معرکه
سخن شکسته بنده این شاهزاده جلیل القدر را خداوند نثر میخوانم و اجل مورخین
سلف و خلف میدانم بخدائے ذوالجلال مثل این نوئین صاحب کمال شیوا بیانے
کمتر آمده و شیوا بیانی را بدین پاکیزه شیوگی کمتر آورده با این همه از جلوه
افروزی انوار سهیلی و رنگ آمیزی نگار دانشش توان گزشت بر آن سرم
که در اسرار نامه طلبه را دیده از ان روشن و سینه ازین گلشن سازم اگر طرف
گفتگوی من سخندانی مثل شما نبود این همه گفتار از دل آهنگ زبان نمی نمود و لله
در قائل ؎ سخن از مستمعان قدر پذیرد صائبؔ قطره در گوش صدف
گوهر شهوار شود ٭ در از نفسی کوتاهی التفات مبیناد زیاده مرحمت شما زیاد

رقعه (۳۷)

برخوردار کامگار ازلی محمد عبد الولی ارشد کم الله گلستان چاپ عکسی لندن
از آن شما یا عم و ابن عم بزرگوار شما مستعار در کاست اگر بهم رسد گلستانی

دیگر مطبوع هندوستان بفرستند دیگر از حال کہین برادر خود غافل نبوده
گوشهٔ چشم التفات ازو دریغ نموده باشند واللہ الموفق والمعین ۔

رقعہ (۳۸)

حضرت اخی ابوہی مرتبت قدسی منزلت دامت برکاتہ ۔ دیروز مبلغ موعود
دو صد روپیہ سکہ حالی بابت اخراجات نکاح بمسکن عروس فرستاده آمد
جناب منشی غلام محمد صاحب درآنجا حاضر بودند گویا رسید آن مبلغ را از بسکہ
بتعجیل تحریر و ترسیل فرمودند درآنمیان داخلہ بابت فروگذاشت شد یعنی
ہیچ معلوم نمیشود کہ زر کدام مصرف ست و لفظ نکاح کہ مبارک و فرخنده است
آنہم از قلم افتاده چون بنده را ازین رسید برات خرسندی نرسید لہذا
رسیدی علیحده بامید وارسی حضرت موصوف مضمون آنرا ملفوف ست آنحضرت
از راه شفقت بزرگانہ خود رفتہ دستخط موصوف برین رسید گرفتہ قبض الوصول
سابق را واپس ساختہ از جانب بنده عذر خواستہ خواہند فرمود کہ سہو القلمی کہ
روداده باعث برین شد ثانیاً جناب منشی صاحب قبلہ ورای دو صد روپیہ
مرسلہ پنجاه روپیہ دیگر بعنوان مبادلہ طلب نموده اند دران خصوص ارشاد
شود کہ از ہمان دویست مرسلہ پنجاه روپیہ را گرفتہ در یکصد و پنجاه باقی کارروائی
ضروری خواہند فرمود خصوصاً درچنین وقت کہ تقریب نکاح فرزندم درپیش ست

و دلم از تنگدستی در تشویش چشمداشت که جناب موسی الیه بلحاظ مقتضاے وقت و حال کارفرمایند و بجاے پنجاه بیست و پنج و یا سی روپیه مبادله گرفته سرانجام کار نمایند و فرد جدید برآورد که مشتمل بر مصارف لابدی باشد مرتب و مرسل داشته ازین کارروائی آگهی بخشند زیاده چه التماس رود -

رقعه {۳۹}

میرزا صاحب صاحب المحامد والمناقب حماه الله الواهب - جناب جج پی ہادسن صاحب صدر مدرسه عالیه تحفه کتب درسیه امساله را ازین سیاه نامه خواہان و از قیمت قیمت و جای فروخت آن پرسان شدند گفتم نسخ مرقومه از فروختگاه کتب سررشته تعلیمات سرکار عالی آسان بدست میتوان آورد و بهاے آنها نیز از آنجا چنانکه بجای خود باشد معلوم میتوان کرد لاجرم حسب گفته خودم تحفه را بخدمت آن مکرم فرستاده تکلیف داده می آید که بمجرد ملاحظه مطلوبه بحررد را بدرج قیمت های مستفسره برجناح استعجال ارسال خواهند فرمود و چشمداشت که باز پس رسیدنش پیش از برخاست مدرسه خواهد بود والسلام بالاکرام -

رقعه {۴۰}

میرزا صاحب ستوده مناقب سلمه ربه - کتب مطلوبه مطابق فهرست مرسله

بمدرستهٔ العالیه روانه ومخلص را ممنون الطاف بی بهانه خواهند گردانید انشاء الله
برات قیمت آن همدرین ماه که شب برات آبستن بوده در خدمت آن والاقدر
خواهد رسید ونیز از محاسن اشفاق آن ستوده آفاق چشم دارم که اخلاق
محمّدی را نیز هرچه زودتر بهم خواهند رسانید زیاده مزید کرم باد

رقعه (۴۱)

خدمت فیضدرجت ملازمان جناب مَلِکُ الکُتّاب دام بالقابه عرض میشود از آنجا
که پایان سال وامتحا نات سالانه درپیش ودل مضمحل مبتلای تشویش بود ارسال
وجه بعضی رسائل مطلوبه درعقدهٔ تعویق افتاده اکنونکه بتقریب عزیمت جناب
مرزا ابوالحسن صاحب طباطبائی بسمت بمبئی حسن اتفاقی دست داده بصد
عذرخواهی وجه مرقومهٔ مرسل خدمت سراسر مکرمت ست مطلوب مخلص هفت
تا نسخه بوده وازانمیان لغت هدیة الاحباب چهره وصول ننموده اگر نرسیدنش
ازجهتهٔ بی توجهی کارگزاران کتبخانه بوده است الآن فرستادن آن بمصحوب
ملازمان مرزا ابوالحسن صاحب مستحسن خواهد بود کیفیت مزاج وهاج را درین عجاله
نپرسیدم ازانکه بعد مراجعت مرزای ممدوح صحبتی دلخواه درین خصوص خواهد رفت
زیاده ایام عشرت بکام باد ـ

رقعه (۴۲)

بفضائل موصوف وبفواضل معروف زاد فضله وکرمه - بعد تحیت ونیاز رفع خدمت ہدایت طراز آنکہ سنہ ولادت باسعادت آن شاه ذی توقیر مع تاریخ تولد حقیر مطلوب این نابلد راه طلب ست اگر تحریک بنان فیض بنیان خارج اندازهٔ فرصت وخارج خدمت نشود چشم دارم که سوادش را از بیاض زینت سجاده عبادت حضرت عمی عم آثاره وقدس اسراره برداشته بدست نامه رسان روانه نمایند ومن غفلت زده را بیاد دهی عمر رفته بنتبه وممنون فرمایند اظهار شوق را باین بیت دلنشین اہل ذوق اختصار میرود ؎ از حریم قرب عمری شد که دور افتاده ایم + ہرکجا در بزم او خالی ست آنجا جای ماست

۹ رجمادی الاولی سنہ ۱۳۱۰ھ

رقعه (۴۳)

عالیجناب پی ایچ استیج صاحب بہادر پرنسپل نظام کالج وغیره -

درجه ۵ ومدل وپریمترک اینمدرسه در ساعت درس فارسی کار ہنجار درست بجا نمی آرند وباوصف تنقیص نمرہا اساتذه را سر برخط فرمان نمی گذارند ناچار بجہته این ہرسه درجه یک نسخهٔ بلاک بک را باصد مجبوری درخواست داریم باشد که این سیاه نامه سواد افروز دیدهٔ عبرت ایشان بشود وما علینا الا البلاغ -

۵ راگست سنہ ۱۸۹۳ع

رقعه (۴۴) بنام مولوی محمد کامل صاحب مدرس مدرسۂ اغزہ

مرجع افاضل مجمع فواضل دامت برکاتہ ۔

ایا کردہ طی در فضائل منازل	باوج کمال آمدہ ماہ کامل
یکی از مدارج سوال از تو دارد	چو تلمیذ مفضول در پیش فاضل
تر صد کہ مسئول را ردنسازی	چو لا تنهر است امر در شان سائل

امیدوار مکرمت شیخ کرامت اللہ صاحب شاگرد درجہ جونیر بی ئے التماس دارند باعتذار اینکہ از جہت حفظ مراتب امتحانی انگریزی دیوان غالب را نتوانستند زیادہ بر چہل تا غزل یاد گیرند هر چند در تختۂ امتحان سالانہ پنجاہ غزل قلمی شدہ اما ناچار بنا بر اعتذاریکہ خواستہ اند میخواهند اسولہ آن دیوان معتاشحون از مراحل چہل گانہ بیرون نرود فقط زیادہ مرحمت عالی زیادہ ۔

رقعه (۴۵) قولہ ع منکہ باشم عقل کل را ناوک انداز ادب ۔

مرغ اوصاف تو از اوج بیان انداختہ　　در شرح این شعر عرفی پرح توجیہی کہ

میرزا غالب دہلوی فرمودہ اند و در بزم دل افروز کتاب عود ہندی مجمرہ گردانیدہ بتصریح آن نمودہ از نتایج بلند پروازیہای طائر سدرہ نشین فکر رسای ایشانست اما مذاق صاحب طبع سلیم داند کہ ترکیب صحیح نحوی مساعد نمیعنی تقدیم و تقدیر رای

مفعولی بعد ضمیر متکلم در ہیچ مقام مستقیم نیست تقریر معنی نازک ایشان باتقدیر
را مانند تدبیر لیست کہ تقدیرش موافق نباشد اگر شعر عرفی مثلاً چنین بودے
ہر آئینہ از مرآت لفظ تمثال معنی مذکور جلوہ نمودے ؎
منکہ باشم عقل کل را ناوک انداز ادب مرغ اوصاف توام زاوج بیان انداختہ
درینصورت ترکیب مصرع ثانی چنانکہ دانی بواسطۂ حرف زا در رنگ توجیہ ایشان
میرزا از پیرایۂ فصاحت معراست نزد والہ ہیچدان معنی و ترکیب شعر چنانست
کہ در صدر بیت حرف کاف متضمن استفہام استحقاریست چنانکہ خواجہ حافظ فرماید
؎ منکہ باشم کہ بران خاطر عاطر گزرم لطف ہا میکنی ای خاک درت تاج سرم
یعنے من در چہ شمار و مقدارم جائیکہ رای گرامی وضع ادب از اوج بیان عقل
کل مرغ اوصاف ترا بر انداختہ است پس ناوک انداز ادب فاعل انداختہ و اوج
بیان مفعول فیہ و رای مابعد عقل کل اضافی است متعلق باوج بیان نہ مفعولی
و منشاء مغالطہ ہمین ست کہ این را را مفعولی دانستہ و از نادانستگی در شبہۂ دو
مفعول افتادہ اند ناوک انداز ادب کنایہ از صفت حفظ مراتب و عقل کل نفس
قدسی محمدی صلی اللہ علیہ وسلم و مرغ اوصاف اشارہ بحدیث لا احصی ثناءً
علیک باشد آنانکہ بافارسی ربطی محققانہ دارند انصاف خواہند داد کہ ورای
این توجیہ توجیہات دیگر ناشی از قلت تتبع ست داغم از بیدردی جعفرت
غالب با آنکہ بوئے از گلدستۂ ترکیب این شعر بمشام تحقیق ایشان راہ نیافتہ

اساتذهٔ مسلم الثبوت مثل میرزا قتیل را لالهٔ صحرای هیچمدانی میخوانند و واقف بتیالوی را که آشنای گزین حضرت شیخ حزین است سبزهٔ بیگانهٔ بوستان سخن را نی میدانند همانا صفتِ عصبیت که اخس صفات البشری ست مجوز این پوستین دری گشته کما قال الصائب رح

خسیس از هنر پیشگان عیب جوید مگس بیشتر بر جراحت نشیند

رقعه {۴۶}

جناب مولوی صاحب فضل و کرم مناقب اعتضادی فی انجاح المآرب مولوی سید غلام دستگیر صاحب دام اعطافه - انگور و موز که همه نغز و ممتاز بود ذائقه نوازی نمود میوهٔ مرسله با وصفِ گرانیٔ عرس کوه همسنگ کاه در غایت ارزانی ست شکریهٔ قبول این زحمت که در حالتِ ناتوانی اداشدنی نیست بزبانِ خاموشی وامیگذارم و تکلیفِ دوباره را بدانچه حکم حکیم ست بر انقضای عرس موقوف میدارم زیاده مزیدِ عاطفت باد ۱۷ رجب ۱۳۱۱ھ

رقعه ۴۷ متضمن دعوتِ عروسی -

تبارک و تعالیٰ مَن قال خلقنٰکم ازواجا

حمدِ خالق مایهٔ شادی بود مورثِ صدگونه آبادی بود

نعمت دارین نعت احمد ست	وصف آل و صحب مین بیحد ست
کار خیر این ست و نبود در جهان	هیچ کار خیر را سبقت بآن
شادمانی جاودانی خوشتر است	جاودانی کامرانی خوشتر است
زین مسرت جان و دل معمور باد	دولت این سور نامحصور باد

در غره ذی الحجه سنه ۱۳۰۹ هجری روز یکشنبه صبحگاهان که جوهریان فوجهای نامیه جواهر زواهر از هار را بر بساط پر انبساط شاخسار چینند ترتیب مجلس عقد نور چشمی احقر جلوه گر میشود چشمداشت از پرتو مهر دل افروز ملازمان آنکه صباح عقد عقد مجلس نکاح را لفروغ گوهر وجود مبارک رو کش سلک لالی متلالی نمایند و بمیل آب و دانه ماحضر کام بخشی داعی احقر که دست دعوتش صدف دُر را ستجابت باد فرمایند منزل سور متصل دروازه یاقوت پوره دولتخانهٔ دُر دریاے مغفرت نواب ناظم جنگ بهادر مبرور ست ۔

رقعه (۴۸)

جناب عالی دامت برکاته ـ شیشهٔ لعوق مع روغن بادام و پیمانه رسید و جان اطمینان را تازه گردانید شکریهٔ نوازشهای جناب بیرون از دائرهٔ خط و کتابت روغن بادام ما دام الحیات آب زندگی دانسته استعمال کرد نیست فی الحال علاج داکتر هیر جاریست و شفا موقوف بحکم حکیم باری ـ حسب هدایت خدام

هر روزه با دام را میخورم و بدفع خشکی کام و دهان عرق گاوزبان مینوشم از دست قبض در آزارم و چارهٔ آن را طلبگارم زیاده چه عرض کنم -

رقعات بنام محمد عبدالواجد فرزند مصنف

رقعه {۴۹} عزیز القدر ارشدکم اللہ تعالی - در ۲۴ اینماه شام جمعہ نامہ شما نشانمند (۱) مورخہ ۲۱ شهر روان مبشر فوز مع الخیر بمنزل مقصود رسیده و ما منتظران را کام دل رسانید ع اے وقت تو خوش که وقت ما خوش کردی بفضل اللہ الشافی مزاج شما و همشیره صاحبه شما امیدهست که روزبه باشد سخنانی که پیش از روانگی بشما گفته بودم بمیان عبدالسلام گفته باشید ایشان مصروف چه کار میباشند نمیدانم در تعلقه یادگیر منزلے گیر آمده یا زیر چادر بسر می برید پوشش گرم را خاصه در شب که وصیت معالج شماست از یاد نخواهید برد میرزا باقر علی سخت تر علیل بوده و تپ مفارقت نمی نموده تا آنکه از شب یکشنبه ۲۵ اینماه افضال آلهی شامل حال ایشان شده بیماری روی بانحطاط دارد در عالم صحت از عبادت خداوند عالم عاطل و بجهة کاریکه آمده اید حتی الامکان ازان غافل مباشید و هرچه از دست برآید زاد راهے ازین منزل بردارید و مغفرت والدین خود را از خدائے بخشنده بخواهید که دعای اولاد صالح مستجاب میباشد کاغذ منی آدر هشت روپیه کمپنی بابته اخبار نامه برای آگهی شما ملفوف

هذاست از احوال خود وسائر عزیزان علی التوالی مے نگاشته باشید به برادران

وهمشیرگان وعزیزان از طرف من و والده وبرادر صاحب شما وهمگنان مراتب

ما وجب برسانید الله معکم اینما کنتم ـ

رقعه (۵۰) ایضاً

فرزند عزیز ارجمند راشد محمد عبد الواجد حفظکم الله تعالیٰ الحمد لله والمنة

که احوال ما ها خوب وخوشوقتی شما ها مطلوب ست درین مدت بجز یکقطعه خط از شما

نرسیده چندین کاهل قلمی چرا اقلاً هفته یکدفعه خط خیریت نمط میفرستاده

باشید تا دلهاے دور افتادگان را تسلی دست دهد اگر هوای آنجا سازمند

ست یکچند توقف کنید وبرخاسته خاطر مشوید که صحت دولتی ست بی بدل و

نعمتی ست اوفی واکمل از تنکفرصتی جواب خط شمارا مع رسید منی آرڈر هشت

روپیه بولی صاحب داده بودم تا بفرستند غالباً فرستاده باشند امروز که

۲۳ شهر فیبروری ست در مدرسه عالیه اسپورت وغیره بتقریب جشن جوبلی واقع

شده مردم همه مدارس مدعو بوده اند چون شما حاضر نبودید جهة اطلاع این نامه

مختصر از مدرسه نوشتم زیاده والدعا مراتب ما وجب از ما به برادر صاحبان وهمشیرگان

وعزیزان مودی باد ۲۳ شهر فیبروری ۱۸۸۳ء

رقعه (۵۱)

در ۲۴ شهر فیبروری سنه روان پوست کارد رجب علی که کارد قصابش توان خواند رسیده و ملفوف نه اگردیده این شعبده لاشش و بیبا جرت اخبار بلا آنکه آنرا بشمار طلبه مدارس از شما پذیرفت وثانیا بزور و تلبیس شما از رئیس زاده قرارداده بدعهدی نمود از ناتجربه کاری شما بود که هرچه آن بدعهد منجمله قیمت اخبارنامه مطالبه کرد باو فرستادید - میبایست حسب قرارداد اولین باو فرستادن وسوال غش آمیز اورا جواب صاف دادن چون بلا استشاره خرد فریب اورا خوردید ثانیا آن بازیگر خناس بلباس دیگر برآمد عاذنا الله من شر الوسواس من الجنة والناس غرض بپاسخ آن ابن الغرض بنویسید که با آنکه رئیس زاده نیستید هرچه اورا فرستادید بموجب قرارداد نخستین زیاد تر از قیمت یکساله میباشد پس از راه انصاف باید رقم زاید واپس بشما فرستد اگر بالای لفافه چنین بنویسید در رسید نسبی بازار متصل گاردن لین یعنی کوچه باغچه بفلان برسد اولی میدانم چه از بومان شوم یعنی خادمه مدرسه دلنگرانم که از بے التفاتی اینها مبادا خطوط تلف شود فقط

رقعه {۵۲}

عزیز ارجمند راشد عبد الواجد حفظکم الله تعالی در حین روانگی نوعی که بمن وعده داده بودید برطبق آن میعاد خط بانفرستادید رفتن بیماری براه دور و دیر فرستادن خطوط یعنی چه احتمال میرود مبادا مزاج شما ناخوش

شده باشد باری حال در تحریر احوال این همه اہمال چرا اگر خدا نخواسته خود نتوانید
بنویسید بدست یکی از برادران بنویسانید این رقیمه سومین است که ازین طرف میرود
واز جانب شما بجز یک نامه نیامده ما لعش سوای کم التفاتی امرے دیگر مباد نمیدانم در سی
رسل ورسائل از روش مردم چرا آنجاست یا از جنبش قلم آهسته رفتار شما اگر کلبرگه
رسیده اید از احوال آنجا بنویسید خاصه حال سید عبد الصمد برادر شما که آیا سرے بنوشت
وخواند دارند یا عمر عزیز به بیکاری می گذارند و لله در قول الصائب سے
غبار قافلهٔ عمر چون نمایان نیست ٭ دو اسپه رفتن لیل ونهار را دریاب ٭ المختصر
هرچه زودتر خبر خیریت خود وکافه برادران وهمشیرگان وعزیزان اطراز ید ودلهاے
ما را متسلی سازید بعد ازین خطوط بیچه سراغ ونشان اشما روان داشته آید
مفصلاً برنگارید تا در رسیدن تعویق نیفتد الله معکم و معنا ۸ شهر جمادی الاخری
سنه ۱۳۰۸ هجری

رقعه (۵۳) فرزند ارجمند راشد عبد الواجد حفظکم الله تعالی تا امروز که
۱۰ ماه جمادی الاخری روز یکشنبه ست چار تا نامهای شما دو فارسی و دو هندی
رسید واز ینجا ۳ تا خط دو با محصول ویکی بے محصول مرسل گردید این مراسله
چارمین ست که نگاشته می شود نرسیدن خطوط این طرف طرفه ما جرائی ست
من بعد چاره غیر ازین نمی بینم که عنوان لفافهای محصول نگارم ومحصول را اندرون
لفافه گزارم بارے وصول خطوط شما بار دوری را از دل ما برمیدارد که المکتوب

نصف الملاقات گفته اند از احوال خود نوشته اید که بافضال شافی حقیقی مزاج رو
بصحت و عوارض دیگر رفع و همین ضعف و نقاهت باقی ست عزیز من هوای
صحرا که تاکنون تدارک طاقت را نکرده ظاهرا علت آن بی پرهیزی ست یا حرکت
فکری دماغی بالمره پرهیز را از دست مدهید و از محنت دماغی یکسر خود را باز دارید
و بیقین انگارید که این هر دو امر خواه در شهر خواه بصحرا مضر مزاج شماست و ازین
حرف سرسری مگذرید که متفق علیه حکماست درین موسم گرما اگر خیمه شما زیر سایه
جانفزای درختان صحرا واقع ست شکر آسایش را بجا آرید و اگر بپای کوه جا دارد
دامن سکونت از انجا برچینید و بگلبرگه رخت اقامت کشید که محافظت جان و تن
ناتوان در حق بیماری مثل شما از جمله ضروریات بل واجبات ست بهمشیره صاحبه خود
که از چگونگی مزاج والده خویش پرسیده اند بگوئید که احوال موصوفه بر منوالی
که دیده بودید میباشد والحمد لله علی کل حال در خصوص سکونت شما آنچه نوشته اند
برادر صاحب و همشیره صاحبه خود که بجای پدر شفیق و مادر مهربان اند ازان اطلاع
دهید هر آئینه ایشان هرچه مقرون بصلاح خواهند دید بمقتضای شفقت و عطوفت
دران خواهند کوشید و صحبت برادر صاحب خود را بس غنیمت شمرید و بشرط فرصت
استفاده فنون ریاضی از خدمت ایشان بکنید که چنین صحبت کمتر اتفاق افتد
قطعه ناصحانه که بد گفته اید دیدم و پسندیدم و این قطعه مصحوب من بمدرسه عالیه
رفته و طلبه درجه سومین و ایدورد صاحب استاد مهر آئین شما نقلش را گرفته خوشوقت

خوشوقت شدند بعضی مواقع ازین قطعه تغییر و در ذیل این نامه تحریر میابد میخواهم
هر روز خطی بشما فرستم اما چکنم از قلت فرصت و ضعف طاقت عاجزم میرزا
باقر علی هنوز در شفاخانه افضل گنج و مبتلای ناخوشی و رنج اند حکیم مطلق جلت حکمة
داروی صحت کرامت کناد سانحه ناگزیر تازه اینکه شوهر همشیره میرامیر الدین مرحوم
داعی اجل را لبیک اجابت گفتند و امروز در آغوش لحد خفتند انا لله و انا الیه راجعون
از برادر صاحب خود بپرسید و بمن بنگارید تا لفافهای اسمی شما بچه عنوان نگارش
رود که نارسیده تلف نشود شما در انتظار رسیدن خطوط اینجا نوده هفته واز خطی
تحریر ینموده باشید اولی آنکه از رشحات اقلام خود نامه بنام هادی حسن صاحب روان
کنید اگر صداقت نامه طبیب سرکاری نیز بآن انضمام یابد اولی تر باشد از همگنان
بهمگنان مراتب ما وجب برسد والله الموفق والمعین ۱۰ جمادی الاخری سنه ۱۳۰۴ھ

قطعه

اطفال و نوجوانان خواهند اگر سلامت
خواهد بسر درآرد خود را و همنشین را
در مجمع جوانان یکسان نه بینی
مشکل که نوجوان را زو یکنفس رسد فیض
هان ترک صحبتش کن آنکس که همسن تست
نبود مصاحبت را ارزنده آنکه باشد

باید که دور باشند ز اطفال و نوجوانان
یا رئی چون خودی را شد آن بکسر خواهان
جنگ و جدل در آنجا برپا بود بهر آن
گر فی المثل جوانی باشد مسیح دوران
پیری بجو که گردی ای نوجوان خدادان
در عمر هم برابر در عقل نیز یکسان

واجد جدا از جمع دانشوران نباشی　　　حاصل کنی ز دانشش تا بهرهٔ فراوان

رقعه (۵۴)

عزیز ارجمند راشد عبدالواجد ارشد کم الله تعالی امروز که روز فرخنده جمعه ۲۲ ماه
روان ست خط مسرت پیوند شما نشانمنده رسید و خطوط سابقه که مسوده مکتوب
موسوم فلانی در جوف یکی از ان ملفوف بوده فایز نگردید با بی حال مراسله حال
که مبشر صحت ها بود گرانی دوری و نگرانی دل ها را چاره گر آمد این نامه پنجمین ست
که درین مدت مباعدت که یک ماه و کسری ست مینویسیم و اینک بامید وصول
بسوی شما میفرستم افسوس دارم بر خطوط طرفین که از دست اهل چیپر سالم نه بر آمدند
و بمعرض تلف در آمدند نظر برین حال حسب راے خال عینی شما التجا بامیر ملک فضائل
و مناقب سیدنا جناب سید امیر الله صاحب که از سرکار عالی مامور بانتظام چهارخانه
نظام اند نموده شد تا آنکه جناب موصوف پرچه تاکیدے نگاشته باین نوشته
منظم فرموده اند بحول الله لامحاله این مکتوب بخط مستقیم هر جا باشید فایز شما
خواهد شد برادر صاحب خود بگوید که این مطلع بلند ایشان ست

چه در گوش گل گفت باد بهاری　　　که خندید زینسان به بی اختیاری

چون مطلع آفتاب لاجواب ست مثل این مضمون را تا کنون ندیدم و نشنیدم
و از خواندنش خیلی احتظاظ کردم بارک الله ثم بارک الله مکررا جدا لشما و مجددا

بمیان عبدالسلام میگوییم صحبت و فرصت را غنیمت دانسته بخدمت برادر موصوف هر قدر توانید در کسب فنون ریاضی و حل غوامض آن بکوشید و درین فنون شریفه آنچنان خود را مستعد سازید که اهل مدرسه را در آتش رشک بسوزید دیگر در بند رسیدن خطوط نبوده دست و قلم را آشنای جنبش ننموده باشید ؎

باشد گزان میانه در افتد بکی بچنگ   گر راست تاب نیست بیا گو هصد خدنگ

از طرف من و والده و همشیر شما بشما و برادر صاحب و همشیره صاحبه دعا و تمنا و تسلیم واضح باد و بمیان عبدالسلام نیز والسلام ۱۲ ج الاخری سنه ۱۳۲ هجری

رقعه (۵۵)

فرزند عزیز ارجمند راشد محمد عبدالواجد ارشدک الله تعالی نامه شما مورخه ۱۷ اینماه با مسوده موسومه فلانی و مطالبه قطعه و اعطا نه رسید چون مبشر خوشوقتی بود دل ما را کامروا گردانید تقریباً سه هفته پیشتر ازین نامه قطعه مطلوبه در ذیل خطی طولانی بقلم خودم نوشته بحصول فرستاده ام نمیدانم تا بچه رسید هنوز موصول نشده بارے دوباره نقلش با مسوده مزبوره درین نامه ترسیل مینمایند بجمله کتب فارسیه و عربیه کدامین نسخه ها در مطالعه شماست نگارد انشی حکیم ابوالفضل که در نظر عقل نسخه الیست مختصر لیس مفید اگر همراه دارید سر تا سر آنرا بدیده اعتبار بنگرید که انشاءالله از البجیر لفظاً و معناً سودمند خواهد بود رباعیات امیر خسرو رحمة الله علیه که نقلش از

دیوان قلمی برداشته اید آنرا همین جا گزاشته اید یا با خود برده اید اطلاع دهید تازه اینکه حسن بن عبداللہ جایزه عهده خود بوحید منور خان داده بر سر خدمت فریدون بخش فتح اند این مژده را برادر صاحب خود برسانید درین موسم گرما بخوردن اغذیه حاره مثل روغن وغیره احتیاط مرعی دارید خادم برادر صاحب شما مبارک کجاست و چه حال دارد پیام مرا درباره وی رسانیده باشید منجانب والده ماجده خود پس از دعا و بلا گردانی با همشیره صاحبه خواهید گفت که از ادای قربانی اگر هنوز فارغ نشده اند زودتر فارغ بشوند و فراموشش نکنند والعاقبة بالعافیة الله معکم ومعنا حیث کنتم وکنا ۲۷ ج الاخری ۱۳۰۲ھ هجری

رقعه ﴿۵۶﴾

فرزند راشد ابو المحامد عبد الواجد حفظ الله الماجد از قلت فرصت و کثرت محنت و ضعف طاقت که لازمه سن کهولت ست اختصاراً بجواب نامهای شما می پردازم در خطوط جداگانه شکایت ضعف خود را نوشته بودید برخوردار النظر بسن و سال شما خیال ناتوانی راست نمی آید ظاهرا اضمحلالی ست که از اثر انفعلات نفسانی طاری میباشد مهما امکن از عوارض مذکوره خود را باز دارید و نیز از اغذیه و ادویه حاره قابضه مثل روغن و بیضه مرغ و شربت های ممزوج بفاسفو و آهن عموماً و خصوصاً درین موسم گرما بپرهیزید و اگر ضرورت بینید یک چمچه روغن بید انجیر بخورید

این ست آنچه بجہۃ حفظ صحت واسترداد طاقت مراعات آن برشما لازم و متحتم است
وبعون اللہ تعالی وحسن توفیقہ بشرط احتیاط درین چیزہا آب وہوای صحرا
ازبرای شما بہترین دوائے خواہد بود والدہ صاحبہ شما حسب درخواست شما یسین
شریف را تلاوت میکنند نمیدانم برادر بزرگوار شما را آنمقدار فرصت ہست کہ یکساعت
شما را بمضمار تعلیم ریاضی ریاضت دہند از خیریت وکیفیت برخوردار عبد السلام و عبد الصمد
باہمہ استفسار ہیچ ننگاشتید منتظرم انگارید وخبری بنگارید غزل ملفوف برادر صاحب
برسانید وبگوئید دل ودماغی کہ درخور این کارہا داشتم ندارم ع زمن چہ می طلبی
دل کجا دماغ کجا ؛ درین ولا شرح بیتی از باب چہارم بوستان بنظرم درآمد
نقلش بمطالعہ شما و برادر صاحب شما برافادہ این معنی میفرستم کہ ہرگاہ سہو بشری
برمثل جناب مرتضوی کہ باب مدینہ علم اند جایز شد شیخ ناصر علی دامت ایشانرا
دعوی معصومیت نمیرسد ع ببین تفاوت رہ کز کجاست تا بکجا تقاضائے
فرمایشات شما از برادر صاحب شما متواتر میرود ایشان دیشب وعدہ اشترای آن
بامروز کہ آدینہ ۱۳ ماہ رواست دادہ اند انشاء اللہ القریب متعاقب مرسل میشود از
ہمگنان بہمگنان خاصہ برادر صاحب وہمشیرہ صاحبہ مراتب واجب برسانید واللہ معکم
ومعنا اینما کنتم وکنا ۱۳ رجب المرجب روز جمعہ والہ غفرلہ ولوالدیہ

رقعہ (۵۷) فرزند سعادتمند راشد عبد الواجد حفظہ اللہ تعالی رباعی

اکنون کہ لفضل شافی بی ہمتا	حالی ست خوشم فراخور شکر و ثنا
گر حکم شود رسم بخدمت ورنہ	یکچند دگر شوم مقیم صحرا

از مضمون این رباعی کہ مژدہ سازگاری عناصر شما مید ہد آفریدگار چہار آخشیج را سپاسگزار
آمدیم بعد انقضای موسم حرارت کہ در آنجا براحت می گزرد ارادہ این ناحیت بکنید کتب
وغیرہ مطلوب شما مع مکتوب من حامل غزل عبد الحی صاحب کہ در ۱۴ اینماہ روبراہ تر سیل
نہادہ انشاء اللہ بلا خطر وبیم فائز بہیم ست ہری گردیدہ باشد استفادہ از نامہ نگارش
تماماً لفظاً و معناً بکنید کہ در عالم تنہائی جلیس و انیس خوبی از برای شماست و عند المطالعہ
مواقع اغلاط کتابت را نشان کنید تا پس از رسیدن مدرسہ تصحیحش رسانید چہ خوش
باشد کہ معاودت شما ازین سفر بے سرمایہ وسود نباشد اعنی بضاعت خوشوقتی و مراتب
ریاضی ہر دو را اندوختہ باشید واللہ الموفق والمعین زیادہ بجز استدعای صحت
شما و برادر صاحب وہمشیرہ صاحبہ شما چہ نگارش رود ۱۰ شہر رجب المرجب ۱۳۰۴ سنہ ہجری
والہ غفر لہ ولوالدیہ

رقعہ ۵۸

فرزند ارجمند رشد ابو المحامد عبد الواجد ارشدکم اللہ تعالیٰ - بہکارہ مفصلہ ذیل
کہ حسب سرنوشت آنرا دمساز م نتوانستم بپاسخ سعادت نامہای شما پردازم اولاً
گرمای موسم کہ واماندہ از کارم کرد ثانیاً پیش بودن امتحانات ششماہی مدرسہ
عالیہ ثالثاً واقعہ ناگہانی فوت فلانی بعارضہ وبا کہ شام جمعہ ساعت ہفت سیزدہم

شہر روان رو داده و نا خوشی بچگان او که بیاد ما در بیمار ند ندانم انجام شان چون باشد بالجملہ مغفرت آن مرحومه را با مصابرت بچگانش از خدا بطلبید و نیز استقامت مرا در ہمچو مقام که لغزشگاه اقدام مردان راه ست از حضرت واہب تعالی مسئلت کنید که دعای اولاد صالح در حق والدین مستجاب میباشد ازآنجاکه دلی بر جای ندارم جواب خطوط شما که پیاپے آمده و سرمایہ تسکین از برای جانهای تشتت قرین آورده اختصاراً مینگارم برخوردارا کامگارا مطلوبه شما بابته کتب و کواغذ و لطایف مرسله آنهمه نبود که شکریه اش بدین مبالغه مرقوم قلم رشادت رقم شود در برابر آن همین قدر می نویسم که حق تعالی شمارا بمدارج سعادتمندی سربلندی دارین بخشاد آمین قطعه تاریخیه فوت سید محی الدین صاحب که ماده اش بحقیقه علوی ست بعد تبدیل در یکدو جا ترسیل میابد لفظ سفلی و علوی هردو بضم اول و سکون ثانی و کسر ثالث صحیح ست من در مدرسه این قطعه را دست خودم بغلام جیلانی فرزند کلان مرحوم نامبرده سپرده ام فرستادن دوباره حاجت ندارد خود هم قطعه کاپتره که گفته ام ملفوف هذاست قطعاً تاریخ عبدالحی صاحب لاثانی و القای آسمانی ست و من بجهة کندن این بر سنگ بفرزندان با فرهنگ علوی صاحب گفته ام نمیدانم پایه سخن رسی و قدر شناسی اینها تا کجاست از اعتراض میر آزاد بلگرامی برین مطلع میرزا صائب تبریزی

غیر حق را میدهی ره در حریم دل چرا	می کشی بر صفحهٔ هستی خط باطل چرا

برسیده باید اگر از حق نگزرید و بباطل نگرائید میتوانید دریافت که گمان عدم تناسب

بین المصرعین کہ میرزا دارد دادہ ناشی از نرسیدن بکنہ بیت صائبست میرزا کہ صوفی مشرب بودہ مسئلہ توحید وجودی یعنی العالم ہو اللہ را درین مطلع صرف نمودہ میفرماید صفحہ ہستی کہ عبارت از عرصۂ عالم ست سرتاسر حضرت وجود حق ست درینجا خطرہ غیر را بدل راہ دادن خط بطلان برین صفحہ کشیدن ست چہ غیر حق لامحالہ باطل خواہد بود و لطفہ بین میرزا درحہ ہمین معنی ظاہر را دیدند و بباطن قول صائب ملتفت نگردیدند ظاہر امنشا این غلط نظر چشم پوشی ست کہ از عین مشرب میرزا واقع شدہ واللہ اعلم مضمون رباعی کہ بشکریہ عطیہ برادر صاحب خود موزون کردہ اید خیلی خوشم آمد و مصرعین اولین آن بدین عنوان رسانیدہ شد رباعے

تا چند ز چرخ عقربم جور کنند	این ساعتم آسودہ دل از غور کنند
بخشیدن ساعتت بمن فال نکوست	زین بعد فلک بکام من دور کنند

ایطای خفی و جلی کہ مراد از تکرار پوشیدہ یا آشکار حرف اصلی قافیہ باشد بیانش با مثلہ انشاء اللہ العلیم ترقیم خواہد یافت عزیز القدر را خداداند گرمای صحرا بر شما ہا چگونہ گذشتہ و می گزرد اللہم اجرنا من النار روزہ از آنرو کہ بیمار و غریب الدیار اید شما را معاف خواہد بود اگر اواخر رمضان المبارک باستجازت برادر صاحب و ہمشیرہ صاحبہ عزیمت این ناحیت کنید بحول اللہ المنعام ہم بدیدار خود ما را شادکام و ہم خود را بامدورفت مدرسہ مقضی المرام میسازید درین سال از مدرسہ سیول ماموری یازدہ تلمیذ بماہوار دو صد روپیہ بنا برکار آموزی بعلاقہاے

جداگانه شنیده باشید وخودتان نیز در طی مراحل ریاضی چندان کوشیده باشید
کہ باعث فوز بمنزل مقصود تواند شد حالت خاله صاحبہ شما خوب نیست یکماه وکسری ست
کہ بناخوشی پیچش ہیجان ومعالجہ از ترانجان ست افضال شافی رحمن شامل حال
ایشان وبچگان باد آمین وﷲ در قول الصائب رح ؎

در بادیہ ہای درد بدرمان تو ان یافت	بیماری ہر شہر بمقدار حکیم ست

از من ووالده وہمشیره ودو نابرادر کہین حزین شما آن سعادت سیما وبرادر صاحب
وہمشیره صاحبہ شما مراتب واجب مودی باد والعاقبۃ بالعافیۃ ۱۹ شہر شعبان المعظم
سنہ ۱۳۰۴ ہجری نبوی بنده درمانده واله غفرلہ ولوالدیہ

رقعہ ﴿۵۹﴾

فرزند ارجمند راشد ابوالمحامد عبدالواجد حفظہ اﷲ الماجد مدرسہ عالیہ از جمعہ
۱۲ شہر شعبان بتعطیل ۴ ہفتہ گرما فراز وصدر مدرسہ برای تبدیل ہوا بکی از جزایر
دریا رونق فروز شده اند مکتوب موسوم صدر موصوف را بلحاظ تاریخ قوم
صدر بفرستید کہ تا اواسط رمضان بنظر ایشان فرارسد اگر خود ہم متعاقب
این مکتوب عازم بلده شوید مقرون باستحسان باشد زیرا کہ چنان قرار یافتہ کہ انشاء اﷲ
المستعان حاضران مدفن ویوم الزیاره فلانے را تکلیف طعام بتقریب فاتحہ چہلم
رود وتقریب مذکور درسر آغاز عشره ثالثہ ماه صیام خواہد بود پس چون پیشتر ازین

فاتحه فاتح باب استجازت از برادر صاحب وہمشیره صاحبه حماہما الله کما حماکم تشوید ودر اوائل عشرهٔ ثانیه عزیمت این ناحیت کنید ہر آئینه شریک رسم مزبور وممد ومعاون امور توانید بود والسلام زیاده مراتب ما وجب ۲۹ شہر شعبان سنه ۱۳۰۴ ہجری

رقعه ﴿۶۰﴾

عزیز القدر ارشدکم الله تعالی دو تا قطعه سعادت نامه مورخه بیست وششم وبست وہفتم ماه گذشته که بنام من و والده صاحبه خود نگاشته بودید در روز چہارشنبه غره رمضان المبارک سنه روان رسید ونوید جمعیتی بدل ہای پریشان رسانید واقعاً گرمای امثال درکمال حدت وبه نسبت موسم گذشته سخت تر گذشته ظاہر ابلای وباکه وبال جان ہاست ہمین فرزند ہمین گرمی پر گزند جانزاست وقنا ربنا عذاب النار از معنی سمات که در قطعه تاریخیه ام سمت اندراج یافته استفسار نموده اید کا مگار این لفظ جمع سمت ومعنی آن نشان وعلامت ست نوشته بودید که نوشتجات شمارا بعد اصلاح واپس فرستم چون بعونه تعالی عنقریب خود می آئید دیگر حاجت فرستادن بسبیل چیپر نمانده ہمین که مع الخیر فائز وطن میشوید مکرر آنرا دیده یک یک بشما خواہم داد انشاء الله وہمگی خطوط شما را بنہایت حفاظت در صندوق آہنین نگاشته ام تا لثاً دیروز که شہر شعبان بانجام رسیده فاتحه بستم فلانی بانصرام رسیده حالا چہلم را بیست روز دیگر باقی ست

اگر اندرون این مدت عزیمت این ناحیت کنید ہم شریک سم فاتحہ مذکور و ہم مرا
درین سانحہ ممد و معاون امور میتوانید بود انشاء اللہ الودود خطی کہ پریروز مشعر
ہمین مطلب فرستادہ بودم رسیدہ باشد درہمین روز میرزا باقر علی
صاحب بعارضہ اسہال خستہ حال شدہ بودند بحکم اینکہ مارگزیدہ از ریسمان
ترسد نگذاشتم کہ نوبت بعلاج ڈاکٹری رسد صرف باستعمال آب سرد
برف آمیز وافشردہ لیمون وگلاب وسوڈا مداوا کردم افضال شافی متعال شامل حال
شد این بیت ہندی حضرت جدی متخلص بامید را شنیدہ باشید بیت غش کو پینے
کو ڈھونڈا جو فقط پانی ہے   دافع حر وبا نسخۂ رحمانی ہے زیادہ مراتب ما وجب والسلام
یکم شہر رمضان سنہ ۱۳۰۹ ہجری

رقعہ {۶۱}

عزیز القدر ارشدکم اللہ دیروز خطی بہ تکرر فرستادم کہ خلاصہ مطلب آن طلب
شما بود بہ کاماتن یلا داشتن تا در صندوق چیر خانہ اندازند نمیدانم چہ کرد لاجرم خلاصہ
مضمونش را احتیاطاً مکرراً مینگارم وہی ہذہ چنان قرار یافتہ کہ انشاء اللہ المستعان
حاضران مدفن ویوم الزیارہ فلانے را تکلیف دعوت طعامے بتقریب فاتحہ چہلم
رود و تقریب مذکور در ۲۰ ماہ صیام سرانجام یافتنی ست اگر باستجازت برادر صاحب حسب رضا
وہمشیرہ صاحبہ حماہما اللہ کما حماکم در عشرۂ ثانیہ ماہ مذکور عزیمت این ناحیت

کنید هم شریک تقریب فربور و هم مرا معاون امور میتوانید بود دیفولا قطعه یکی از
شعرا بنظرم در آمد بنابر افادهٔ شما ثبت میگردد **قطعه**

چو نرد در دو چو شطرنج رنج خواهد باخت	حریف دهر مقامر برین بساط کبود
نه رای مردم فرزانه سود خواهد داشت	نه فکر مرد مهندس مفید خواهد بود

تفسیر بس مختصر که برین بیت مستفسر صاحب بارح **۵** غیر حق را میدهی ره در حریم
دل چرا + میکشی بر صفحهٔ هستی خط باطل چرا + بخاطرم رسیده آن نیز آنفا سمت
ترسیم میپاید ای در کیش صوفیه وجود یه غیر انگاری عالم باطل اندیشی است بنسبت
آن فقط زیاده مراتب ما وجب والسلام ۳ شهر رمضان سنه ۱۳۰۴ هجری روز
جمعه بندهٔ درمانده واله غفرله -

رقعه ۶۲ عزیز القدر اعزکم الله - سعادت نامهای شما مرة بعد اولی از
رسید چون مبشر صحت ما بود تلخکامان دوری را حلاوت قند مکرر بخشید ع
ای وقت تو خوش که وقت ما خوش کردی + هرچند بازار جانسوزی مرگ
بجلوه افروزی ابر و باد مرگ درهم شکسته اما از بناریدن بارانی که تسکین خاک
و خاکیان بخشد لب رحمت طلبان هنوز از شیرینی حمد بهم نه پیوسته رباعیات
متضمن مناجات را در ذیل ثبت میکنم به مولوی عبدالحی صاحب وصف انفرستید
ع وای بر حال سخن گر به سخندان نرسد - اینکه درین مدت دراز کوتاهی در
نامه طرازی بشما از من رفته نظر بسیه روزی وجهانسوزی این موسم ناساز

مرا معذور خواهید داشت اگرچنانکه دیده اید دل و دماغی برجاے داشتمی پاسخ هریک تفقد نامهٔ شمارا بخامهٔ مژه برصفحهٔ دیده نگاشتمی وآنرا در پردهٔ دودِ جگر نهادمی وبدستِ قاصدِ صبا دادمی بالجمله از طرف من بعد دعا و تمنای دیدنها همشیرهٔ معظمهٔ خود را بگوئید که از صاحب خود بپرسند تا رای ایشان دربارهٔ خطبهٔ نورِ چشمی چیست و بجهة نسبت مطمح نظر ایشان کیست باید بلا تکلف ایمائی ازان نمایند که دیگر نظر بعمرِ دختر و والدینش چشم پوشیها روانیست۔ حَسبُنا اللّٰہُ و نعم الوکیل۔ برخوردارا بیاد داشته باشید که مدرسهٔ شما در (۱۵) این ماه بازمیشود انشاء اللّٰه همین که این نوشته را ببینید باستجازت حضرت همشیره برجناحِ عجلت راهی این صوب شوید و بارای صواب اندیش باحتیاط بیش ازبیش کتب وغیره یک دور و زپیش از وقت فایز این نواح بگردید وازمن وحضرت والده و همشیره و برادرانِ کهین شما آن عزیز القدر و همشیرهٔ معظمه همین شما دعا و شوقِ لقا و سایر آداب ما مُودّی باد والله معکم و معنا۔ والسلام خیرالختام

مناجاتی چند درپردهٔ رباعیاتی چند مناسب این موسم جانگزای پرگزند بمعرض فکر آمده اگر مقبول بارگاهِ بے نیازی افتد زهی خداوندی وبنده نوازی

رحمی بکن ای خالق متعال دکن
گز پار سیه‌تر است امسال دکن
از خاک دکن دود برآورد تموز
وین دود خورد پیچ براحوال دکن

ایضاً

شد ملک دکن معبد آتش افروز
تا چند شب و روز بسازیم بسوز
گوئی چو مغان مقیم آتشکده‌ایم
ای وای برین شامت حال شب و روز

ایضاً

هر چند که آنچه هست بر ما از ماست
در جوشش رحمت این قدر دیر چراست
در سایه گریزند ز تاب خورشید
ای ابر کرم ظلّ بسیط تو کجاست

ایضاً

از تابش آفتاب شد روز سیاه
در روز چنین جز تو نداریم پناه
دل‌ها چو عرق گداخت از شرم گناه
بر رحمت خویش بین نه اعمال تباه

ایضاً

گرمای دکن حال دکن کرد خراب
شد چون لب صایم لب جوها بی آب
بفرست برحمت خودت بارانی
ای قطرهٔ از محیط فیض تو سحاب

ایضاً

حاشا که بود جز تو خدائے دیگر
یا جز در امید تو جائے دیگر
خوانیم ترا بگرم و سرد ایام
مارا نبود بسر ہوائے دیگر

قطعه

ایا رحمن بوصف رحیم یکتا	که از رحم خوانده خلق از راحمینت
بما باران رحمت را روان کن	بحق رحمةٌ للعالمینت

مورخهٔ نهم شهر شوال سنه ۱۳۰۶ھ چاشتگاه یکشنبه که ابر بر آسمان کل بسته بود

رقعه ۶۳ فرزند راشد عبدالواجد حفظکم الله تعالی وسلم۔

به برادر صاحب خود بگوئید که والدهٔ شما هشت زری از برای ادای رسم نور دیدهٔ نورسیده با خود گرفته روز آدینه انشاء الله خواهند آمد شما تیاری رسم مذکور با تعجیل موفور بظهور آرید دیگر داکتر گیے صاحب دهی بمدرسه آمده بودند ماهیت نمونیا را از ایشان پرسیدم گفتند انفلیمیشن است که مر شش را عارض گردد و آن از اثر برودت میباشد نه حرارت اما تا مریض را نه بینیم بالیقین ندانم که کدام بیماری ست و نیز گفتند که خودم هم مبتلای این عارضه بوده ام فقط عزیز من اگر چنین است از هوا و غذای بارد باید بکلی بپرهیزید۔ چون موی سر شما بلند شده در خصوص سر تراشیدن از معالج خود اجازت طلبید تا اگر اتفاق غسل افتد آب در سر جذب نشود۔ چرا احوال خود را مختصر انگاشتید تا خاطرم تسلی شدی۔ خط اسمی صاحب شمس الاخبار را فرستاده باشید۔ رباعیات آگاه در معتقدات شیعه بیاد ندارم کجا گذاشته ام اگر در کتب شما هست اطلاع دهید تا در کتب خود جستجو نکنم۔

نقلش در مدرسه ہست و اصلش بخط حضرت روئق مرحوم ندانم کجاست -

رقعہ ۶۴

عزیز ارجمند راشد عبد الواجد حفظہ الماجد - درین مدتِ مباعدت یک قطعہ نامۂ شما مورخہ ۱۴ ماہ رواں در بستم آن رسید - چون قریب بستیسن می باشید نمیدانم در رسیدنِ خط چرا اینقدر ہا دیر کشید غالبا نامہ را در چہار دہم بچپار خانہ روانہ نکردید - از اطلاعِ کیفیتِ سوختگیٔ فلانہ کہ آن رسیدہ را از رنج حرقت ببرد و سلامت مبدل باد در آتشِ حسرت سوختیم بخدمتِ حضرت عمۂ خود از طرفِ من بگوئید کہ بحدیث نبوی جنت محفوف بکارہ است پس طالبانِ عقبیٰ را ہرچہ پیش آید بر دل و دیدہ باید کشید اللھم ارضنا بقضائک آمین - برخوردارا درین عرض تعطیل بعارضۂ نزلہ و سرفہ و بحۃ الصوت بحدی ناخوش شدہ بودم کہ نتوانستم مکتوبی بشما فرستم ہنوز ہم علیلم چون افتتاح مدرسہ در شانزدہم جنوری است لاجرم این رقیمہ راعجالۃً نگاشتم کہ از زمانِ قلیل تعطیل غافل مباشید و بر سرِ وقت اینجا برسید - مزاج مولوی عبد الحی صاحب اکنون چون است اگر شعری در طرحِ مشاعرہ ما ساختہ باشند با خود بیارید و بہ ہمشیرہ صاحبۂ شما خواہید گفت کہ والدینِ خود را وقتیکہ یاد آرید از دعاے خیر نصیبہ مگذارید - مژدۂ سکونِ مزاج فلان را

شنیدہ تسکینی بدل ہای ما دست داد فقط

واللہ معکم ومعنا اینما کنتم وکنّا والسلام

رقعہ ۶۵

فرزند ارجمند راشد عبدالواجد حفظہ اللہ تعالی ۔ مسئلہ عقاید ست کہ تصدیق المنجم والکاھن کفرٌ مرد مسلمان را نسزد کہ بگفتہ کہنہ کہ کہنہ کذابان اند گوش بدہد آری سحر حق است اما غالباً این گونہ تصورات از توہمات فرقہ مذکورہ پیدا میشوند اگر شایبہ وشبہہ سحری کہ از شما دور باد در دل دارید اسم یا مُھَیمِنُ را حرز جان وورد زبان سازید ویاد عائیکہ ہمشیرہ صاحبہ شما دادہ ام بر چینی سفید از رنگ زعفران نگاشتہ یک دو چلہ بخورید کہ ہم در حق مریض وہم مسحور مایوس العلاج خیلی نافع گفتہ اند ۔ افسوس است کہ امنہ اللہ دعای مزبور را باآنکہ چندین مرتبہ گفتم ننوشتند ونخوردند ۔ از مزاج نور چشمی مشار الیہا خبر دہید کہ حالا چہ طور ست ۔ ملح الفواکہ یعنی فروت سالت عوارض معدہ وامعا را سود مند ست اگر گاہ گاہی ازین نمک خوردہ باشند مفید خواہند یافت انشاء اللہ تعالی ۔ اکنون احوال سید عبدالباری صاحب چون است کہ دلم از خیال بیماری وغریب الدیاری ایشان خون ست الراقم ۵

بحالِ گریہ نیم دازدم کسے ونہ خندہ	چو آن غریب کہ دور از دیار گرید وخندہ

افضال حکیم مطلق شامل حال ایشان باد - استعمال شیر گاؤ انشاءالله مزاج شما و ہمشیرہ صاحبہ شما را سازگار آید زیادہ خیریت باد - خطوط شما را واپس فرستادم تا مواقع اغلاط را در نظر دارید دیگر عبدالرشید و برادر و مادرش ہر سہ از تپ ناخوش اند - تپ عبدالرشید از شب گذشتہ بہ پیچش کشیدہ علاوہ دیگر مکارہ خاطر مشوش گردیدہ او تعالی بہ ترحمات بی نہایت خویش این تفکرات بیغایت را کفایت فرماید آمین

رقعہ ۶۶

فرزند عزیز راشد عبدالواجد حفظہ الماجد - امروز زبانی فرزند ناصر شاہ مرحوم بمدرسہ شنیدم کہ حق القدم ڈاکٹر ہرچہ در دفعہ اولین مقرر ست نصف آن در مرتبہ دومین معمول است - بہ برادر صاحب خود از طرف من بگوئید کہ این امر را قرار واقع تحقیق کنید و در ہر مرتبہ دہ روپیہ بیصرفہ مدہید کہ خرچ فضول مصرف ندارد دیگر لختی از نان فرنگی برای آپای شما شفاہا اللہ تعالی فرستادہ ام اگر مرغوب باشد یکچند روزانہ مبارک را فرستادہ از اینجا طلبند و میل کنند کہ غذائی است سریع الھضم و مقوی سہ دیگر شما کے بمدرسہ خواہید آمد امروز اوستاد شما یدورد صاحب احوال شما را می پرسیدند و می گفتند کہ چون امتحان سالانہ قریب تر آمدہ باید بمدرسہ بیائید فقط والعاقبۃ بالعافیہ -

رقعہ ۶۷

فرزندارجمند راشد عبدالواجد حفظکم اللہ ۔ مزاج ہمشیرہ کوچک شما سست می نماید والدہ صاحبۂ شما مشوش اند ۔ برادر صاحب خود را بگوئید کہ بیایند بہ بینند ونیز گفتگو نامۂ فارسی وانگریزی را کہ میرزا باقر علی صاحب از برای من خریدہ اند با خود بیارند دیگر در تعبیر نامہ دیدہ بمن بنویسید کہ ریختن ستارۂ از آسمان چہ تعبیر دارد ۔ از چگونگی مزاج خود ہم سطری بنویسید ۔

رقعہ ۶۸

برخوردارا ارشدکم اللہ تعالی ۔ افسوس است کہ امروز از مدرسہ بخانہ دیر رسیدم ونامۂ شما را دیر دیدم لاجرم درنگی در فرستادن سواری روی نمود ۔ دل برای دریافت احوال شما نگران بود ۔ نوشتن دو سہ سطری چرا بر شما این ہمہ گران بود بالجملہ پنج تا روپیہ معہ دوتا ماکیان مصحوب نیکو وحلیمہ میرسد روپیہ خفیہ بدست جدۂ ماجدۂ عبدالسلام صاحب وماکیان ہا بہ ہمشیرگان رضاعی شما برسانید وبگوئید کہ اختیار دارید بخورید یا بپرورید دیگر مجموعۂ تفسیر الحمد وغیرہ مملوکہ میر عابد علی صاحب را میخواہم بخدمت مالک باز سپارم اکنون کہ شما لباً کار بآن ندارید ہمراہ بیارید تا پیشتر از انکہ حرف طلب برلب میر موصوف گذر کرد نمودہ شود زیادہ منتظر مقدم شما ہستم ۔

رقعه ۶۹

بکارهاییکه رفته بودید چه کردید واین قدر دیر چرا کشید صاف صاف نوشته بدستِ مهتاب بفرستید. ورومال دستی من هم که در آن رختِ پوشیدنی پیچیده است بدستِ نامبرده روانه کنید. وتا من بیایم درخانه بکارِ کردنی مشتغل باشید زیاده عمر ودولت شما زیاد -

رقعه ۷۰

نخستین نامه خسروان پارس ملکی شما بدستِ نامه رسان بفرستید وتا ساعتِ (۳) درخانه باشید وپس ازان شتابان به چادرگهات برید وچنو یا حلیمه را همراه برید تا همپای سواری زنانه باشد واحتیاطاً خادمه یا خادمی را نیز از چادرگهات همراه سواری کنید - سواری زنانه را تنها بایک نفر آدمی نباید روان کرد - وباخبر باید بود همه مردمانِ خانه را از دُرّاج ها که درصحن خانه بند اند مبادا طفل رها بکند بآنها از جانبِ من قدغن نمائید -

رقعه ۷۱

اگر بتوانید احوال خود را مختصراً بنگارید ورعایتِ پرهیز از واجبات انگارید دو سه روز با شوربای بے ترشی درین تب جانسوز بسازید دیگر چون مجلسی

در مدرسه منعقد شدنی است کمربند را در رومال ولایتی بسته بدستِ نامه رسان بمن برسانید زیاده شفاکم الله وابقاکم ۔

رقعہ ۲

کلیاتِ سعدی را که نزد شماست بدستِ حامل رقعه بفرستید و فرستادنِ کالِ بسکه را بوقت معهود فراموش مکنید اگر وقت رسیدن این رقعه حاضر خانه نبوده اید بمجرد دیدن این خط بدست یار روانه کنید و بگوئید که با حتیاط بدست من رساند و بدستِ دیگری نسپارد مگر فردا ساعتِ (۵) امتحانِ فارسی جماعت شماست ۔

رقعہ ۳

به برادر صاحب خود از من بگوئید که شرطِ عقل آن است که بیمار ناتوان را تختهٔ مشقِ طبیبان نسازید احتیاطِ کلّی در امر علاج بکار برید و با عتقاد و تقلید راه مروید اگر یک دو روزی نبض و قاروره به طبیب یونانی نموده علاج غثیان و تهوع که ظاهراً از مادهٔ بلغمی است نه صفرائی بکنند چه قباحت دارد ۔ والله الموفق ۔ مگر عذرِ غیر حاضری خود را نگاشته بنام هادسن صاحب امروز بفرستید و رقعهٔ اسمی من متضمن کیفیت بیماره هم نگارید ۔

رقعہ ۴

درین عالم بیکاری بجهتِ وقت گذاری رقعاتِ منشی بیدیل

میرزا قتیل رحمۃ اللہ علیہ را تمام مہا سیر کنید و ہر نامہ کہ بمن فرستید در آن مژدہ خیریت امۃ اللہ را ضمیمہ نویدِ صحتِ خود ساختہ باشید تا دل پریشان مرا رابطۂ جمعیتی دست دہد دیگر مرض بیچش عبدالرشید بر سر اشتداد ہست و خون ہمہ دم می آید شافیٔ مطلق چارہ گر این طفل بیچارہ باد۔

رقعہ ۷۵

افسوس است با آنکہ آمدن مدرسہ را با من آمدہ بود دیدنیا مدید اگر بتوانید رامی مرا دربارۂ تعلیم مذہبی کہ بالای کرسی پہلوی تختِ چوبین گذاشتہ است بیضہ بکنید و باز ہمانجا بگذارید۔ غیر حاضری خود را عذرے ہنوز نوشتید باید کہ زود تر افرستید و اللہ الموفق والمعین ۔

رقعہ ۷۶

عزیز القدر احماک اللہ تعالی۔ نویدِ صحتِ مزاج نورچشمی در قالب مضطر جانی دیگر دمید والحمدللہ علی ذلک حمداً کثیراً مبارکاً فیہ۔ انشاء اللہ المنان ارادہ ام چنان است کہ دو تا نان فرنگی از پس فردا یعنی (۱۵) اکتوبر خریدہ یکی را بجہت آن نوردیدہ فرستادہ باشم دیگر عزم شما کہ بحولہ تعالے بالجزم باشد روز شنبہ بدبستان امتحان ندارد چہ در آن روز مدرسہ نیمہ روز را میباشد اگر از دوشنبہ روی بآنجا آرید ہر آئینہ شریک درس انگریزی

وغیرہ خواہید بود - معلوم نشد کہ طعامِ چاشت را با ما بمدرسہ میخورید یا تدبیری دیگر اندیشیدہ اید آگہیم بخشید العاقبۃ بالعافیہ -

رقعہ

فرزند برخوردار راشد عبد الواحد حفظہ اللہ وسلم بشیر گاو اگر مزاج شما را موافق و مفید ست خوردہ باشید کہ حرارتی کہ از ترکِ حمام عارض گشتہ انشاء اللہ تدارکش خواہد کرد - خوب کلان سہ ماشہ برآن پاشیدہ اگر بخورید بفضل شافیٔ مطلق ہم معدہ را و ہم اخلاطِ سینہ را مفید تر خواہد بود - مولوی سید عبد الباری صاحب تا از ینجا رفتہ اند چگونگی مزاجِ ایشان ہیچ معلوم نشد آدمے تا دیوانخانۂ ملّا صاحب ہمراہ ماما ہی ما بکنید تا پرسشی از طرف من بکند - کتاب نثرسلِ مرزا مہدی خان را بیادِ برادر صاحب خود بدہید کہ بتلاش از جاے بہم سانیدہ بمن بفرستند - حسبِ نوشتۂ شما رباعیاتِ حضرت آگاہ رحمۃ اللہ علیہ در صندوقِ تین جستم ونیافتم نمیدانم در مدرسہ تلف شدہ یا در کتب ما جاے ہست - خطِ اسمی استاد شما را چپراسی چیرخانہ غلط کردہ بمنزلِ ما رسانیدہ - پیش شما فرستادم تا بمکتوب الیہ بفرستید زیادہ افضالِ الٰہی قرینِ احوالِ شما باد

رقعہ

عزیز القدر اعزّکم اللہ - **بیت** زبس در حالِ رنجوری رقم شد + سطور نامہ باشد نبضِ بیمار + آہ از تلخی کہ درین موسم گرما برما گذشت اولاً بیخوابی ہاے

متصلہ چندین شب در وز جانسوز تا نیا تیمار ہمشیرہ وہر دو برادر بیمار شما بہ صبح
سیاہ روز این بود کہ با وجود رسیدن سہ تا نامۂ سعادت شمامۂ شما نتوانستم
جواب یکی را بنویسم بالجملہ این فصل بہ فضل خداوند تعالی بر شما ہا ہمہ بخیر و
خوبی گذشتہ نحمدہٗ علی ذلک حمداً کثیراً چون افتتاحِ مدرسہ را ہفتہ
ماندہ است در صبحِ یومُ الخمیس عازم بلدہ خواہید شد و شکریۂ مہمان نوازی ہا لیکہ
بہ نسبت شما نمودہ اند از طرفِ ما بخدمتِ برادر صاحب و ہمشیرہ صاحبہ جزاہما
اللہ خیراً ادا خواہید کرد - تازہ اینکہ در رسید نسی غرۂ ذیقعدہ خانۂ عدیل
لکھنوی مشاعرہ قرار یافتہ کہ طرحی فارسیش این غزلِ حضرت میرزا مظہر قدس
سرہٗ است سہ نقش مظہر چو ز کو بیت گذرد چشم مپوش + آخر این کشتہ ہمان ست
کہ بیمار تو بود + قافیہ کار و گرفتار باشد اگر نقشِ غزلے درین زمین از کلکِ
معنی نگار مولوی عبدالحی صاحبؔ صفیؔ صورت بندد بمن بفرستند تا سامعۂ اہل مشاعرہ
را روشن نگار خانۂ مانی کنم - مُلّا صاحب ہم شریکِ این مشاعرہ بباشند
زیادہ دعا و تمنا برسانید و خودیش از وقت درین جا برسید -

رقعہ ۷۹

عزیز القدرا ارشدکم اللہ تعالی - اینک کہ ساعت پنج از مدرسہ بمنزل رسیدم
شنیدم امروز درین کاشانہ آمدہ بودید - چرا آن قدر درنگ نکردید کہ شما را دیدمی
و احوالِ امۃ اللہ شفاہا اللہ شفاہاً از شما بشنیدمی - آیا درین اثنا

تبدیل نسخۂ علاج بعمل آمده یا همان دوا در استعمال ست - از چیست که تا بغایت رغبت بغذا نیست - ظاهر استشهار حرارت معده سوخته است تبرید معتدل می باید کرد - آب انار تازه اگر خورده باشند بحکم حکیم مطلق نافع تر خواهد بود - از برای همشیرتان شیر گاو هنوز از خانۂ تراب خان می طلبید یا خیر - در شیر من خوشتر آن هست که حالیا از شیر مذکور سیر شده سرچشمۂ صافدلی را غبار آلود کدورت مسازید شیر بازار هر چند در خور بیزاری هست امّا از آن شیرها که آب و رنگ منت دارد صد مرتبه شیرین و گوارا تر - مضامین این رقعه گوشگذار برادر و همشیرۂ بزرگوار خود کنید -

رقعه (۸۰) در اندرز بجهۂ دانش پژوهان -

طلبۂ علم را سه چیز لازم است اول شوق مفرط بسوی علم - دوم جهد بلیغ در تحصیل آن سوم خلوص ارادت نسبت باستاد - منافع و برکات این خلوص خارج از حد احصاست ازینجاست که بزرگان فرموده اند مصرع هر قدر اخلاص بیش اقبال بیش اگر متعلمی معاذ الله در مقام خلوص با استاد نباشد بیم آن هست که بمنزل مقصود نرسد بیت ترسم نرسی بکعبه اعرابی * کاین ره که تو میروی به ترکستان ست - من هیچدان را که می بینید حقیقتم این هست که در حضور استاذه جز زکشی کمتر مدت نموده ام و محض بدولت

اخلاص و دعای آن حضرات بجائے رسیدہ منجملۂ اوستادانِ خودم بعضے
حضرات کہ حی و قایم اند دام اللہ ظلال برکاتہم من ہیچ شناس را
شناسای سیاہ و سپید میدانند و من خود را طفل ابجد خوانے در برابر ایشان
میگیرم و اقرار بندہ این معنی را نہ ہمین بزبان ہست بلکہ بہ تصدیق از صمیم جان است
واشکر اللہ علی حسن اعتقادی فی جناب الاساتذہ آری ہر کرا
نسبتی و شرافتی ہست چشم پوشی از حقوق پرورندگانِ خود نخواہد نمود و مراعات
شکرِ آن را چہ بلسان و قلب و چہ بجوارح و ارکان حاضراً و غائباً از دست نخواہد
داد در تمام دنیا بین الشرفا ہمچنین معمول ہست حکایت مولوی سید خواندہ میر
پیرزادہ مہدوی بیادم آمد برای اندرز طلبہ آنرا درین مقام آوردہ ام کہ در حدیث
شریف آمدہ السعید من وعظ بغیرہ سید خواندہ میر شاگرد اوستاد مدرسۂ
دار العلوم مولوی محمد حسنِ مرحوم ہست کہ منجملۂ کتب تحصیلیۂ فارسیہ انشای بیدل
ازآن عزیز ماندہ بود و استاد قضا کردہ میخواست امتحانِ تحصیل او دادن لاجرم
مع بعضے شرکای خودش پیش من آمد و چند صفحہ آن کتاب را مانندِ طبع خود از
من روشن کرد تا آنکہ روز امتحان ہنگامِ چاشت بکاشانۂ من فقیر آمدہ بصد
عجز و الحاح ہمت خواست و بہزار التماس دست مرا گرفتہ بر سر و پشتِ خود کشید
و میگفت تا این دستِ حمایت بر پشتِ من نباشد دلیرانہ در عرصۂ امتحان نتوانم
در آمد و سرخرو از ان معرکہ نتوانم برآمد این خلقِ حسن از ان تلمیذ مولوی محمد حسن

مشاهده شد ہمانا دلیلِ سیادت و سعادتمندی اوست والّا بجز صفحۂ چنداز من نخوانده بود و حقی که مستلزمِ چندین سپاس باشد از من ہیچمدان بر گردنِ خود نداشت واللّٰه الهادی الی سبیل الرشاد -

رقعه (۸۱)

برادر گرم گسترِ من شکر اللّٰه سعیکم - رقعه مورخه پانزدهم ماه حال با شعار نقل مکان از چهاونی به بلده و استفسار درباره همراه بردنِ همشیرۂ رضاعی خود رسیده مطلع و مسرور و ممنونم گردانید چون شرع غرّا رضاعت حکم نسب دارد لهذا نظر به محرمی و نیک رویگی آن برادر صاحب بجهته سکونت همشیرۂ صاحبه ایشان جائی بهتر از خانه آن برادر کجاست بودنِ مشار الیها با آن برادر در نهایت استحسان و قرب و بعد نزدیک ما درین مرحله یکسان است بشرطی که پاے مشار الیها از آنجا دراز و درِ آمد و رفت بخانه ہای دیگر باز نگردد ہمانا امیدوارم که انشاء اللّٰه المستعان اثرِ صحبت آن برادر صاحب و اہلِ بیتِ ایشان در طبیعتِ مشار الیها سرایت کرده احوالِ موصوفه بکامِ دوستانِ خیر سگال گردد چنانکه گفته اند ؎

هر که با نیکان نشیند او ز نیکان میشود	هر غذا کو صرفِ انسان گشت انسان میشود

رقعه (۸۲) شکریه ارسالِ دو تا کیسه ساعت بوالا خدمت مرسل

ادامی نمایم و وامی نمایم کہ چون مضمون راپے نبردہ بودم لفافہ را دیگر شودم
لاجرم سپاسگذاری بروقت نمودم عذرم بپذیرند و برمن نگیرند۔

رقعہ ۸۳

عالیجنابا دامت عنایتکم۔ پس از تقدیم مراسم نیاز بلسانِ ایجاز گزارش آنکہ فہرست بقیہ کتب مطلوب مع مکتوبِ رُج پی ہادسن صاحب بہادر اسمی سامی خدمتِ ملازمانِ گرامی میرسد چشمداشت کہ بعینِ عنایت ملحوظ شود زیادہ چہ التماس رود

رقعہ ۸۴

بملازمانِ عالی شان عنایت ومرحمت نشان دام مجدہ گذارش آنکہ تختۂ بقیۂ کتب حسب الایما ہمنوردِ ہذا ابلاغِ خدمتِ والاست جناب صدر مدرس صاحب میفرمایند کہ ضرورتِ این کتب بیش از بیش است و بہم رسیدنِ آن وابستۂ التفاتِ خدامِ عنایت کیش زیادہ چہ مصدع شود

رقعہ ۸۵

عظیم القدرا اعظم اللہ قدرکم۔ ارسالِ غلام رسول موجب منت شد بارک اللہ فی حشمکم وخدمکم امروز دیگر ہم اندک کاری ماندہ است یعنی یک حصہ بہ چنچل گورہ رسیدنی ہست آدم نامبردہ کہ آنجا می نشیند اگر پس از ساعتِ چہار بچاد رگھات بیاید ہر آئینہ این کار از پیش خواہد رفت بروانگیٔ این خدمت مشروط

بعدم شایبه حرجی آن شمع شبستان مروت است زیاده مرحمتکم زیاده

رقعه ۸۶

افضل زمن صاحب اخلاق حسن زاد لطفه

چون نان فاتحه دهم حضرت مرحومه از جهت فوت وقت بخدمت نرسیده و بعلت نرسیدنش چنانکه رسم عرف است طعام چهلم هم ناکامی نوز خدمت دیده امروز که چیزیست از برای مهمانان چهلم درست شده بنهایت شکستگی حصهٔ از آن پیشکش خدمت است مذاق امنیت را حظ آمود منت بقبولش فرمایند زیاده مزید کرم باد

رقعه ۸۷

طبیب حاذق حبیب مشفق سلامت . خط مسرت نمط مرقوم بیستم ماه گذشته موصول و بنوید صحت و مباهجت مسرور گردانید در مقدمهٔ نسبت معلومه اینقدر تا بمن نوشتن ضرورت نداشت تا امروز که دو ماه روان است انتظار خویشان طرف ثانی را کشیدم و هنوز روی راحت از ایشان ندیدم هرگاه خواهند آمد حسب دلخواه گفته خواهد شد نامهٔ موصوله بجنسه بمطالعه شاه عبدالکریم صاحب و از آنجا بمولوی عبدالعزیز صاحب فرستاده آمد این هر دو برادر نیز هر آنچه بر وفق مقصود تقریر خواهند نمود تا نا مبلغ یک صد و پنجاه روپیه سکه حالی مع یک عدد اشرفی ضمنی مال آن فرستاده تا آل که پیش من امانت است اگر اتفاقاً مرا سفری واقع شود آن مبلغ را نزد خود نگه نتوانم داشت بار بدست که

سپردہ آید تحریراً ازین معنی مرا بیاگاہانند ثالثاً از حالِ مزاج خود چہ گویم مضمون
پیری و صد عیب کہ مثلی است مشہور قوی را دست فرسودِ ضعیف و فتور می بینم
اگر نسخۂ مناسب سن و موافقِ مزاج کہ طاقت بخش اعضاے رئیسہ باشد بجہت
من تجویز و در جواب این نامہ درج خواہند نمود ہمانا از کرشمۂ حذاقت
وشیمۂ مصادقت دور نخواہد بود والسلام والاکرام

رقعہ ۸۸

عالی جنابا دامت عنایتہٗ قریب نیمروز جناب صدر مدرس صاحب مدرسۂ عالیہ
یک قطعۂ برات ہفتاد و دو روپیہ حالی بابتِ خرید کتب از فروختگاہ تعلیماتِ
سرکار عالی لطف فرمودہ قبضِ الوصولش را طلب نمودہ اند چون مدرسہ امروز
فرازشدنی است بندۂ مجبور برات مزبور ملفوف ہذا در خدمت گذرانیدہ التماس
می نماید کہ از راہِ عنایت بزرگانہ پرچۂ رسیدش مرحمت فرمایند تا ہمین روز
آنرا بنظر صدر موصوف الصدر رسانیدہ آید زیادہ مزید عنایت باد۔

رقعہ ۸۹

شوقِ صاحب فہم من۔ از شاعرے تابیت گری فرقی کہ ہست میدانید
پس بحکم سخن فہمی اہتمامِ تمام در کیفیتِ گفتار کنید نہ کمیتِ اشعار عرب گوید
المکثار مہذار و حضرتِ قائل انا افصح العرب والعجم صلی اللہ
علیہ وسلم فرماید فاقل وکفی خیر مما کثر والہی۔

رقعہ ۹۰

یک قطعۂ برات اسمی بیانک آف بنگال رقمی یک صد و نہ روپیہ دو آنہ در وجہ قیمت کتب مطلوبہ برائے مدرسۃ العالیہ و مدرسۂ سول ملفوف و نیز سیزدہ نسخۂ اخلاقِ محسنی کہ ضرورتِ آن نماندہ واپس مرسل از راہ کرم رسید کاغذِ زر بفرستند و از رسیدنِ کتب پس فرستادہ آگہی بخشند۔

رقعہ ۹۱

نیّر اوج نام آوری و سربلندی جناب محمد نصیر الدین صاحب گہتالہ افندی رفع مدارجہٗ ۔ دو تا قطعۂ پوست کارڈ مُرسلۂ آن شمس الاخبار در مطالبۂ قیمتِ شمس الاخبار جلوہ افروز وصول گردید مخلص پاسخ نگاری آن را در انتظاریٔ شہر رجب بودم کہ ہمین ماہ رجب سنہ ۱۳۱۱ اخبار مزبور ابتدأ بمن رسیدہ و ہم درین ماہِ حال دو سال کامل گردیدہ بالجملہ وجہ دو سالہ واجب الادا ست چون من قلیل البضاعت نہ از زمرۂ امیرانِ روزگارم و نہ از گروہِ خوانندگانِ اخبار خدا شاہد ست و کفی بہ شہیدا کہ درین عرض دو سال یک روز اتفاق خواندن اخبارم نشدہ دیگران آن را می خوانند و واقعاً تاکنون خریداری این اخبار کہ بے طلب من خاکسار فرستادند محض بپاس خاطر والا بودہ است لہٰذا آن خبرت پناہ ازین ماہ نامِ من اقل الانام را از دفترِ خریدارانِ اخبار نامہ محو نمودہ منتظر وصولِ مبلغ واجب الادا خواہند بود و من تمک سطریہ

انشاءاللہ آن وجہ دو سالہ را کہ بست و سہ روپیہ چہار آنہ کمپنی میشود بدو قسط ادا توانم نمود قسط اول آخر این شہر و قسط آخر اواخر شہر آئندہ چہ کنم جملگی رقم را نمی توانم بیکبار گذرانم امیدست خداوند بخشندہ بدو بار ازین دو بارم سبکبار سازد متیقن کہ آن روشن ضمیر از بعد شہر روان آن اخبار نامہ را بنامم روان نخواہند فرمود کہ کلی سروسامان دیدن و خریدنش ندارم ناچار مسترد ش خواہم نمود کاش معاش من بفراخی علائق من بودی تا این تنگدستی در ابتیاع پرچہ کاغذے روی نمودی مصرع عجز قدرت عذر خواہان است و ہمت شرمسار زیادہ زیادہ لطفکم زیادہ ۔

رقعہ ۹۳

عزیز القدر صاحب فضایل سید ناضل صاحب حماک اللہ الواہب ۔

ازآنجا کہ سرپرست این پسران یتیم ہستید و خداوند تعالی شما را بر سر آنہا پایندہ داراد تاکید ہمشیرگان خویش بگوئید کہ اگر منیر الدین و سید حسن ہر روز بروقت بمدرسہ نخواہند رفت من ہم ماہوار را بروقت نخواہم فرستاد۔ واللہ الموفق والمعین ۔

رقعہ (۹۴) بنام مولوی حکیم عبدالرحمن صاحب

فضیلت و حکمت پناہا دام فیوضکم منجملۂ شربت ہاے ذیل مفید مزاج

مزاجِ بنده و مناسب این موسم کدام است شربت مصطکی را تنها باید خورد
یا با شربتی دیگر یک چمچۂ چینی یا دو چمچه یک وقت یا دو وقت - از تب ها
و گرماے امثال که خیلی سخت گذشته و میگذرد آنقدر ناتوانم که نمی توانم
قدمی چند راه روم و با این همه قرب بخدمت سامی برسم تدارک این ضعفِ
توارا که قوی افتاده تدبیری باید فرمود و ممنونِ مسیحائیم باید نمود بفضله حالا
عارضۂ تب ندارم شکایتی که هست همین از بیتابی گرما و بے طاقتی است لراقمہ ۵
تا چند بآبادئ دل سعی توان کرد تعمیر ازین منزلِ ویران گله دارد
بالفعل شربتِ مصطکی تنها یا بمعیتِ شربتے دیگر روانه فرمایند زیاده نیاز نحیف دہم

رقعہ ۹۴

والا پایگاها دامت برکاته - نوازشنامه محتوی بر حکم بالمشافهه صدر المهام
متفرقات سرکار عالی درباره رفتن بنده یک روز به دار العلوم و یک
روز به مدرسته العالیه براے کارے که مامور بتقدیم آن است
غورود بخشیده ممنون یاد آوری ها گردانید چون آغاز امتحان مدرسه
موصوفه را قطعاً چهار پنج روزے بیش نمانده و برفتن بنده یکروز درمیان بکاره
از پیش نمی رفت از حقیقت الامر بسرکار ممدوح عرضه داده ام ارشاد شد اگر چنین
است بکار یکه رفته اند آنرا اکرد و از حکم بالمشافهه بالا دستان اطلاع کنید
و من خود بصدر المهام صاحب منصرم معتمد صاحب خواهم فرمود تمنای این

ملتمسہ اطلاعاً بلاحظۂ منصرم معتمد صاحب سررشتۂ تعلیمات سرکار عالی مرسل زیادہ چہ التماس رود

رقعہ ۹۵

نور العین راشد محمد عبد الواحد اللہ نیتفیک ۔ ہشت آنہ وجہ شیر گاؤ بدست ما مرسل است تاکید اکید رود کہ آبے در شیر نکنند و پارچہ روی دیگچہ بستہ با حتیاط رسانند اگر ممکن باشد آدمے ازان طرف ہمراہ ما بکنید دیگر فرستادن قسط ثانی بصاحب شمس الاخبار از بیماری شما صورت نہ بست خطی بنام مشار الیہ متضمن ہمین معذرت بفرستید و بنویسید کہ مطمئن باشند انشاء اللہ بسہل فاصلہ کاغذ منی آدر ابلاغ خدمت خواہد یافت مگر بیکار مباشید و بکارے کہ درخورست خود را مشغول دارید زیادہ حفظکم اللہ و شفاکم ۔

رقعہ ۹۶

بہ نواب محمد خلیل اللہ خان بہادر ۔ فیاض زمان نواب محمد خلیل اللہ خان بہادر دامت فیوضہ ۔ دہ دانۂ انبۂ پیوندی باغ مینو مانند جناب موصول گردید و مذاق شکر راشکر آمود حلاوت گردانید ہمانا ریشۂ شاخ این انبہ را پیوند با رشتۂ جان و آب از چشمۂ حیوان دران روان ساختہ اند

نظم راقمہ

بس دل آویز باشد این انبہ	حرف من شہد صدق آمیز ست

شاہدِ دعویم اگر پرسند		ہمعدد انبہ بادلا ویزست	
لب بہم بست از حلاوت لیک		کام جانم سپاس انگیزست	

الٰہی بستانِ عمر و جاہِ نواب مانند این باغ سرسبز و شاداب باد۔ مکرر

۵ نام این باغ کہ عاذ الثمرست	راست پرسند سعاذ الثمرست

امّا اگر بجاے این نام خلیل باغ یا باغِ خلیل خوانندش در نظرِ این بے بصر مستحسن ترمینماید آیندہ ہرچہ رضاے مولیٰ۔

رقعہ ۹۷

بہ مولوی محمد عبد القادر صاحب مددگارِ صوبہ دارِ سمتِ شرقی

عزیز القدرا صاحبقدرتا ارشدکم اللہ تعالیٰ - ز بانی یکی از مشتاقان مژدہ ترقی شما شنیدم کہ مددگارِ مولوی مشتاق حسین صاحب صوبہ دارِ سمتِ شرقی شدہ اید **مصرع** صبح طرب از مشرق امید برآمد ٭ والحمد للہ علیٰ ذلک - عہدۂ تازہ باخوشوقتی بی اندازہ بشما مبارک - ہیچمدانم درخصوصِ مولوی عبد الباری صاحب سفارشی بکنم چون ایشان از مخلصان کیشانِ شمایند نمیدانم چہ سفارش کنم بارے اینقدر میگویم کہ عبد الباری چندی یک صاحب کمال اند کثیر العیال اند و معاش شان برخلافِ آن در نہایتِ قلت بدین علت در ماندہ انواعِ محنت و اقسامِ کلفت میباشند از آنجا کہ دست دست گرفتہ شما و خاندانِ ماایند اگر بہ سپاس ترقی و پاسِ دوستی حمایتی

مربیانہ نسبت بایشان خواہید نمود از اصلِ فتوت و عین مروتی کہ فطرتی
اسلاف شماست مستبعد نخواہد بود واللہ الموفق و المعین۔

رقعہ ۹۸

مکرمی مولوی سید احمد صاحب ضو ی زاد کرمہٗ۔ گرمیٔ ہنگامۂ ابر و باد باعث
دل سردیم از رفتن بمقام معہود گشتہ و مناسب مقام این شعر جبرأت
برزبانم گذشتہ ؎ جوشِ بارش سے نہ پہنچے آہ گھر تک یار کے
پڑے بجلی جان پر اس ابر دریا بار کے۔ لاجرم بخدمت مخدوم التماس است
کہ الیوم تشریف نیارند و تکلیف امروزہ را بروز آدینہ بازگذارند زیادہ چہ مصدع شوم

رقعہ ۹۹

خدمت مخدومی قدوۂ سادات کبار صاحب الفضائل و المناقب مہتمم صاحب
سید الاخبار سلمہ ربہ پس از ابراز نیاز بلسان ایجاز التماس آنکہ
ہذہ رقعہ کہ مشتمل بر عبارتی و قطعہ و رباعی است بنا بر تکلیف طبع مرسل
مطبع مطبوع الطباع آن سید الاخیار ست چشم دارم آنرا درج سید الاخبار
نمودہ ممنون نظر التفاتم خواہید فرمود زیادہ لطفکم ممدود۔ وہی ہذہ
در مدح خوشنویس خوشخوی یگانہ اوستاد زبردست زمانہ صاحب ید طولیٰ
بل ید بیضا بعصای خامۂ معجز نمای حضرت موسیٰ حاکم خطۂ خط عرب و عجم
مالک الرقاب اقلیم قلم۔ لراقمہ

رقمش سنبلی زباغ بہشت | قلمش شاخِ سدرہ وطوبی
آن یکی در نہایتِ خم وپیچ | وین دگر در کمالِ محبوبی

در زمرۂ خطاطانِ سوادِ دکن بل قلمروِ ہند ماہر و بی تکلف درین کار دست بستہ مقتدر و بلا تصنّع درین صناعہ قادر اعنی محمد باقر خان صاحب ساکن محلۂ اردو بلی حیدرآبادِ فرخندہ بنیاد از خاکسارِ گردزاویۂ انکسار آستانہ نشینِ انجمنِ موزون سخنی فقیر حقیر محمد عبد العلی والہ دکنی عفاعنہ العفو الغنی ۔

رباعی

ای آنکہ تو در رموزِ خطی اعلم | وی طرزِ نما داز قلمت گشتہ علم
تو باقر و پیشِ تو چہ خفی و چہ جلی | ای کلکِ تو خطِ تستایہ از لوح و قلم

رقعہ ۱۰۰

جناب پرنسپل صاحب نظام کالج سرکار عالی تذکرۂ آب حیات و دیوانِ غالب کہ تکست اسالۂ سینیر بی ای و جونیر بی اے میباشد بجہتہ تدریس و ترتیب سوالات امتحانی در مدرسہ موجود نیست اگر اجازت شود ہر آئینہ از دکانِ کتب فروشان بلدہ بہم رسانیدہ آید قیمتِ ہر دو نسخہ تقریبا سہ روپیہ خواہد بود عرضِ دیگر تدریس سینیر بی اے و جونیر بی اے تعلق بایں ہیچمدان دارد و تکستِ این ہر دو درجہ اردو ست لہذا ممتحنِ ایشان اگر مولوی

میر حیدر علی صاحب مولوی صدیق حسن صاحب باشند احسن خواہد بود اطلاعاً گذارش نمود۔

رقعہ ۱۰۱

متضمن دعوت حنابندی کہ رسمی است از رسوم عروسی ہند

بفضل چمن آرای عالم بود۔ وطفیل کدیور واسطۂ وجود۔ بروی وآل واصحابش ہزاران درود۔ در بست وہشتم شہر روان روز مبارک جمعہ تقریب حنابندی لخت جگر بندہ مقرر۔ بود کہ بعد نماز جمعہ با رسم حنا مانند نسیم جانفزا بہار افزای بزمگاہ نوشاہ شدہ بقبول ماحضر شام وبرگ سبز وہار گل رنگ وبوی گلستان یکرنگی البیفزایند۔ فرودگاہ نوشاہ حوالی دار الشفا حویلی اشہر زمان میر عبد الوہاب صاحب مینو مکان ومنزل عروس متصل دروازہ یاقوت پورہ دولت خانۂ نواب ناظم جنگ بہادر عرش آشیان است۔

زیادہ چہ تکلیف دہد۔

رقعہ ۱۰۲

مکرما مطاعا۔ اجرت تعلیم محمد عبد الرشید طال عمرہ ومحمد عبد المجید غفر اللہ لہ من ابتدای شہر خورداد لغایتہ امرداد سہ روپیہ باوجود سہ ماہہ غیر حاضری طولانی واطلاع زبانی تعذر حاضر باشی بمدرسہ ودیگر وزنیامدن چپراسی لطلب اینہا وطلب اجرت تعلیم اینہا اگر واجب الادا است اینک بدست رافع رقعہ مرسل

خدمت شریف ست کاش از ان طرف شهر اگر شهر ا مطالبۂ اجرت مذکوره میرفت تا حقیقت الامر بوضوح می آمد واحسرتا عبد المجید بعارضۂ چیچک در بستم ماهِ گذشته ازین دارِ فانی درگذشته لهذا هشت آنه ذلگی آن مرحوم بابتہ این ماه منهاست بنده هیچمدان هم درخصوصِ تعلیم خانگی محمد عبد الرشید با آن برگزیده بارگاه مصطفا مشورتے بکنم اگر شفقتِ استادی مقتضی شود در جمعه یا یکشنبه طرفِ عصر یا بعد مغرب زحمتِ قدم رنجگی همراه چپراسی خود تا بغریب خانه گوارا نموده بنده زاده و بنده را مُعاً ممنون خواهید فرمود زیاده چه تکلیف دهم والسلام مع الاکرام۔

رقعہ ۱۰۳

غزل گله دارد ملفوف هذا واپس مرسل اگر بمضمونِ خطِ گذشته من دل شکسته آنرا درست نکردم جای گله نیست چشم دارم خودرا جه صاحب قبل از مشاعره دوباره بامعان نظر دیده و تعدیل و تبدیل نموده بمن بفرستند حسب عده در مشاعره خواهم خواند مشاعره بنا بر ساعدی دور دور افتاده تعویقی در رسیدن غزل هاے سخن سنجانِ بلاد دیگر رو داده و نیز شاعرِ نامی گرامی صاحب بقلتِ فرصت که مصروفِ بندوبست کار و بار خود ند نمی خواهند بالفعل بمشاعره بیایند۔

رقعہ ۱۰۴

خانصاحبِ والا مناصب عالی مناقب مظهرِ لطف و عنایت مامن امن و سلامت

زاد حشمتکم - بعد از رفع تحیت و نیاز معروض خدمت مکرمت طراز آنکه سالها بود که یک نفر پاسبان شبانه پهلوی بنده خانه می نشست و اکنون چند ماه است که پاسبانی مذکور مانند امن از این محله برخواسته و درخواست داعی درخصوص بحالی آن بذریعهٔ جناب مولوی سید حسین صاحب بلگرامی بخدمت سامی رسیده و بعین عنایت منظور گردیده و تاکید نشانیدن پاسبان بجنس علیخان جمعدار رفته و معهذا چون صبح صادق روشن است پاسبانِ مذکور بدستوریکه از نیمه شب تا سپیده دم می نشست هیچگاه نشسته و ازین رهگذر روز بدی که وسوسهٔ آن از دیر باز خاطرگداز بود پیش آمده یعنی در شب بست و ششم ماه گذشته طایفهٔ غارتگران نمیدانم از اهل محله یا غیر شان فراز بالاخانه رفته قفل یک حجره را شکسته رخت پوشیدنی و فرش مالیت شصت ۶۰ روپیه بغارت بردند صبح اطلاع این سانحه به جمعدار نامبرده نموده شد جمعدار آمده قفل شکسته وغیره را دید و وعدهٔ واثق دادند که از آینده روبروی بنده خانه یک نفر پاسبان شبانه خواهد نشست چنانچه دو شبانگاه حسب الوعده نشانیدند سوین شب کسی از پاسبانان نیامد شب چارمین عند التفتیش هویدا شد که تبدل جمعدار مذکور مع عمله ازینجا شده و بجای مشار الیه عبد الغفار جمعدار نو نامزد گشته اند بجمعدار جدید ازین سرگذشت آگهی داده آمد مشار الیه عذر ناواقفی خویش درمیان آورده اقرار کردند که فردا پاسبانی را حسب معمول خواهند فرستاد یک هفته درین انتظار گذشت آخر و تن

از عزیزان خود را بجهت یاد دهی بخدمت فرستادم و آن جناب هرکاره را همراه شان بمقتضای عنایت فرمائی فرمودند تا هرکاره تاکید تعمیل به عمله متعینه چنیه در روانه نمود از آن روز شب نشینی می آید و می نشینند اما نه بطریقی که دل ازوی تشفی بیند چنانچه دیروز و پریروز صبح خیزے آخر شب سنگ ریزها انداخته و در خانهٔ همسایه راکمین گاه ساخته کسی دران وقت موجود نبود چشم داشت که ثالثاً ایمائی در خصوص بندوبست پاسبان چنانکه از سالها بود و خصوصاً درین وقت میباید بجلوه ظهور آید و عمله کوتوالی تساهلی درین باره روا نداشته پاسبان مذکور رایکچند که بنده درین محله مقیم ام بنشانند تا مگر احدی از بدمعاشان گرفتار و حسن اهتمام عمله موصوفه برخاص و عام آشکار شود زیاده مزید عنایت باد ـ

رقعہ ۱۰۵

جناب صدر مدرس صاحب بهادر مدرسهٔ عالیه ـ در خصوص استفسار جناب عالی از چگونگی شکایت فلانی نسبت باین نامه سیاه عرض میکنم که خاصه این طفل است که از غایت سرکشی تن بنوشت و خواند در نمیدهد هر وقتیکه با و گفته میشود بیکار منشین به بحث و تکرار ناشایسته از در مجادله در می آید و مزاج اوستاد و کار جماعت را برهم میزند چنانچه دیروز در حلقهٔ درس بے باکانه براه بی ادبی رفت و بشوخی عجبی با بنده پیش آمد کتاب معزی الیه دست بنده بود اغلاطش را درست میکردم گستاخانه بار بار طلب کتاب از من می نمود و هرچه منع میکردم

نمی پذیرفت دلم از حرکات او سخت بر آشفت گفتم اینهمه شوخی که شیوهٔ شیران است ترا نشاید شوخی را شیوه آنها گفتم تا عبرت گیرد خیلے عجبم آمد ازین پسر که با اینهمه تعدّی خود تظلم پیشِ جناب نمود در رائے بنده تعلیم این پسر که سوادِ جماعتِ سوم را ندارد اگر با مولوی میر حیدر علی صاحب تعلق گیرد هر آئینه دلپذیر و سهل تر برا و خواهد بود چشم دارم که از دست و زبانِ ملازمان طفلانِ سرکش را گوشمالی رفته باشد تا اساتذهٔ لعبهٔ اطفالِ این مدرسه نشوند و صحبتِ این تلامذه وبالِ اساتذه نگردد —

رقعہ ۱۰۶ قال الوصف قطعه

گیرم ملکین از خطائے	هستند اسیر چاهِ بابل
ناکرده گناه را الٰہی	فرما تو چراست بیر منزل

اقول ناکرده گناه مطلق است بر هر یک ساکن **بیر** صادق می آید حالانکه مقام اقتضای تقئید دارد پس این را مقید بنام خود بکنید و چنین بخوانید ؎ ناکرده گناه **وصف** مارا ÷ فرما تو چراست بیر منزل — ایضاً ؎ ناکرده گناه وصفِ مسکین ÷ او را بچه روست بیر منزل — والله معکم اینما کنتم والسلام —

رقعہ ۱۰۷

خانصاحب والامناقب عالیشان قدوهٔ خوانینِ بلند مکان مرزا مهدیخان صاحب زاد فیضانه — و شد در قایل ؎ بلبل بباغ و چغد بویرانه ساخته ÷ هر کس بقدرِ همت خود خانه ساخته + زبانی بعضے اصدقای مصادقت کوش بگوش

داعی خورده که درین محله که مسکن این بیجان و ما ن است در زیر تل ہنومان یک منزل خانهٔ سفالینه مملوکهٔ ملازمان در معرض ابتیاع است چو آن خانه بعجب صورت مناسبت این دل ویرانه دارد اگر ازین رہگذر دل بخریدارش نهم و دست به بیع آن دهم بیجا نخواهد بود اما هیچ نمیدانم قطعهٔ زمینش از آن که و اندازهٔ آخرین قیمتش تا کجا و حالیا نشینندهٔ اش کو و کرایه اش چند میباشد و آیا مرتبی در عهد ملکیت مخدوم قسمت او شده و میتوانم یک نظری بچشم خودم این خانه را چون خانهٔ چشم گوشه تا گوشه بنگرم لاجرم ملتمس خدمت فیضدرجت هستم که از مراتب مستفسره ام ایمائے فرمایند و ممنون کرشمهٔ التفاتم نمایند و نیز اگر منزلے درست تر ازین در نظر بلند منظر مخدوم باشد چشمداشت که بعین عنایت اشارتی ازان نموده مرہون منتِ مکرّم فرمایند زیاده ایام بکام دوستان باد ۔

رقعه ۱۰۸ مکرّما معظّما ۔ بقول طالب آملی

دماغ بر فلک و دل بزیر پای بتان		زمن چه مطلبی دل کجا و ماغ کجا

درسر رشتهٔ تعلیم آنهمه بردل و دماغم بیداد رفته که گویا شعر و شاعری حرفی است از یاد رفته کے باشد که ازین دامگاهِ دبستان باز رهم و به چمنستانِ فارغ البالی بال کشا شوم

خبرِ من برسانید بمرغانِ چمن		که هم آواز شما در قفس افتاده است

باتی حال هر دو غزل بے بدل برادر صاحب را دیدم و در بعضے موافق تبدیل

دادم اگر برجاست بپذیرند والّا برین خرد باختہ خردہ نگیرند قطعِ نظر از عدم فرصت
و وجودِ علالت چون شاعرِ ریختہ گو نبودم دخلے در اشعارِ اردو ننمودم ملخص
بپاسِ خاطرِ عاطرِ راجہ کشن پرشاد بہادر شاد و داکتر جانستن صاحب فلاطون
و سید امیر اللہ خانصاحب امیر عازم آنم کہ خود را بمشاعرہ برسانم تا اگر در ہای
دری را در ان انجمن نپاشم باری شریکِ زمرۂ مستمعین باشم کہ دل وارفتہ را
تلافی و باین تقریب باعنایت فرمایانِ خودم تلاقی دست دہد اما این ہم موقوف
بمعاضدتِ توفیق و مساعدتِ وقت است زیادہ التفاتِ جناب کم مباد -

رقعہ ۱۰۹

گوہرِ کانِ فتوت سلامت - محمد حسین چپراسی مدرسہ باثبتِ دو تا از بارِ فاقہ
بردرِ دولت حاضرست دو روپیہ مبادلہ بدو لطف سازند و دو دستِ اورا دردو
ثنا بدعا برافرازند زیادہ کرم زیادہ -

رقعہ ۱۱۰

بعالیخدماتِ اہالی مجلسِ انتظامی مدرستہ العالیہ دامت برکاتہم در جواب
رقعہ جناب صدر مدرس صاحب بہادر مشعر بعدم منظوری اہالی موصوف
معافی حق تعلیم وغیرہ عبد الواجد را گذارش میرود ہزار افسوس ہالی بورد
را اطلاع ازین معنی نبودہ است کہ منِ بندہ گرانبار درین ماہوارِ مدرسہ عالیہ
آنقدر توانگر نشدہ ام کہ سوارئے را از برائے خود نگاہ دارم پس سیکہ سواری را

نتواند از برای خود نگاه دارد چگونه از برای فرزند خود بست و پنج روپیه ماهوار مدرسه نتواند بگذارد همین یک دلیل برابر صد دلیل است ثانیاً عبد الواجد کهنه شاگرد این مدرسه که در نثر و نظم فارسی ترقی کرده وصلها در امتحانات بورد بدست آورده متوقع آن بود که بماهوار ترغیبی چنانکه در سائر مدارس معمول است مشمول عواطف سرکار گردد چون بعد چندین دماغ سوزیها بچراغی نرسید داغ سیاه روزی بر دل او رسیده پروانگی رفتن بمدرسه میخواهد که در آنجا کارش فروغی گیرد یعنی طلبه را که بفارسی ترقی کنند قدر بدانند و در عوض اینکه چیزے ازیشان بستانند بدادن وظیفه شان کامروا گردانند تا موجب گرمی و افزونی شوق گردد اگر این راے از برای عبد الواجد منظور نیفتد باری من مجبور را در این درخواست معاف و ازین خدمت که ماهوارش کفاف نیست بر سر عهدهٔ دیگر تبدیل فرمایند و آنگاه مطالبهٔ چنین مصارف خطیر از من حقیر نمایند چون با صدر مدرس صاحب بهادر این مدرسه نسبت خواجه تاشی دارم که بنده هم با بهادر موصوف شریک تعلیم خدام مدار المهام و معین المهام سرکار عالی بوده ام و منظور نظر یافتهٔ پرورش بزرگی هستم که حقوق ثابتهٔ او درین ریاست چون نیر اعظم آشکارا و تا قیامت ثبت صفایح روزگار است هرگاه این مراتب را شرعاً و عقلاً و عرفاً عزت و اعتبارے خاص میباشد هر آئینه امائی بود که خداوندان دانش و بینش اندچشم دارم سرسری ازین معروضات نگذرند و نظری در کار من مسکین کنند

و للّٰہ درّ قایلہ ع زخاک مرد بامداد مردمی خیزد ۞ امید کہ این ملتمس ام بحسن التوسط جناب صدر مدرس صاحب بہادر بملاحظۂ حضرات اعالی بورڈ دامت برکاتہم ملحوظ و منظور شواد -

رقعہ ۱۱۱

مقبولِ بارگاہ ربِّ احد سیدنا امیر اللّٰہ احمد خانصاحب دام فیضہ - پس از مراسم نیاز گذارش خدمتِ کرامت طراز آنکہ عرقِ مجوز حکیم روحانی جناب جانسن صاحب بہادر فلاطون زمانی راچون آب روان بخشِ کام ارمان کشیدم و دیدم کہ سریع الاثر و خیلی اشتہا آورست آب و طعام بے اختیار انہ فوق العادہ خوردم و بنا چار گرانئے کہ لازمِ پرخواریست آوردم لاجرم اصل نسخہ را لفِ ہذا از برائے نظر ثانیٔ فلاطون دورانی واپس میفرستم تا بعد اطلاع کیفیت اگر مناسب دانند مقدار بعضی از اجزارا کاہند و بعضے را بیفزایند و بحکم جان پروری جز و مسکنی کہ آتش عطش را فرونشاند دران نسخہ اضافہ نمودہ بتوسطِ سامی باز پس لطف فرمایند زیادہ چہ مصدع شوم -

رقعہ ۱۱۲

جناب ایچ پی ہڈسن صاحب بہادر صدر مدرس مدرسۂ عالیہ - از آنجا کہ این مدرسہ مجمع فریقین شیعی و سنّی است وافراط احتیاط شیعہ در خصوص ماکول ممتاز امری است مسنی لہذا اگر انی مطبخ الی الآن وابستہ بخوانسالاری مسلمان بودہ

درینولا مسموع شده که شخصِ نامسلمانے این خدمت مرجوع شده چون بنا بر مذہب تشیّع این معنی صورت جواز ندارد و آنجناب را حمایتِ ہر ملت مطمح نظر حق طویت است چشم دارم که بلحاظِ مذہب امامیہ شخصی از ملتِ محمدیہ بر سرِ خدمتِ خوانسالاری مقرر شود تا آنچه منافی مذہب است با شائبۂ تہمت دایمی از میان برود۔

رقعہ ۱۱۳ ایضاً

از روزیکه ملازمان رونق افروزِ دبستان شده اید بنده این دو رباعی را با خود نگاهداشته بودم که بلا واسطه بخدمت گذرانم چون مدتِ یکهفته گذشت و فرصت صحبتی میسر نگشت ناچار آن اشعار را بالواسطه بخدمت میگذرانم و میدانم که آن مسامحتِ کریمانه ازین جسارتِ مضطرانه گذشت خواهد کرد زیاده مرحمتِ ملازمان زیاد

رقعہ ۱۱۴

خلاصۂ خلّان المروة والوفا ابقاکم اللہ۔ نسخۂ عربیۂ اخوان الصفا مساوکه جناب که پیشِ مخلص می بوده وچندگاه است آنرا با خود برده اید بازم احتیاج بآن نسخه افتاده اگر برائے چند روزِ دیگر عاریۃً بفرستید مکرراً ممنونم فرموده باشید والسلام۔

رقعہ ۱۱۵

بعالیخدمتِ معتمد صاحب مجلس تہنیت و استقبالِ اعلیحضرت بندگانِ عالی مدظله العالی درجوابِ یادداشتِ مجلسِ موصوف نشانمند (۸) مرقوم ہشتم

شہر حال شعر بوانمودن تجویز پیش صدر مدرس صاحب مدرسۂ عالیہ دربارۂ ترتیب نشستگاہِ طلبۂ مدارس عموماً بہ افضل گنج وغیرہ مراتب گذارش میرود کہ صدر مدرس صاحب این مدرسہ در سفر بنگالہ با حضور پر نور واز بیحضوری شان بندہ در حاصل ساختنِ منظوری معذور اگر تحریر این معنی بلا واسطہ بہ **ڈی لس سیتن صاحب** مددگار اول علاقۂ انگریزی بشود باشد کہ ایشان تن درین کار چار و نا چار بدہند زیادہ عنایاتِ عالی زیادہ ـ

رقعہ ۱۱۶

بنام مولوی سید وجیہ الدین احمد صاحب قادری مہتمم مدرسہ دار العلوم

خدمت فیض درجت مولانا المکرم الہمام مرجع الاہتمام مدرسۂ دار العلوم ابقاہما اللہ القیوم اطلاع میرود بعارضۂ دمل ہعلوم کہ اطلاع آن معاینۂ ومکاتبتہٗ بخدمتِ فیضدرجت رفتہ سہ تا روز حاضر مدرسہ نتوانستم شد روز سوئین پس از تلاشِ دو روز ملاقاتِ حکیم محمد مولانا صاحب طبیب سرکاری میسر آمدہ وحکیم صاحب موصوف دمل را دیدہ مرہمی مخرجِ مادہ دادہ اند وگفتہ کہ ہنوز دو سہ روز این را منفجر باید داشت دیروز برای اطلاع احوال خود وانیکہ درچنین حال بامتحان مدرسۂ علاقۂ انگریزی نمی توانم رفت بمدرسۂ دار العلوم آمدہ بودم آقا

فایز مدعای خود نشده لاجرم مولوی سید سراج الدین صاحب و شیخ کرامت الله
صاحب را تکلیفِ رفتن بامتحان مذکور از طرف بنده باستجازت سامی داده بعد
ساعتِ چار از مدرسه مراجعت کردم از آنجا که بانفجار دمل هنوز صلاحیتِ نوکری
ندارم تا چار امروز و فردا طلبگار رخصتم بعد این دو روز اگر دیگر حاجتِ رخصت
افتد صداقتنامه طبیب سرکاری خواهم طلبید و خواهم گذرانید - زیاده مزید توجه باد -

رقعه ۱۱۷

فرزند عزیز ارجمند راشد محمد عبد الواحد ارشدک الله تعالی - سه قطعه سعادت نامه
مورخه یکم و چهارم و پنجم شهر روان رسید و روانی به تن های بیجان رسانید معنی بیت
علی سرهندی رحمة الله علیه که جاده پیمای شیوهٔ غیر قویم بوده و بیراهه
روی را طریقهٔ مستقیم تصور نموده آنچه بخاطر فاتر میرسد این است که گرد
حیرت از دل ما بلند میشود هوا ازین گرد حیرت مدار و بتجمل صفت متکیف بکیفیتِ حیرت
گردیده آئینه فریاد نمای ما میتواند شد یعنی صورتِ نالهٔ ما را در آئینه هوا بچشم میتوان
دید گو بجاسهٔ گوش عنوان شنیدن حیرت زده را آواز شنیدنی نمی باشد فقط
اما حیرت که حرکت و جنبش را برنمی تابد گرد گردش بی نظیر و مثال در آئینه
خیال صورت نمی بندد مضمونی است از عالم خیالات یا در هوا و نازک مهملی با
بی مره یا که فصحای عجم آنرا نمی پسندند و برپسند کنندگان چنین مضامین
نازک سخت می خندند من هم ازین قبیل شعری دارم اما ثبوتِ فریاد خاموشانه‌ام

بقرینهٔ مشبه به یعنی مژگان واضح و نمایان تراست ه

بسر زدم بغم چشم سرمه سا هر چند	صدا نداد چو مژگان بی صدا دستم

در جواب سلام تفقد پیام صاحب الفضایل والمناقب خدام شیخ محمد صاحب مهتمم بند و بست رباعی که از فکر پست من سر زده محرر میشود بمدوح برسانید لفظ سلام در مصرع آخرین این رباعی بمعنی الوف است رباعی

ای آنکه فضایلت بود جوهر ذات	ذات تو بود شاهد و آئینه صفات
بر شیوهٔ اسلام سلامم گفتی	خوانم بتو صد سلام از تسلیمات

برخوردارا جائیکه هجوم درختان و جوش آب روان دارد و باد و سایر امراض حاره را در آنجا کمتر گذر می افتد میدان هاے وسیع بے طراوت و حضرت از ین صفت تهی میباشند پس اگر یادگیر باد گیر اثر و با شده دور نیست معالج را در تبرید و تسکین مزاج این مریض باقصی غایت باید کوشید اکثر اطبای فرنگ که فرهنگ شان هنوز به تشخیص این مرض وا نرسیده خیالات دور و دراز و علاج هاے ناساز یعنی ادویهٔ حار بکار می برند ازین است که و با زده از دست ایشان کمتر جان می برد داکتر وندُر بعد تجربهٔ چند ساله با دویهٔ بارده مثل گلاب وغیره علاج میکرد و سودمند می آمد همانا داکتران این زمان ازان تجربه ها بے بهره اند در مطلع شما بجای زچشم کم بخشم کم می باید استعمال لفظ فن بتخفیف در کمال شهرت و فارغ از مثال است حضرت رونق علیه الرحمه راست ه در فن عشق بتعطیل

نمی باید زیست ✤ دلبرے گر نبود دلشکنی در کارست فقط الله معکم و معنا اینما کنتم و کنا ۔

عریضہ

به پیشگاه عرض اقدس میرساند ۔ نمکخوار از ابتدای خدمت مدرسی تا بغایت ذمه دار کارخود بوده و کاروبار مدارس را از روی تعلیم و غیره بوجیکه تقدیم نموده تصدیقات منسلکهٔ بالادستان سابق و حال بر آن دال است اکنون که بحسب تغیر و تبدل جدید مدرسهٔ قدیم فدوی یعنی مدرسهٔ کلان فارسی منهدم گردیده و نوبت این قدیم الخدمت از صدارت به پیشدستی رسیده از بالادستان معدلت دوست چشم آن دارد که بعین عنایت نظری در کار این دل افگار کنند و بملاحظهٔ حالات معاملات سابقه جائیکه بنده حاکم بوده آنجا محکوم شدن نپسندند بجا نا لحاظ چنین امور هر کس را برای نفس خود و سرکار را بپاس عزت هر عهده دار میباشد بنا برین بنده نتیجهٔ کارگذاری چندین سالهٔ خود را خواستگار است و بپذیرائی استعفا از خدمت حالیه و استدعای تبدیل بمثل عهدهٔ ماضیه امیدوار اگر بزرگان خرد پرور هنر دو بخشایی مناسب دانند یکچند بنده را بجای صدر مدرس صاحب مدرسهٔ کلان انگریزی و یا صدر مدرس صاحب مدرسهٔ منصبداران همدرین سررشته تبدل گردانند والا در عالم پرورده پروری سررشته بسیار است و جاید بیشمار تمنای این عریضه بعز عرض

بندگان علی الشان یاور بیکسان اسکندر جهانِ نام و ننگ سزاوارایوان فرو فرہنگ عالیجناب نواب میر یاور علیخان بہادر شہاب جنگ صدر المہام متفرقات ادام اللہ برکاتہ بحشمداشت نظرِ التفات گذرانیدہ آمد و لنعم ماقال الحافظ

؎ زرقیب دیوسیرت بخداہمی پناہم	مگر آن شہاب ثاقب مددی کند خدارا

زیادہ حدادب۔

رقعات بنام آقا مرزا محمد صاحب شیرازی مخاطب به ملک الکتاب

رقعہ ۱۱۸

ملکِ محمدت را ملک متصف بہ بی انبازی جناب مخاطب بملک الکتاب آقا میرزا محمد صاحب شیرازی زاد عزہ و اعزازہٗ۔ ؎ نامۂ شوق ترا گر مختصر خواہم نوشت ❊ بیشتر از بیشتر از بیشتر خواہم نوشت ❊ چون مجالِ فرصت تنگ است و راہوار خامہ باپای لنگ عطفِ عنان بوادئ مطلب ضروری التبیان و عجالۃً بدین دو حرف تکلیفِ خدمتِ سراسر افادتِ ملازمان نمودہ می آید شرح عجب العجاب انشای عربی کہ در پنجاب چاپ شدہ و غالباً مطبع نول کشور ہم مطبوع شدہ و یا موجود بودہ باشد و ایضاً سکندر نامۂ بحری مولانا نظامی رَوَّحَ اللہ روحہٗ و اعادَ الینا فتوحہٗ کہ در کلکتہ بقالب طبع درآمدہ

و ذکر آن بدیباچهٔ کتاب ہفت آسمان مرسلهٔ ملازمان ثبت است چنانچه از ملاحظهٔ
دیباچهٔ مرقومه روشن خاطر انور خواہد شد احتیاج این ہر دو کتاب مر طلاب
کالج و مدرسهٔ عالیه را در پیش و ضرورتش از انرو که داخل کتب درسیّه است
بیش از بیش است ترصد که یک یک نسخه ازان بعنوان نمونه طلب داشته
ازطریق ویلیو پے برجناح استعجال ارسال خواہند فرمود انشاء الله
المستعان بعضی کتب جدیده مندرجهٔ فہرست سامی را در مجلس انتظامی مدرسه
پس از امتحان سالانه پیش کرده تکلیف ترسیل آن نیز بخدمت فیضدرجت
خواہد رفت والسلام بالوف الاحترام ـ

رقعہ ۱۱۹

روحی فداک ایکه بمن نامه‌ات نمود ۞ چون نور در دو دیده و چون جان بتن ورود
دیریست درین عالم فراموشی ما خود را فرا یاد خاطر عاطر نداد م چون فی الحال
پایان سال است و تہیهٔ امتحانات سالانه لاحق حال ازین جہت پریشانی
دارم که نتوانم بدلجمعی نامه برنگارم مصداق این حال شعر صائب شیرین
مقال است ۞ آن قدر از دل صد پاره نمانده است بجاے ۞ که
با حباب توان رقعهٔ انشا کردن ۞ ناچار اختصاراً گذارش میرود نامهٔ نامی
و صحیفهٔ گرامی مورخه (۲۳) محرم سنه روان مع یک جلد دیوان منوچہری

دامغان و یک جلد دیوان فتح علی شاه خاقان که قیمت هر دو مع خرچ داک دو روپیه دوازده آنه کمپنی میشود موصول شده و درین خصوص بالبسان ایجاز مرجوع خدمت افادت طراز آنکه نسخه های ذیل را که جملهٔ قیمتش چهار روپیه و دو آنه میباشد لشراکت (عاں) بابته سابقه بطریقه ولیوپیه روانه فرموده شود تا وجه سابق و لاحق معاً بخدمت والا ترسیل نموده شود آنچه در نوازشنامه نگارش پذیرفته که نامهٔ خسروان با تصویر در یک جلد بقیمت هشت روپیه موجودست موضوحاً معلوم نشد که مجلد مرقوم مشتمل بر هر چهار حصهٔ نامهٔ خسروان است یا بر بعضی از آن چشمداشت که وضاحةً ازین معنی ایمار رود و مخفی مباد که نامهٔ خسروان در مدارس سرکاری برای آموختن فارسی خوانان اینجا جاری است دیگر از جنس کتب فارسیه موجوده تجارتخانه ملازمان آنچه بکار آید فارسی خوانان خاصه مبتدیان و متوسطان باشد از اسما و قیم آنها نیز اعلام رود تا بلحاظ فایدهٔ عام انشاء الله العلام داخل سررشتهٔ تعلیم اینجا نموده شود -

رقعه ۱۲۰

قطعه لراقمها

اینکه در خطهٔ عالم ملک الکتابی	دیگه نام تو ستوده است و نکو القابی
شاهی جمله قلمرو بجهان دانش	زیبدت زانکه مآب همهٔ احبابی

یک قطعهٔ کارد اسمی بنده مورخه چهارم ماه روان که معنون به تفصیل کتب مرسله بود

مع بستهٔ آن بعنوان والیو پی ایبل پوست بمصرع بخش ورود آمده وسرمایهٔ
خوشوقتی از برای دل مضمحل آورده بیا تا دآن دوست کو دوستان را
غذای دل وراحتِ جان فرستند اکنون دوباره مانندِ مخمورے که
یک دو ساغر صهبا طلبد مصدعِ خدمتِ والا میشوم دیوان بلاغت عنوان
مدهوش که دو روپیه قیمت دارد ونیز دیوانِ عالیشان خاقان
فتح علیشاه که هشت آنه قیمت آن است بهمان طریق والیو پی ایبل پوست
روانه فرمایند تا میخانهٔ سخنان بستانه را بدو روپیه ومنظر بهشت جاودان
را بهشت آنه خریده باشم سوای این کتب دیگر متعاقب طلبیده میشود انشاالله
القریب ثانیاً نامهٔ خسروان پارس هر چهار حصه مطلوب یکی از دوستان
مخلص است چون نام آن کتاب باستطاب در روضة البهیة ثبت نیست چشمداشت
اینکه او لاً از وجهش ایما شود تا متبعذ تکلیف ترسیلش ازاین طرف رود ثالثاً
از جنس شعر وانشا هر نسخهٔ تازهٔ قلمی یا مطبوع بهم رسد از آن آگهی بخشند
و بر دل و دیدهٔ بنده منت نهند رابعاً افسوس است که از زبانِ ترکی هنوز لغتی
که حاوی الفاظ مستعملهٔ روزمره باشد درمیان نیست و بنده در قایله
زبانِ آن پسر ترکی ومن ترکی نمیدانم چه خوش بودی اگر بودی زبانش در دهانِ من
اگر هیچو فرهنگی را در ایران روان بخش قالبِ طبع ساخته باشند والیه مستهام
را ممنونِ اعلام فرمایند خامساً دیوانِ منوچهری مرة بعد اولی مطلوب است

آن شاہد بہشتی روی را مکرر روانہ فرمایند ازین قرار مقررۂ این ہر سہ نسخۂ مطلوبہ ام پنج روپیہ میشود فقط والسلام بالوف الاحترام۔

رقعہ ۱۲۱

جناب صدر مدرس صاحب بہادر مدرسۂ عالیہ بندہ را ماہوار یک ماہ از پیشگاہ آن مہر اوج جاہ رسید شکریہ اش را بجامی آرم و امید وارم کہ شہریۂ بہمن ہم کہ ہنوز مرحمت نشدہ کرامت شود تا از گرانباری اخراجاتم سبکدوشی دست دہد زیادہ چہ التماس رود۔

رقعہ (۱۲۲) بنام راجہ کشن پرشاد بہادر

راجۂ راجگان تفقدنہا دزاد لطفہ۔ نامۂ عطوفت شمامہ مع چار تا غزل فصاحت ختامہ بمدرسہ رسید بارک اللہ فی ثنا یحکم چون در دبستان فرصت این کار نداشتم ناچار اشعار را باخود می برم و شب بخاطر جمع می نگرم فردا ساعت دہ سوار ملازمان عقب مکان مرزا کاظم نمازی قریب مسجد عتّن صاحب بیاید با وی می سپرم دیگر درین ولا مجلس مشاعرہ با گرامی صاحب و عرشی صاحب وغیرہما قرار دادہ ایم زمین طرحی این است ع از بخیۂ من چاک گریبان گلہ دارد ✤ اگر جناب ہم درین غزل کہ مشہور است و در کمال سلاست و فصاحت واقع شدہ غزل مختصرے فکر فرمائید موجب سامعہ نوازیہا خواہد بود۔

رقعہ ۱۲۳ ایضاً راجۂ راجگان بہادر السلشن شاہ زادہ بہادر جنبہ

برخاطر راجہ پوشیدہ نیست کہ مدرسۂ عالیہ مدرسہ تمام روز ہست بعد انصراف دبستان در وقت شام نمی توانم از ناتوانی کارے بکنم پس یوم فرصت ہمین یکشنبہ ہست و بس زیرا کہ از دیر باز حسب رائے اہالی مجلس مدرسہ جمعہ ہم تا نیم روز مدرسہ باید بپا شد انشاء اللہ غزل ہای مرسلہ یکشنبہ خواہم دید آدم جناب باید عصر یکشنبہ بیاید ہمان روز از تاریخ تعین مشاعرہ بخدمت سامی تحریراً اطلاع خواہم داد اگر غزل گلہ دارد بلکہ ہر یک غزلے را اولاً بملاحظہ مصلح قدیم خویش آوردہ پس پیش این بندہ کم فرصت فرستند اولی باشد و این معنی ہر آئینہ موجب مزید استبصار آن راجہ رفیع مقدار درین کار خواہد بود زیادہ لطفکم زیادہ ؎ نصیحت گوش کن جانان کہ از جان دوست تر دارند ✤ جوانان سعادتمند پند پیر دانا را ـ

رقعہ ۱۲۴

روشن خاطر باد کہ مجلس مشاعرۂ فارسی بدیوانخانۂ خانصاحب عالی مکان محمد اکرم علیخان بہادر واقع سید نسی محاذی چہار خانۂ تار برقی در یکشنبہ دومی تقریباً (۱۲) شہر ربیع الثانی ۱۳۰۵ھ ساعت دو قرار یافتہ بدین دو شرط کہ اشعار غیر طرحی خواندہ نشود و طرحی دو تا غزل بیش نبود مصرع طرح این است ع از پنجہ من چاک گریبان گلہ دارد امیدکہ آن صدیق

(قافیہ)

انجمن علو قدر شرطین صدر انجمن قبول مقرون واز رونق بخشی مشاعره
بروقت معهود داعی را ممنون فرمایند اگر بسبب موانع نتوانند بمشاعره تشریف دهند
بارے طبعزادے بدل خود را در بدل خویش بفرستند زیاده کرم بریم باد ـ

رقعه (۱۲۵) بنام نواب عماد الملک بهادر

گرامی جنابا احسن الله الیکم ـ فهرست کتب سرکاری که وعده اش از صفحهٔ
خاطر عدم مرور داگر بمیعاد یک هفته بدست نامه رسان لطف شود پیش از گذشتن
زمان موعود واپس گذرانیده خواهد شد دیگر شعرے چند که به تتبع غزل خواجه
نگارش و در انجمن سالانهٔ حال بحضرت نواب شهاب جنگ بهادر گذارش یافته بود
بملاحظه مرسل وغرض مرسل عرض حال است نه اظهار قال ولله در قائله ٥
کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد   یک نکته ازین دفتر گفتیم و همین باشد
امیدکه فکر کثیف مایهٔ کدورت طبع لطیف نشود زیاده چه التماس ـ

رقعه (۱۲۶) بنام مولوی سید مهدی علی صاحب مخاطب بنواب محسن الملک بهادر

ملاذ هدایت و علو مرتبت دام مجده ـ بعد تسلیم گذارش آنکه اسیر بند تقدیر
غلام دستگیر صاحب که از خاندان شرف و بفوت بزرگان خویش عرضهٔ تلف اند

عرضے و عریضہ بہ پیشگاہِ نظرِ التفات آوردہ اند و امید پذیرائی را تصمیم کردہ
آرے مہر جوئی کار ذرّگان است و مہر گستری کردار آفتاب - اہتدا طریقِ از راہ
افتادگان است و ہدایت روشِ آن جناب - مشارالیہ نہ ہمین بتقاضای اہلیت
مستاہلِ رعایت اند بلکہ نظر بہ بیکسی و غربت مستوجبِ رحمت اند التماسِ غریب پروری
از آن ذاتِ فیض شمول چون تکلیفِ کرم بحاتم امریست فضول ع کہ خواجہ خود
روشِ بندہ پروری داند + زیادہ ایام عشرت بکام باد -

رقعہ ۱۲۷

بجناب مولوی محمد عنایت الرحمن خان بہادر دام عنایتہ - عرض میشود کہ چون
آن جناب یکی از ارکانِ مجلسِ انتظامی این مدرسہ ہستند گرفتنِ امتحانِ بنا
مدرسہ حقِ جناب است مصارفی کہ از بابت نویسندگان رپورٹ وغیرہ لاحق
شود ادای آن ہر آئینہ از ینجا نمودہ خواہد شد چون افتتاحِ بابِ امتحان از
تاریخ ہفدہم این ماہ بروز سہ شنبہ شدنی است و مہلت کم ماندہ است امید کہ
عجلت در سرانجام امر مرجوع خواہند فرمود کتبِ امتحانیہ بموجب تفصیلِ ذیل ترسیلِ
خدمت است -

عریضہ بعز عرضِ سرکارِ عالی میرساند - فدوی بصداعِ تدریس
در آزار و از مدرسہ بیزار و برادرِ فدوی مولوی عبدالرحمن صاحب شائق
این بازار - ناچار بتراضیٔ طرفین مبادلتِ خدمتِ ہمدیگر را آمادہ ایم و برین

اجازتِ سرکار شمہ بر و مندی جانبین خاصہ نتیج بہبودی این فدوی بے
مین خواہد بود اگر ما موری رہی برین جایداد می گنجد غم نیست در عالم پرورش
داد سرکار را جایداد ما کم نیست امروز بلطف خداوندی بسی بندگانِ درگاہ نشین
خواجگان خرگاہ نشین اند ع محروم کہ رفتہ است کہ این بندہ رود -
رباعی این استہام از جواب حضرت سلام ناکام مباد مہر وزارت تابندہ وستارۂ
مہر پایندہ باد زیادہ حد ادب -

رقعہ ۱۲۸

حضرتِ مولوی صاحب صاحب المجد والعلا ملاذ الصفوۃ والارتضا دامت
برکاتہ - بعد تحیت ونیاز بلسانِ ایجاز گذارش آنکہ نامۂ نامی موسومۂ وکالت
پناہ محمد عبد اللہ صاحب داماد جناب مورخۂ پانزدہم ماہ گذشتہ بتوسطِ حضرت
خوش دامنم بنظر احقر در آمد متضمن بر استفسارِ این مضمون از حضرتِ خسر کہ برات
مبلغ ہشت صد وشصت وشش روپیہ سہ آنہ کمپنی بابت فروخت مکان حضرت
محمد کلیم اللہ صاحب مرحوم اگر بنام خدام جناب محمد اعظم علی خان بہادر مدظلہ
بسبیل رجستری فرستادہ آید رسیدش بچہ عنوان بمن خواہد رسید احقر نامۂ
موصوفہ را بعدم حضورِ حضرت خسر بلاحظۂ جناب خانصاحب بہادر آوردہ
جوابش طلبیدم فرمودند کہ از طرف من بعد سلامِ شوق نوشتہ شود کہ رسیدش
بتوسط محمد عبد العلی و محمد عبد اللہ صاحب آن مولوی صاحب موصول خواہد شد

وبا برات مزبور فرد حساب بیع وغیرہ مکان مذکور برای اطلاع ورثہ ازمولوی
حاجی محمد حسن صاحب گرفتہ فرستادن پرضرور وبالای لفافہ چنین مسطور
شود کہ دررسید لنسی حیدرآباد دکن متصل کوٹھی صاحب کلان محاذی تپہ خانہ
تاربرقی بدولت خانہ محمد اعظم علیخان بہادر برسد دیگر اینکہ درین ولا خط
مولوی احمد حسین صاحب خلف مولوی مفتی امیر اللہ صاحب مرحوم متضمن برائے
ضرورت مبلغ دوصدروپیہ بجہتہ ادای دَین بابت آبادی زمین نوخرید از ضلع سیلم
بنام حضرت خانصاحب بہادر رسیدہ خاطر آن حضرت رابغایت مشوش گردانید
چون فرستادن زر درین وقت سخت متعذر بود چہ تعمیر مسجد سنگین آن حضرت را
از عرصہ سہ سال درپیش وعہد فرمودہ اندکہ مادام الاتمام آمدنی خودرا از بابت
مضاربت بجز اخراجات لابدی صرف کارے دیگر نکنند ناچار رائے اقدس
برآن قرار گرفت کہ بالفعل مبلغ فروخت مکان صدر دوصدروپیہ بمولوی صاحب
موصوف دہانند وآن را آیندہ درینجا بورثۂ مکان رسانند لهٰذا حسب الایما
حضرت خانصاحب بہادر نگارش میرود کہ آن جناب مبلغ دوصدروپیہ کمپنی مع
خرچ خط وغیرہ از مبلغ فروخت مکانِ صدر بنا بررسانیدن بمولوی احمد حسین
صاحب بدست مولوی حاجی محمد حسن صاحب بعد نمودن این نیازنامہ رسانیدہ
رسیدش باین مضمون کہ مبلغ دوصدروپیہ کمپنی از مبلغ ہشت صد وشصت وشش
روپیہ سہ آنہ بابت فروخت مکان محمد کلیم اللہ صاحب مرحوم بحکم حضرت محمد

اعظم علیخان بہادر برائے فرستادن ببرادرم مولوی احمد حسین صاحب بطریق
موہبت بتوسط مولوی سید علی رضا صاحب بمن متقر وصول شد از مولوی
حاجی محمد حسن صاحب گرفته بمعیت برات تتمهٔ مبلغ کان صدر ارسال نموده
باقصی غایت ممنون خواہند فرمود و اطلاع این امور بنا بر رفع تشویش از روے
مکتوب خویش بحضرت خسر نمودن مستحسن خواہد بود - حق تعالی بجزاے این زحمت
کشی با نقد عافیت دین و انبار روزی آن قدوهٔ اہل رضا کناد خط ہذا بطریق
رجستری ترسیل یافت تا بلا تشکیک بسلامت برسد از طرف احقر و بندہ زادگان و اہل خانہ
وحضرت والدہ وہمشیرہ وغیرہ بخدمات سامی و اہلخانہ گرامی و سائر اعزہ تحیت و
وتسلیم وتمنا و دعا علیٰ قدر مراتب مہدے باد -

رقعه ۱۲۹

جناب مآب الفضل والعنایت دامت برکاته - بعد تقدیم آداب تسلیم عرضه میدہم
که قطعه تاریخ ذیل برسم شعرا گفته ام نکته فہمان نخواہند گفت که ناسزا گفته ام اگر مرضی
صاحب را واقف بودمی ہر آئینه عبارت عرض نمودمی که انضمامش بعبارت لوح
مزار یادگار رسے بر صفحهٔ روزگار خواہد بود زیادہ چه عرض نماید -

قطعه

طفل عزیز صدر فلک قدر در گذشت
آہے بیاد عارض چون ماہ او کشید

زین چاہ تنگ و تار بر آمد بمصر خلد
بینید یوسفی عجب از چاہ او کشید

تنها بسیر ملک عدم رفت ناگهان
گریان شوید در گه و بیگاه دوستان
واله درید جامه و با انجمن بگفت

طفلان اشک بدرقه راه او کنید
یادی ز خنده گه و بیگاه او کنید
شیون ازین مصیبت جانگاه او کنید

سنه ۱۲۹۱ه یکهزار و دو صد و نود و یک هجری

رقعه ۱۳۰

بعضے مدرسین اضلاع وغیره بفتوای اسناد و هوای اختیار خود ها شریک جماعت فارسی در مدرسه تعلیم المعلمین نمی شوند و همچنان بدادن امتحان راضی نمیشوند و این امر را موجب کسر شان خود ما میدانند - خیرخواه نظر به بے ضابطگی تعلیم قدیم قاطبتہً بر استعداد شان بدون امتحان اعتماد ندارد و آینده را ذمه دار مشار الیهم نمی تواند شد و خود جماعت بندی بلا مشارکت هر متعلم متعذر است علاوه بمشاهده این حال تلامذه دیگر هم بجز ریاضی خواندن فارسی را نمی خواهند عدم اطاعت تلامذه در امور تعلیم منافی آئین و ادب و باعث آشوب مدرسه و فتنه و شغب است لاجرم ملتمس ام که بنفاذ حکم سکندر شکوه سد یاجوج مخالفت این گروه صورت بندد فقط

رقعه (۱۳۱) بنام مولوی عبد القادر صاحب تعلقدار اول

عزیز القدرا - رفع الله قدرکم -

بیت

دولت زدستگیری مردم بپا بود		فانوس این چراغ ز دست دعا بود

سراپا علم بیشا چلم از عزیزان و نکت شاستری صاحب مددگار ملا دین صاحب بہادر ہستند الیشان ازعرض یک سال در عمل للتا پرشاد صاحب امیدوار نوکری بدفتر تحصیل کریم نگر میبوده اند که تبدل تعلقدار صاحب ممتا الیہ از آنجا روی نموده اکنون ایشان بخت خود را بشارت رسان دست توسل بدامن آن مامن بیکسان زده حسب مضمون مصرع بیو سیلت مگر د پیرامن بذریعۂ این رقعہ صفحۂ امید خود را رقم پذیر استدعای حصول مدعا میگردانند چون شاستری صاحب موصوف از نیکان زمن و محبان من اند امید ہست که آن اقبال نشان بیشا چلم را در دفتر مذکور الصدر بعطای نوکری ده پانزده روپیہ کامیاب و ممنون لطف و احسان بیحساب خواہند نمود زیاده ایام شادمانی بکام باد ـ

	رقعہ (۱۳۲)	

مکرمی منشی میر احمد علی صاحب از ارباب حاجت اند و مخدومی مولوی غضنفر علی صاحب از اصحاب مروت و والہ

بہیچ میرزمصداق این مصرع	ع	واسطہ شو خوشنما ست

صفت کرم داشتن ـ گرایش اہل مروت بسوی ارباب حاجت طبیعی است و سفارشش و الہ که حسب رسم و عادت است خلق مخدوم من ازان

مستغنی ولله در قایله

ده روزه مهر گردون افسانه است و افسون ‌ ‌ ‌ نیکی بجائی یاران فرصت شمار یارا

والسلام بالوف الاحترام

رقعه (۱۳۳)

از انجا که ادائی حج در حق عاصیان موجب نجات از گناهان است این عاصی دلشکسته بتقریب عید ذیحجه احرام طوف حرم کرم یعنی در دولت مکرم بسته است. لوله مطوف فرمان شریف تا عرفات این مقصودش برساند و در چاشتگاه جمعه که مصداق حج اکبر است از احراز این سعادتش بهره ور گرداند فقط

رقعه (۱۳۴)

ای خسته دلان فوت فرزند سعید ‌ ‌ ‌ تا ما بخود آئیم چهلم برسید
چشم است دگرباره چو واله نشود ‌ ‌ ‌ ممنون توجهات تان عبدمجید

یوم الجمعه بست و هشتم شهر حال رسم فاتحه نونهال روضه جاوید محمد عبدالمجید روح الله روحه واعاده الینا فتوحه قرار یافته امید که از سر مهر ساعت نه تا نصف النهار واگر درین وقت بارانی مانند اشک سوگواران باشد تا ساعت چهار کاشانه افروز چشم و چشم افروز کاشانه دلفگاران شوند و به تکلیف دست و دهان به میل لب نان غریبانه منت برجان ما غمزدگان نهند یا سبکه نزول رحمت مانع قبول زحمت مباد زیاده مرحمت بزرگان زیاد

رقعه (۱۳۵)

غریب نوازا دامت ظلال افضالکم۔ دو تا پرچهٔ رخصت علالت مولوی سید غلام محی‌الدین صاحب مدرس این مدرسه که بعضی فقراتش در لفظ استفراغ وغیره غلطی املای رفته بود مدرس موصوف از نوشتن آن بقلم خود انکاری سخت دارند و چنین پاسخ گزارند که در عالم دستبرد رنجوری بدست دیگری نویسانیده اند ازانجا که بیماری در حق بیمار بدرگاه داور دادار شفیعی است پذیرفتنی چنانکه میفرماید لیس علی المریض حرج لهذا امیدست که آن منظر مراحم پروردگار نیز پوزش ایشان را برقم قبول درکشیده صاحب موصوف را ازین خطا بری الذمه دانند و بعنایت بزرگانه مربیانه نظر ملازمان سرکار سهم فارغ العهده گردانند زیاده ظل عنایت ممدود باد۔

رقعه (۱۳۶)

صاحب الفضائل والمناقب طالب القیوم صاحب حماه الله الواهب۔ **قطعه**

ای عزیز یک عبد قیومی	قیم خانوادهٔ هستی
کامران باش هر کجا باشی	شادمان مان هرکجا هستی

میر عبدالباسط صاحب نبسهٔ عمهٔ عفیفه حضرت جدنا مجدنا اعظم علیشان بهادر مرحوم بخدمت آن مقبول بارگاه قیوم میرسند در تلاش معاش جدید را آباد افتاده اند حلل سواد و استعداد ایشان عند التلاقی عیان خواهد شد نوجوانی صاحب شعور ستوده شعار اند در بارهٔ تعلق خود کوششی و سفارشی از جوانمردی آن مجمع

مردم خاندان حشم دارند ع هرچه بیشتر توانید بایشان بکنید۔ زیاده عمر کم و قدر زیاد

عریضه بموقف عرض ملازمان آستان عالیجناب بالقابہ نواب لارد دفرن صاحب بہادر ویسرائے ملک ہندوستان میرساند کمترین باستماع مژدہ رونق افزائی ملازمان عالی بمدرسہ عالیہ حیدرآباد دکن قطعہ ملفوفہ برسم پیشکش موزون و مطبوع ساختہ بود چون طالع اہل مدرسہ شرف اندوزی ملازمت مساعدت نمود ناچار بطریق جاپا از قطعہ معروضہ را بچشمداشت نگاہی میگذراند یا رب مشاغل دولت مانع الطاف مطالعت مباد زیادہ ظل معدلت مبسوط باد۔

رقعہ (۱۳۷)

عزیز القدر را اعزکم اللہ۔ عزیزی بامید عزیزی ہمراہ این رقعہ میرسد لطفی کہ اثر میرات عزیزی در طبع افسردہ مقصود کند درباره ایشان مبذول و مرا ممنون سازند زیاده ایام بکام باد۔

عریضہ بعز عرض سرکار عالی میرساند۔ بندہ ہیچ کارہ ازین مدرسہ کہ میگویند انتظام جدیدش برروی کار رست تبدل خویش را خواستگار ست و چون روز گذشتہ روشن است کہ درخواست بندہ امروزی نیست چہ درستن دوموگی بکار مدرسی خون جگر خوردن از مضمون کلوا واشربوا حتی تبین لکم الخیط الابیض من الخیط الاسود چشم پوشیدن و از صبح پیری زہر سفید بجام ہلاک نوشیدن ست چہ شود کہ دربارۂ تبدل این دبیرینہ بکوار تصیبۂ مال کہ جایداد نا در آنجا مالامال است

سفارشی مربیانه فرموده آید و یا ورقی دیگر بجز آستانه سرکار که التجا بآن توان برد
بازنموده آید **یارب** دامن دولت خدایگان چندان دراز باد که دست
کوته والبستگان بآن تواند رسید —

رقعه (۱۳۸)

جناب تفقدمآب زاد الطافکم . سلام علیکم و قلبی لدیکم . رقعه کرم مرقعه مورخه ۲۹
ماه روان متضمن بر موقوفی چند روزه امتحان صاحبزاده عالیجناب نواب علی یاور الدوله
بهادر زاد حشمته بنابر اشتباه نوز بنده بخدمت موصول گردید و ممنون گردانید
سوالات مرتبه امتحانی بمعیت این رقعه مرسل خدمت سراسر برکت است آنرا
باز نموده و ملاحظه فرموده اگر پسند خاطر شریف افتد از روی آن امتحان گرفته
نمرها را یا خود لطف فرمایند یا بذمه بنده محول نمایند ظاهر چنانکه معهود مدرسه ها و مشهود
خاطر والاست امتحان را حضوری ممتحن شرط نیست آینده هرچه رای مولی از همه اولی

ـــه مخلصان را بسر خود حکم نیست	هرچه فرمان تو باشد آن کنند

(رقعه ۱۳۹)

عرض خدمت فیض درجت پرنسپل صاحب بهادر مدرسه لتعمیرات سرکار عالی آنکه
در خصوص جواب خطاب مرقوم بست و پنجم شهر گذشته مترصد فیصله مقدمه فوزلر
متعلم مدرسه لتعمیرات بودم چون سقط گولی نامبرده در حق بنده حسب اقرار زبانی
خودش از روی دریافت شافی صاحب مدرس انگریزی مدرسه بثبوت رسیده .

مشار الیه در عذرِ گناه خویش علی رؤس الاشهاد میگوید که من درین نواخوانی تنها زمزمه سرا نیستم همصفیرانِ من هم پیوسته درین ترانه همداستانِ یکدیگر و صد پرده از من خوش الحان ترانند بعد استماع حکایتِ مزبور که بو العجب رنگین حکایتی است بر نقصِ شعورِ خود این شعر را خوانده ؎

زبانِ آن پسر ترکی و من ترکی نمیدانم — چه خوش بودی اگر بودی زبانش در دهانِ من

التماس خدمت میکنم که بعلتِ ندانستنِ زبانِ انگریزی خود را لائقِ استادی این مدرسه نمیدانم و ماندهٔ بودنِ خویش درین دبستان مصلحت نمی بینم چه خونِ آدمی همه دم بر یک رنگ نمی باشد ناچار بهزار تاسف مستدعی تبدیلِ خود بعلاقهٔ دیگر هستم توقع بمراحم مربیانهٔ صاحب آنکه بنده را از پیشهٔ مدرسی معاف و بسعی حصولِ خدمتی دیگر مرهون الطاف خواهند فرمود تا حین تقرر معلم آخر نوکری مدرسه را حاضرم زیاده چه گزارش رود

رقعه (۱۴۰)

بجناب پرنسپل صاحب بهادر مدرسهٔ لتمیرات سرکار عالی عرض میشود دیروز وقت نه ساعت در حین درس مدرسهٔ اردوی مکتبِ ابتدائیه هیچ فولر نام متعلم با آواز گلوی مدرس خود ش یاد اهانت ناسزا ایش آمد چنانچه آرا وگلوی در مدرسه زار بگریست و شافتر صاحب مدرسِ انگریزی از شنیدنِ آوازِ گریه از درجهٔ خود برخاسته آمدند و طفل را گریان دیده مسایل ماجرا شدند از این جنس رفتار و گفتار در نوعِ تلامذه عرض عام است و خورد و کلان را درین هنجا رتبهٔ استادی

اقدام با وصف ممانعت ہر روزہ زنہار ممتنع نشوند و بہا ورت باطوار کذائی مخل اوقات درس گردند و این دریغی بر ہمزنی کار سرکار است ناچار باُمید چارہ گری سمت گزارش یافت

رقعہ ۱۴۱

شانزدہم شہر ربیع الاول ۱۳۰۸ھ مجلس مشاعرہ فارسی ہمین بزمین دلنشین ذیل بعد نماز جمعہ تا نماز شام در کلب بانظام نظام کلب مقرر شدہ نرسد کہ مہدوم ملازمان محترم پایہ این مجلس ارجمند چون پایہ گاہ سخن بلند شود۔

مصرع طرح خدنگش آمد و بنشست بیباکانہ در پہلو۔

رقعہ (۱۴۲)

مشرق مصادقت راصبح صادق سلمہ اللہ الخالق۔ از تشریف آوری آن مخدوم برای دعوت خیلی ممنون منت شدم ہرچند بہ بعضی وجوہ از بزم تہنیت متحسر ماندم اما در معنی شریک آن بزم تصور نمودہ دو روپیہ رسمانہ از دست من بدست آن نور دیدہ دادہ آید او تعالی صدگرہ بر رشتہ عمر نور چشم مخدوم ہمیفزاید زیادہ مزید کرم باد۔

رقعہ (۱۴۳) بنام حضرت محمد اعظم علیخان بہادر در تہنیت

آداب تسلیمات و قواعد کورنشات بجاادب بجا آوردہ بموقف عرض مبارک میرساند کہ درین آوان سعادت نشان میمنت اقتران کہ ہزاران ردز یوزدن

بلاگردان سر فرخنده کیشش باد - از روی خط سراسر خط والده و والده که بخوشنودی
بی پایان و شادکامی دل و جان نوشته اند چنان جلوهٔ ظهور موفور السرور
داد که تابنده اختری فرخنده منظر از مطلع عز و سعادت ابدی طلوع نمود و به پرتو
میمنت اش انوار فرخندگی و نشاط و خجستگی و انبساط سرمدی در دیدهٔ عالم و
عالمیان جلوه فرمود چشم و چراغ فرخی بلمعات طلوعش روشن و تابان و
دیده و دل بهروزی به تجلیات سطوعش رونق مهر درخشان گردید - زایچهٔ
طالع مقصود را سهم السعادت بکام دل نقش پذیر شد - و کوکب بخت مدعا
براوج جلوه گری رشک مهر منیر شد یعنی در دولت خانهٔ میمنت آشیانه که
درین چند شبانه روز باشعهٔ نیر لطف و کرم خالق النور والحیوة بنده نواز
جل شانه و کبر احسانه روشن تر از برج زهره و مشتری است دختری
فرخنده اختر خورشید منظر جلوه افروز آغوش ولادت و نیر برج گهوارهٔ سعادت
گردید که بانوار قدومش چشم دولت بیدار مطرح لوامع غیبی و دیدهٔ عمر جاویدان
مشرقستان تجلیات لاریبی است والحمد لله علی ذالک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیه
بوصول تهنیت موصول این بشارت دلنواز دلکشا و این نوید جان بخش جانفزا
که جهان جهان بشاشت شایان دربار و عالم عالم مسرت نمایان حاصل دل
روزگار دارد چه بموقف عرض و معرض اظهار در آرد که چه مقدار بارید
بدل ارادت شعاران دست داد و چه مایه انبساطی بجان نثاران

حاصل آمد بے تکلف روز ما دل افروزتر از روز عیدست و شب ما آئینۂ صبح امید۔ بتوالی سجدات شکر ایزدی سر بلندیم۔ و بتوالطف درد دعوات عمر و عافیت مولود مسعود و والدۂ معظمہ حفظہما اللہ مفتخر دارجمند۔ خصوصاً حضرت جدۂ ماجدہ کہ درین شبانہ روز از نہایت سور و سرور و نہایت فرح و حبور آنہمہ برخود میبالند کہ در جامہ نمی گنجند۔ پای شادئی ایشان از فرط سرافرازی بزمین فرو نمی آید و سر سرفرازئی ایشان بسامان کامرانی بے پایان بہ کنگرۂ عرش برین نمی ساید۔ موصوف بہزاران بشاشت کورنشارت پرستارانہ مع تسلیمات تہنیت بموقف عرض مبارک رسانیدہ معروض میدارند کہ روزیکہ این بشارت بشاشت اقتران داین چارۂ روح وروان باین کنیز ضعیف ناتوان رسید آن روز در حق من جانفزاتر از صد ہزار روز عید و آن شب دلکشاتر از ہزاران شب برات بود۔ از عمری کسلمند و مضمحل بودم کہ در دمی بشنیدن این آوازۂ عمر تازہ و این ترانۂ عیش و عشرت بی اندازہ صحتم حاصل شد۔ گویا عمر دوبارہ یافتم۔ و رنج دیرینۂ دل و جان را چارہ یافتم۔ جبین عبودیت را بدرگاہ پاک رب العزت سجدہ ریز شکر و تحیت ساختم کہ آن خداوند بندہ نواز بمیامن افضال لایزالیہ خود این آوازہم بگوش من خستہ بیہوش و گوش رسانید۔ و بہ بشارت ولادت جان عمری کہ بخطاب عمہ مخاطب و مشرفم ساز د سرشارم گردانید۔ شکوۂ ضعف بصر داشتم۔ بچشم روشنی این نویدہ میمنت جاوید نصفت

شکوه ام زایل شد - از حضرت سمیع و بصیر جلت آلاؤه امیدوارم که تمام این شکوه روزی بهره تو دیدار نور چشم نور رسیده طال عمرها که گرد کف پای نازکش سرمه دیدهٔ من باد برطرف شود - رسم متعارف است که سه مرتبه بلاگردان و تصدق میشوند - من آن روز از خدا میخواهم که هفت مرتبه بگرد سر فرازان نور چشم سعادت سرمایه بگردم - پس اگر فرمان شود خدمت گهواره جنبانی آن راحت جان و دل بدل و جان بجا آرم و الا بکام دل قربان و بلاگردان شده برگردم یا رب این آرزوی من چه خوش است تو بدین آرزو مرا برسان - از انجاکه دراز نفسی از پاس ادب دور و به تضیع نزدیک است ختم کلام بدعائی که منظور اجابت است می نماید کریما خالقا جهان آفرینا قدوم میمنت لزوم این جان عمر را بذات شریف والدین ماجدین مد ظلهما و سایر اقربا و احبا مبارک و مهنا گردان و این جان جان و جنت شرف و سعادت دودمان را در ظل عاطفت ماجدین مد و حسین بعمر طبیعی و برومندی دارین برسان مقدم فرخنده اش را مقدمهٔ حصول تهانی نو بنو و امانی تازه بتازه فرما - و مقدمهٔ ولادت با میمنت اش را مقدمهٔ عیش و نشاط بی اندازه فرما - مصرع این دعا از من و از جمله ملک آمین باد - بجناب عالی دعا و عالی مدارج حضرت جدات ماجدات مدظلالهن و سایر بزرگان و عزیزان از جانب عمه صاحبه و همشیره و این کمینه نمک پرورده و کنیز کمتر بهنه یعنی اهلیه بنده و والدهٔ این فدوی که از قصور طالع خود بحال العرض نشده ادای مراسم تهنیت و تسلیمات مبارکباد را مفوض بذمهٔ فدوی نموده اند - آداب تسلیمات تهنیت و قواعد کورنشات تحیت و دعای ارتقای عمر و دولت و بلاگردانی ها

سرو قامت بجد مراتب مہذبی شواد -

رقعہ (۱۴۴)

خدمت مددگار صاحب جناب منتظم سررشتۂ تعلیمات ملک سرکار عالی نگارش میرود کہ ضرورت کتب مطلوبۂ ملفوفہ از برای طلبۂ مدرسۃ العالیہ زیادہ تر از آن است کہ شرح دادہ آید - امید کہ در ابہر از منہ ہمگی کتب بیکبارگی فرستادہ منتی بلانہایہ نہادہ آید تا لفقد روائی کار درگرہ انتظار نماند -

(رقعہ ۱۴۵)

بعالی جناب فیض مآب منتظم صاحب سررشتہ تعلیمات عامہ ملک سرکار عالی نظر بترسیل یاد داشت این مدرسہ متضمن بر طلب کتب تعلیمی بابتہ سال حال مکرراً حسب الایماے جناب صدر مدرس صاحب بہادر نگارش میرود کہ کتب مطلوبۂ فارسیہ از راہ کرم زود تر فرستادہ آید واکنون حاجت بفرستادن کتب عربیہ نماندہ کہ نظر بفرط ضرورت مدرس صاحب عربی این مدرسہ آن را از بازار بہم رسانندہ اند اگر کتب فارسی نیز از فروختگاہ دفتر تعلیمات زود رسیدنی نبود باری بعین التفات ایمار ود تا کارروائیش ہمچو کتب عربی کردہ شود جواب این رقعہ را از یادہ بردو سہ روز منتظر نتوانیم بود - بو کہ بہ فرستادن کتاب یا جواب ہرچہ سردست رو دہد ہرجے کہ در کار تعلیم واقع است بکلی رفع خواہند فرمود زیادہ چہ تکلیف رود -

رقعه (۱۴۶)

ستوده مناقب مرزا عبد الله بیگ صاحب مهتمم فروختگاه کتب سررشته تعلیمات دامت مکرمته - جواب رقعه دستخطی صدر مدرس صاحب این مدرسه موسومه جناب ناظم صاحب آن دفتر در خصوص فهرست ملفوفه کتب هنوز نرسیده صدر موصوف و دیگران نگرانند - خدارا کرشمهٔ التفاتی - طلبه تا چند در انتظار بمانند دیگر زمانه نامی در تشخیص نام روزنامه رسید مطلوب جناب صدر مدرس صاحب مدرسهٔ عالیه همین روزنامه نخستین است و ده نسخه ازان نیز اگر نزد دوست دهدروزان داشته آید موجب منت فراوان باشد

زیاده ایام بکام باد -

رقعه (۱۴۷) بنام آقا سید علی صاحب شوشتری المتخلص به طوبی

مولانا مطاعنا -

قسم بجان تو خوردن طریق عزت نیست * بخاک پاے تو کاین هم عظیم سوگند است * بینک وبین الله آیا این هر سه شعر غالب سقیم است یا خیر

مغنّی دگر زخمه بر تار زن * گل از نغمهٔ تیر بدستار زن * وله

منکه با ساقی زوالائی فرو ناید سرم   آفتاب آسا بزور خویشتن گردد ساغرم

وَلہٗ دررہگذر پرسش ما گر کشی چہ باک ٭ آخر شراب نیست دنیان ہمند توبہ

ازین دست کلام مخدوش بسیارست در نثر و نظم او پیدا می شود حضرات دہلی کہ

بے خلاف اخوان ابو الخلاف اندمی گویند سلام فلان از سلام طوبی و والہ

بہزار درجہ بہتر بود نمیدانم اینہا چہ می فہمند دلیلش می آرند کہ خود طوطی

در توصیف سلام او مبالغہ می کردند آیندہ التماس دارم کہ در وصف غث

وثمین اشعار ہمطرحان انداز نگاہ دارند ہرچند این نظر از ناشی از قدردانی

وکوچکدلی آقاست اما شر کا خسیس النفس اند مصرع نالہ من زخست

شرکاست ٭ میگویند کہ ستودن آقا شعر والہ را از مقولہ دوستی است

نہ بیان واقعی وما شعر والہ رائی پسندیم منشا اش جز این نیست کہ متبوعان این

بیراہہ روان اعنی غالب ومومن رابندہ آن قدر نمی پسندم بعد چند صحبت

معلوم شد کہ این حضرات بلید الطبع می باشند وہم خبیث النفس از شر صحبت

برحذر باید بودن تماشا دارد کہ من اینہا را ترغیب مشاعرہ کنانہ بعد اخرسے

دادم وبجوز تکلیف آقا شدہ رقعہا بنام این نیکنا مان کہ مجہول الاسم والمسمے

بودہ اند نویسانیدم بعضی از اینہا ہمین کہ پا از مجلس مشاعرہ بیرون نہادند نخستین

حرفی کہ زدند مذمت شعر من بود سبحان اللہ سہ یاد فا خودنبود رعالم

یا مگر کس درین زمانہ نکرد ٭ گرفتم شعر من بد بود آخر من با اینہا بد بودم کدام

شیوہ آدمیت است کہ لب بعیب شعر کسے ایشان را مجلس مشاعرہ برگشانید

ولو کان حقاً اینهمه از پے آن است که غالب و مومن را به از سعدی و خسرو
و جامی و نظامی بمیدانم جان شما اگر قدر دانے بهم رسد تمام کلام غالب و مومن
را نظماً و نثراً برهم زده عیوبی که لفظاً و معناً در انجا مشاهده میشود و یکیک شان
دهم ۵ اعتدال معانے از من پرس که مزاج سخن شناخته ام * بیشتر
طرز کلام غالب اجتناب از لغات عربی و ترکی و استعمال الفاظ پهلوی است
این در نظر فقیر زیادت حسنی ندارد و آنگاه با اینهمه تعقیدات لفظی و معنوی که
موجب رکاکت و سستی است نظم و نثر باید بطور روزمرهٔ حال عجم باشد
آنچه بر خلاف آن است از پیرایهٔ حسن قبول عریان است شنیده ام غالب و
مومن می گفتند که از ان فارسی که ما میدانیم نظامی هم بیخبر بود و سعدی را چه آن
گلستان آن جناب را هیچ و یا در هوا می دانستند و آنرا بر تارک شان اعنی شیخ [illegible]
می زدند اگر راست است همین دلیل بر بیراهه روئے اینها کفایت میکند
کوتاهے سخن خیلی مکلف اوقات شریف گردیدم چه می گفتم و بکجا رسیدم
چشم داشت که نظرے در گزارش ستایش فرموده آید زیاده چه
عرض نماید۔

رقعه (۱۴۸)

خدمت علی المناصب مولوی سید علی صاحب منتظم سر رشتهٔ تعلیمات
سرکار عالی مرفوع آنکه چون در مجلس انتظامی مدرسة العالیه چنان قرار

یا نند کہ قیمت کتب از طلبہ ستانند۔ ہشنودلاجرم چشم دارم کہ از عین التفات بہ مہتمم صاحب فروختنگاہ کتب سررشتہ تعلیمات ایما روند تا در تحت کتب مندرجہ فہرست ملفوفہ قیم معینہ دفتر را ثبت نمودہ اصل فہرست از راہ کرم ہرچہ زودتر باز پس فرستند زیادہ چہ تکلیف دہد۔

رقعہ (۱۴۹)

منشی سیر احمد علی صاحب کہ مددگار محافظ دفتر بہ محکمہ صفائی علاقہ بیرون بلدہ بزمان سابق بودہ اند بسبب یافتن نصف تنخواہ از دو سال و دو ماہ در نہایت تکلیف میخواہند کہ عرضداشت بدفتر معتمد صاحب جناب مدارالمہام سرکار عالی علاقہ تعمیرات عامہ و صفائی گذرانند۔ درخصوص سومی الیہ برائے اجرائے تنخواہ سالم ہرقدر سعی و کوشش بکار رود موجب منت بیمین داعی خواہد بود۔ **دیگر** ہرچند بتدریس تاریخ طبری پس زانوے فکر نشستہ اما بہجوم اغلاط کارے از پیش نرفت ناچار این نامہ را مانند ورس آن فراز طاق نسیان گذاشتہ آمد امید کہ نسخہ بے بدل تحفۃ العالم در بدل این تاریخ از صدر دفتر تعلیمات ہرچہ زودتر بیاید۔

رقعہ (۱۵۰) بنام نواب عماد الملک بہادر۔

گرامی جنابا جعل اللہ باکم مآبا۔ پہلوے مکانے کہ پشت مسجد غالب جنگ و نزد سکئے الاؤہ خوجگان و بندہ از سہ سال مقیم آنست شبانہ یک نفر

جوانے از کلنگچیانِ کوتوالی می نشسته و اکنون چند ماه است که پاسبان
مذکور ماننده امن ازان محله برخاسته چون محلهٔ مذکور از چار طرف کوچه با
و چشم پوشی از نگاه بانی همچو محلات خطرها دارد لهذا ملازمانِ جناب را درین
باب زحمت تحریر و کلمهٔ سفارشی بکوتوالی میدهم تا بمینِ تحریکِ انامل فیض
شوامل محله را امنی کیبود حاصل و ثوابش بروزگار آن مامن غربا واصل گردد
زیاده عمر و دولت زیاده۔

عریضہ بنام عالی جناب نواب سرسالار جنگ بہادر

بعزعرض سرکار عالی میرساند قطعه

ایکه در عشرت ترا خاطر خوش است	عسرت ما را امید است مگر
حالِ خود را عرض بر تو می کنیم	عرض حال مانی خواست مگر

پادشاهِ این عصر اسما حضور پرنور و رسما سرکار خدیو مختار اند پادشاه
ظل الله است و سایه را روش آن که پیروی صاحب سایه کند خدا عفو و
کریم و علیم است لامحاله سرکار نیز بخشاینده و بخشنده باشد و خاطر سرکار
هر آئینه آئینه صافی بود که نقش استعداد ها مطابق نفس الامر رو جلوه گر شود
فدوی نظر بمراتب معروضه روے بآن آستان آورده که راستان گفته اند
دو با مداد گر آید کسے بحضرت شاه ؛ سوم هر آئینه دردی کند به لطف
نگاه ؛ بنابرین امید وارم که از صبح هستی میرد و بشام نیستی نخواهد رسید درین

اتنا بحکم اضطرار درخواستی کہ نقلش براے ملاحظہ ملفوف است دادہ بود از جا
کہ در قانونِ مدراس ترقی و تنزل مترادفِ ہم اند استدعای داعی چون دعاے
بے اثر کاری نکرد ناچار بہ تشبث ذیلِ رحمتِ سرکار متوقع خدمتی از بلدہ یا
بیرو نجات فراخور حالت است و نیز سلامِ حضرت را کہ سُلّم کعبہ حرمت
باشد متر صدِ اجازت است۔ رباعی

اے کورنش حضرتت مسلّم بہ کرام	تسلیم تو سلّم ترقّی انام +
ناذون سلامِ بس مسلمان برتست	والہ نبود دگر ز اہلِ اسلام

زیادہ ادب مہرِ لب ـــ

عریضہ

عالم پروری سرکار درغایت اشتہار و عبودیتِ دیرینہ فدوی ہمچنان
فارغ از اظہار باوجود این دو معنی قضیۂ ناکامی راجز عدم مساعدتِ وقت
محملے دیگر نبودہ تا آنکہ درین دلا بکرشمۂ لطفِ اُستادِ ازل بخت خفتہ را نوید
بیداری جاودان و مشتِ غبارِ فراموشی خود را فرایاد خاطر خدایگان
دادہ ہرچند از عرضِ سہ سال در مدرسۂ رسیدنی بعہدۂ مدرسی اول بماہوار
پنجاہ روپیہ حالی ماموراست اما از کثرتِ عیال و عُسرتِ احوال مجبور آمدہ
بذریعہ عریضۂ ہذا امیدوار است کہ سرکار عالی کہ مظہر مراحمِ محیب اگر
اند فدوئی عقیدت اکتناہ را باستجابتِ مدعا نوازش و بماموری خدمتی

از اضلاع کہ الیوم در بقاع مختلفہ مردم بآن سرفراز می شوند پرورش خواہند فرمود۔ ظل عالی ممدود باد۔ زیادہ حد ادب۔

رقعہ (۱۵۱)

جناب من۔ فرید خان مالک کتاب مثنوی شریف شرف اندوز خدمت میمنت بنیاد می شوند و سہ روپیہ حالی قیمت کتاب می طلبند اگر مرحمت شود بعید از عنایت نبود نامبردہ را التماس دیگر ہست کہ ایشان در فارسی کتب رسمیہ و در ریاضی تا اربعہ امتحان می توانند داد و منصرمی مدارس تعلقات را تقدیم می توانند کرد اگر فرمان شود درخواست آنرا گذرانند مشارالیہ از اہل دکن اند و بہ پریشانی روزگار مبتلائے رنج و محن زیادہ چہ التماس رود۔

رقعہ (۱۵۲) بنام مولوی عنایت الرحمن خانصاحب

عالیجنابا۔ دامت عنایتہ۔ لقب صدر مدرسی مدرسہ دارالعلوم کہ در تبدل جدید بعنایت قدیم ملازمان بنام این ہیچمدان ثبت جریدۂ سرکار عالی شدہ آیا لقب مرقوم الی الآن بر نام این احقرالانام بحال است یا تغیر و تحولی دران راہ یافت دہرگاہ لقب مذکور کہ از عطیات سرکار است ہمچنان ثابت و برقرار است اگر احدی از ملازمان این مدرسہ در مکاتبات سرکاری نام بندہ را بلقبی دیگر برنگارد جب دستور باز خواست سرکار است یا نہ بعین عنایت ایمائے ازین معنی نمودہ بندہ را مطمئن

خواہند فرمود - زیادہ چہ التماس -

رقعہ (۱۵۳)

جناب مہتمم مدرس صاحب بہادر مدرستہ العالیہ - دو روز خود هم در رخصت بودم از رہگذر طغیان آب باران کہ خانہ ہا را مانند حباب نقشے بر آب نمود و سہ شنبہ کہ روز حضوری بدرگاہ بندگان عالی بتقریب گوے بازی بود از نیمروز مدرسہ فراز داشت مدرسہ را دستورے سرفرازی بود و روز چار شنبہ ہم بردے اہل مدرستہ العالیہ در خوشوقتی بازگشتہ یعنے درین روز میمنت اندوز بتقریب رونق افروزی حضور پرنور مدظلہ العالی بہ شبستان فسانہ خوانی انگریزے مدرسہ از نیم روز فراز گشتہ بدین اسباب طلبۂ جماعت ششم نتوانستند فارس میدان امتحان فارسی درین ہفتہ بشوند - زیادہ چہ عرض -

رقعہ (۱۵۴)

برخوردار کامگار ازلی محمد عبد الولی ارشد کم اللہ - دی شب شما را طلبیدہ بودم مگر پیام من بشما نرسید یا فرصت آمدن نکردید الغرض ہر دو کاغذ ملفوفہ را دیدہ وتختۂ نتائج اقلیم را در لفافہ کردہ بیرنگ و بے محصول بہ برادر خود بفرستید تا بہ تعجیل برسد و برادر شما بتدارک مافات درین ایام تعطیل بکوشد از دیدن تختہ مذکورہ خیلے متاسف شدم و شما کہ خیال ترقئ برادر خود از من زیادتر دارید سخت تر متاسف خواہید شد واللہ الموفق والمعین -

رقعہ (۱۵۵)

عالی جنابا دام برکاتہ - ازانجا کہ وجود شریف نعمتے است کہ نصیب اہل وطن شدہ لہذا بموداے و اما بنعمۃ ربک فحدث - خاطر حق پرست بے اختیار بذکر جمیل سامی مے کشد اتا کو دل دکجا و ماغی سے سرگشتگی لطائع من باب کردہ اند یک می بساغرمن دگرداب کردہ اند؛ باقی حال رباعی شکستہ بستہ کہ باعث احتفاظ دل مضمحل گردیدہ چون ازشوب تکلف مبرّاست سمت گزارش مے یابد ارباب بصیرت انصاف خواہند داد کہ مضمونِ این رباعی بیان واقعی است وانشاءاللہ ہمچنین باشد بحولہ تعالٰے و تبارک -

رقعہ (۱۵۶)

ازروے اشتہار مسموع کمترین شدہ کہ جائداد تحصیلداری در سرکار خالی است ہر گرا منظور باشد درخواست داخل کند لہذا معروض میدارد کہ درصورت ایما واجازت حضرت خود نیز باعتصام حبل المتین اشفاق دا لامحرک سلسلۂ درخواست می شود والا فلا امید کہ آنچہ مناسب امانت وعنایت باشد ارشاد در

قطعہ

قطعۂ انشا کنم در مدحِ آن والا مقام	آنکہ ذاتش درکمال بے نظیری آمدہ
چون نگیرد دستِ ما ازپای درافتادگان	پیر ما ازخاندانِ دستگیرے آمدہ
باعثِ اقبال دارین و نظام عالم است	دودمانش را امیری با فقیری آمدہ

اینکه نامِ تست سعد الدین ز تو لامع بود	ذات نیکت مطلع روشن ضمیری آمده
نیست آورد سے درین اشعار دوالہ می بود	لفظ و مضمون جملہ اش را گر تو گیسو ای آمده

رقعہ (۱۵۷)

خدمت مولوی شیخ احمد حسین خان بہادر معتمد مجلس مدرسۂ اعزہ التماس آنکہ بابتہ امتحان فارسی جماعت چہارم علاقۂ این مدرسہ ہمین دو تختہ رسیده حالانکہ جماعت مذکوره در گلستان و بوستان و ترجمہ فقرات ہر سہ بابتہ امتحان داده بودند پس تختۂ سومین از امتحان آن جماعت کہ سہواً نہ رسیده از راه تفقد سمت ترسیل یابد و تختۂ امتحانِ عربی جماعت سوم نیز کہ تقریرے شده ہنوز موصول نگردیده امید کہ آن ہم زود تر لطف ارسال شود۔

رقعہ (۱۵۸) بنام امیر اللہ احمد خانصاحب امیر تخلص

سیدنا۔ امروز کہ روز معہود ملاقات حضرت فلاطون ست و طرف ساعت یک حاضر دولتخانہ ممدوح باید بود امید کہ جناب نیز حسب الوعده آنجا رونق افزا شده دیدۂ تمنای مرا بہ پرتو نور علی نور روشنی خواہند افزود زیاده چہ تکلیف دہم۔

مراسلہ مثنائے روبکار دفتر عالی نامزد صدر مدرس صاحب سابق

مدرسۂ عربی بلده متضمن حکم محکم بہ تعیین صدر مدرس صاحب موصوف بر عہدۂ صدر مہتممی دار العلوم و اجرائے امور اہتمامی مدرسہ بشراکت رائے این بیرپا و تفویض دفتر مدرسۂ فارسی و تعلق کار تحریر بصدر موصوف و معرافرازی بنده درین ضمن

بلقب صدر مدرسی دار العلوم و اضافۂ سی روپیہ وغیرہ مراتب پر تو صدور انگندہ سربلند و ارجمند گردانید خداوند بالا و پست پیوستہ بالا دستان را کام روا زیر دستان داراد و مقاصد دلی شان بکام خیر طلبان بر آراد بندہ نمکخوار سپاس افزایش تنخواہ و عہدہ مے گذارد و امید از عزت بخشی و قدرشناسی سرکار والا اقتدار آن دارد کہ نوعے کہ این بے مقدور را باضافۂ ماہوار نواختہ اند ہمچنان این بے مقدار را از اقتدارات عہدۂ خودش در کاروبار مدرسہ و مدرسین آگاہانیدہ سرافراختہ گردانند تا بدریافت آن امور حسب حوصلہ از عہدۂ شرائط این خدمت بر آید و در دیدہ مردمان ہم از روے تقدیم لوازم صدارت بحساب صدر مدرس در آید لہٰذا بوکہ جواب تحریر این مراسلہ بایسر وقت عز اصدار بخشند حسب الامر جائزہ دفتر را امروز بمدرسہ رفتہ مے دہد اگر آیندہ بندہ را بحسب اتفاقات بودن درین مدرسہ صورت نہ بندد امید کہ سرکار او را از تبدل بعلاقۂ دیگر و عہدۂ درخور محروم نہ پسندد چہ مدرسۂ فارسی ساختۂ سرکار بود و صدر آنجا نیز پرداختہ سرکار خدایگان خود مے دانند کہ بہ نسبت ساختہ و پرداختہ خود چگونہ معاملہ باید فرمود۔ زیادہ ظل عنایت ممدود۔

رقعہ (۱۵۹) ایضاً

جناب امیر والا توقیر۔ در بیت مرقومہ واقعاً کاف نگریستن ساکن خواندہ مےشود

و آن ظاہر ارو انیست کہ تسکینی است مایۂ تشویش اگر نگریستم نگریستم بخوانند
در نظر مسامحت چندان قباحت ندارد و معنیش دلالت بر حالت عاشقانہ میکند
و چند شنہ کہ ہست از میان میرود ـ رسیتن بمعنی رسیدن در یاد بندہ نیست
سہ مصدر مترادف در این معنی مشہور اند ـ رستن ـ رشتن ـ رسیدن ـ
رسالۂ مستقلۂ مصادر کہ از صاحب بہارِ عجم یادگار ست و غالباً
نامش جواہر المصادر و بقالب طبع آمدہ است آنرا در بلدہ بہم رسانیدہ
ملاحظہ نمودہ شود در آنجا نظائر متعددہ با ہر مصدر رسے آرد اغلب
کہ در لغت بہار عجم نیز این مصدر را نگاشتہ باشد فقط ـ بندہ
والہ غفرلہٗ ـــ

رقعہ (۱۶۰)

برخوردار راشد محمد عبد الواجد ارشد کم اللہ ـ عرصہ دراز مے شود کہ بہ داکتر
تراب خانصاحب رجوع دارید فاما ہنوز نفعی معتد بہ مترتب نہ شدہ پس
مقتضاے عقل آن است کہ با داکتر محمد مولانا صاحب ملاقات و کیفیت
مزاج را کماہی مذکور ساختہ نسخہ از ایشان بطلبید و یک چند بخورید چون داکتر
صاحب موصوف دوا خانہ پیش خود ندارند زیادہ بر اخذ نسخہ مجوز تکلیف
ایشان نباید شد امروز کہ در خانہ ہستید اگر وقت چاشت یا عصر با موصوف
برخورید بعون اللہ الحکیم امید ست کہ تمتعی از صحت برید ـــ

رقعہ (۱۶۱) ایضاً

برخوردارا ارشدکم اللہ تعالےٰ - در جواب این یادداشت یکے از دو امر را فراموش نکنید یا خود عجالۃً بمدرسہ برسید یا ہرچہ زودتر صداقت نامۂ طبیب را برسانید امروز از ساعت یازدہ دبستانیان را گوے رخصت در چوگان آرزو بودہ و بتقریب گوے بازی بجز دو سہ جماعت دیگران را فرصت نوشت و خواند دست نہ نمودہ والسلام۔

رقعہ (۱۶۲) ایضاً

برخوردارا - پسر ہفت سالہ شاقر صاحب کہ بیمار بود قضا کرد بہ شنیدن این سانحہ در فرستادن خط معلوم نقاعد نمودم مے خواہم اولاً تعزیت نامہ بہ فرستم لہٰذا این چند سطور را در انگریزی ترجمہ کنید تا بصاحب نامبردہ فرستادہ شود دیگر شرح باید مشتمل بر اشعار از لطایف اشعار باشد چنانکہ شعار طالب العلمان است نہ محض ترجمۂ شعری کہ مقصود شاعر از ان ہیچ معلوم نمی شود۔

رقعہ (۱۶۳)

ملجاے من - اخلاق این بزرگ را کہ در محفل آن حضرت مے دیدم در مجلس نواب صاحب بکلی خلافِ آن مے بینم سبحان اللہ دو رنگی ابنای روزگار دیدنے است و نگاہے عبرت از خارستانِ این تماشا چیدنی و زیادہ تر

حرفے کہ ہست این است کہ در صحبت این کس نوکری از دست فدوی نخواہد
چہ از دیدن ادا ہاے او طبع برہم مے خورد و آنگاہ ہیچ کار بدرستی نتواند شد
گویا ناخن بندئے فدوی مایۂ دلخراشی طبع این بزرگ شدہ و این سیادت
پناہ در پے آنند کہ ازان ورم برآنند۔ استغفر اللہ یار شاطرے باید
نہ بار خاطرے جہاز مرا تباہی داد ایدل ÷ ترا من ناخدا دانستہ بودم ÷
خداوند نعمت ملاحظہ فرمایند کہ ہرگاہ صحبت و مباغضت این است عمری گذرانیدن
کجا آید کہ ساعتے بسر بُردن دشوار می نماید۔

رقعہ (۱۶۴)

عظیم القدرا۔ جواب معترض معلوم مبادا بہ خصومت باطن او کشد و عندالذکر
با صاحبانِ کوٹھی نامِ نامی بندے بردے مصرع خصم چون بد گہر افتاد بلا میباشد ÷
والعاقل تکفیہ الاشارہ مصرع جوابِ جاہلان باشد خموشی ÷ اللّٰھم احفظنا من شرّ
کل غوی آمین در مقدمۂ دیگر راے من آنکہ اوّلا عرضی موافقِ معمول بدفتر کردہ
فرستادہ شود من بعد خط سفارش برند واللہ اعلم و باید آدمِ سفارش فرما
ہمراہِ سفارش کردہ باشد والا رسائی محال۔

رقعہ (۱۶۵)

عزیز القدرا۔ امروز دعوتِ مشاعرہ از طرف حضرتِ عشق بخدمت رحیم بخش
صاحب استاد خود پرسانید زبانی بعضے رفقاے استاد موصوف شنیدہ شد

کہ ایشان بر مشتاق مشاعرہ اند **دیگر** مظفر حسین صاحب حکمت مآب بر تمنای کتاب **جہان کشا** بیتاب وازبیتابیٔ ایشان دلم در اضطراب در معنی بیتابیٔ ایشان بمقتضای شباب است واضطرابِ دلم از تقاضای بی حساب است درین باب جنابِ **ذکا** صاحب چہ جواب وا دند مترصد اطلاعم وبس

رقعہ (۱۶۶)

جناب مولوی رسول یارخان بہادر بجواب رقعۂ جناب مورخۂ غرہ شہر روان در استطلاع تاریخ امتحانِ فارسی وغیرہ اطلاع میرود کہ تاریخ امتحانات مستفسرہ بستم وبست ویکم این ماہ است ووقت امتحان از ساعتِ نہ تا دوازدہ واز ساعت یک ونیم تا چہار ونیم است کتب امتحانیہ بموجب فہرست ملفوفہ مرسلۂ دارالخدمت است. ازین میان کتبے را کہ جناب مولوی شیخ احمد حسین خان بہادر ممتحن خواہند بود از راہِ کرم بخدمتِ ممدوح روانہ ومنونم خواہند فرمود زیادہ چہ تکلیف رود۔

رقعہ (۱۶۷)

دالا یا یگانا مہرِ سامی پایندہ۔ اقامت والدۂ محمد منور حسین درین خانہ تاحال صرف بخوفِ آن حضرت صورت بستہ وآیندہ نیز این معنی متصور است اگر پاسِ حکم درمیان نبودی مشارالیہا در بدر شدہ بود دختر دو بزرگ درین خانہ بواہمۂ آسیب کہ بر دختر مشارالیہا گمان مے برند از صحبت گریزان اند وعند

تنگئی خانہ ناشی از تنگئی دل است و از آنکہ در حساب اغیار میگیرند بانکی وبدیں
مشارالیہا چند ان کار ندارند تنہائیش مع اطوار دیگر صالح آن نیست کہ در مکان
علیحدہ بتجویز قیام کردہ آید و ادائے کار خیر دختر ادشان در خانہ دیگر ناپسند بود
اگر چند روزے صبر کنند بعد فراغ عقد دختر در صحبت داماد مے توانند
ظل عالی ممدود باد۔ زیادہ حد ادب۔

رقعہ (۱۶۸)

صاحب المحامد والمناقب مکرمی مولوی سید غلام دستگیر صاحب حماہ اللہ الوہاب
از شب گذشتہ بعارضہ اسہال صفراوی ناخوشم جواب نامہ بہجت شمامہ را
مفصلاً نتوانستم بنویسانم روز یکشنبہ ساعت چار در انتظار مقدم میمنت لزوم
خواہم بود امید کہ تا غریب خانہ قدم رنجہ کنند والباقی عند التلاقی۔

رقعہ (۱۶۹)

عالی جنابا۔ پیشدست بندہ میرزا عبداللہ بیگ صاحب بر عہدہ مدرسی
تعلقہ حیدرآباد بماہوار پنجاہ روپیہ مقرر و بتاریخ شانزدہم اکتوبر ۱۸۶۶ء
ازینجا روانہ و بندہ متعہد کلاس ہائے پیشدست در ادائے خدمت
نوعے کہ مصروف مے باشد از ملاحظہ کتاب زایران مدرسہ یعنے وزیر تنگ
بیک روشن جناب خواہد شد باوصف تقدیم خدمت وحق قدامت الی الآن
از اضافہ محروم و اکنون از در معدلت ورافعت عالی متوقع است کہ نوعے

پیشدستِ مدرسِ انگریزی بنوازش جناب از اضافہ کامیاب شدند بندہ
سبے قصور ہم سرفراز شدہ بہ فراغِ دل مشتغلِ خدمت و موظف دعاے
درِ دولت باشد ـــ

رقعہ (۱۷۰)

جناب من دام عنایتکم ـ پریروز عبد المجید چپراسی را براے رسانیدنِ قصیدہ
و سلام و اخبار نامۂ ملفوفہ بملاحظۂ جناب گفتہ بودم و نامبردہ اقرار رسانیدن
آن در چاشت گاہِ آدینہ کردہ بود باوجود تاکیدِ من و اقرار خود نیامد
و بندہ را تمام روز نگران داشت و محمد حسین چپراسی باوصفِ تاکیدِ من و
اقرار خودش در رسانیدنِ اشعار ثلاثہ بخدمتِ سید رحمت علی صاحب
روزہاے کہ نوبت او بود نیامد و در کارِ سرکاری تہاون کرد کردار این
ہردو چپراسی نہ این بار بلکہ پیوستہ ہمبرین روش است و بندہ ازینہا راضی
نیستم تہدید بجرمانہ و برطرفی اینہا را اثرے نکرد ہرچند بفرمودۂ جناب
عزل و نصبِ این فرقہ در دستِ صدر مدرس است امّا تا وقتے کہ کار از
تبدیل برآید برطرف کردن نشاید لہذا استدعاے کنم کہ عبد المجید چپراسی
کہ نامزدِ مدرسۂ منصبداران بودہم بقرارگاہِ اصلیٔ خود فرستادہ
آید باشد کہ در آنجا متنبہ شود و شیخ محی الدین چپراسیٔ قدیم دار العلوم کہ
بجاے او رفتہ اینجا بیاید دا کتے درین خصوص بصدر مدرسۂ منصبداران

تحریر فرمودہ بندہ نازہین عنایت فرمایند و محمد حسین چپراسی و غاپیشہ نیز کہ
دیرحاضری دائمی او تدارکے بسزا میخواہد بہ یکے از مدارس انگریزی یا دروازہ ہا
تبدیل فرمودہ آید شاید کہ درآنجا از غنودگی تریاک او را بیدار ساختہ روے
نماید چشم داشت کہ دربارۂ این ہردو سواے تبدیل امرے دیگر منظور نہ شود
زیادہ چہ گذارش دہم —

رقعہ (۱۷۱)

حضرت مولوی صاحب صاحب اخلاق حسن سرآمد نیکمردان زمن دامت اشفاقہم
بعد تقدیم مراسم تحیت و نیاز و تمنای دیدار سعادت پرداز و عذرخواہی قصور نامہ
طرازی از جہت مکارہ دہرِ ناساز گزارش خدمت آنکہ الحمدللہ نظر بہ احوالِ این
نواح مستوجب شکر سرمدی و نوید صحاح گرامی رامع التوابع مستدعی از حضرت
صمدی مے باشیم یک قطعہ تلطف نامۂ رجسٹری مورخہ نہم شہر صفر سنہ رواں
مشتمل بربیانِ استحقاق خود درخصوص خریدی مکانِ محمد کلیم اللہ صاحب
مرحوم و عدم قبول افزائش پنجاہ روپیہ برمبلغ یک ہزار روپیہ بیع و عذر
از دادن سی و پنج روپیۂ موعودہ حق السعی وغیرہ مراتب بلطف گوشوارہ حساب
مرمت مکان مذکور رجہرہ وصول افروختہ مطلع وممنونم گردانید بیع مکانِ صدر
بدست حق پرستِ آن جناب موقوف بر تحریکِ انامل بجواب باصواب
این دو امرست یکے آنکہ چون در طریقِ معاملت خریدار اجنبی دادنِ حق السعی

باطل نمی داند آن گرامی که مدتِ چهارده سال بافضال آلہی منفعتِ کُلّی ازین خانہ اندوختند. واد نِ حقِ مذکور از روے حق شناسی بآن گرامی واجب و لازم باشد که مبلغے قلیل است وموعود آن مخزن صدق جزیل- تاویل بناے عهد بر مصلحت را از عالمِ مصلحت اندیشئ دیگر دانسته مے گوئیم که اگر همت و ثروت سامی اقتضای قبول اضافهٔ پنجاه روپیه بر مبلغ یک هزار روپیه بیع نے کند خیر در گذشتیم از ان اما بہیچ طریق مارا وآن مولوی صاحب را از حق معهود گذشتن متصور نه شود تر صد که چشمِ مردمے از آئینِ انصاف نخواهند پوشید و هر آئینه در ایفاے عهد که شیمهٔ اکابر است خواهند کوشید نقش مصافاتِ ابدی بر مرآتِ قلوب مخلصانِ ازلی کشیده باد۔

رقعه (۱۷۲)

مولوی صاحب صاحبُ الفضائل والمناقب- هر دو عرضی بتوسطِ جناب اخی از نظر صدر الاسلام خانصاحب گذشت فرمودند که مضمونِ درخواست بتغییر مدرسه است عموماً مے باید لاجرم حسبِ ایماے موصوف آن را تبدیل و بنام میر یاور علی خان بهادر صدر المهام تحریر نموده نزد بنده ابلاغ دارند دیگر دیوانِ ابن یمین که براستی قطعاتِ جواهر ثمین است واو یکے از شعرا و امراز ادگان طبقهٔ متقدمین است جهتِ مطالعهٔ گوهر شناسِ دُرهاے دری ناظمِ مناظم سخنورے فرستاده ام و چشمِ آن دارم که خود وصف بخدمتِ موصوف برسند و آن

برسانند و مرا ممنون گردانند۔	رقعہ ۱۷۳	

بعالی جناب فضائل و فواضل مآب نواب دولت یار جنگ بہادر دام دولتہ۔ عرض می شود کہ طلبۂ درجۂ سوم مدرسۃ العالیہ نامۂ خسروان را بعنوان انشا خواندہ اند بضابطۂ تاریخ امید کہ یارے بلطف حضرت کاربرین دعاگویان دولت تنگ نگیرد و سوالات امتحانی ایشان بطرز انشا طراز ترتیب پذیرد مضمون ہذا کہ واجب العرض و بمنزلہ فرض است در فسانۂ کیفیت تختۂ امتحانی درج نمودنی بود آنرا بوداے الانسان مع النسیان سہو بشری در ثبت آن رد ے نمود و العفو عند الکرام مقبول۔ زیادہ چہ التماس نماید۔

الحمد للہ تعالیٰ کہ باہتمام بندگان ضعیف کارپردازان مطبع عزیز دکن واقع حیدرآباد دکن بازان جزو این کتاب مستطاب رقعات مصنفہ افصح الفصحا ہمپایہ سعدی شیرازی حضرت مولانا محمد عبد العلی المتخلص بہ والہ کہ مولد آنجناب مدراس و مسکن و مدفن آنجناب حیدرآباد دکن است فراہم آوردہ و جمع کردہ نام نہادہ مولوی محمد عبد الواحد فرزند آنحضرت بعافیت و خیر باختتام رسید و بزیور چاپ آراستہ گردید یارب کہ مقبول خواطر خواص و عوام شود آمین۔ مرقوم بادکہ بعض عرایض و مراسلہ کہ درج حصۂ اول نشدہ بود بسبب حاضر نبودن بوقت چاپ آن حصہ ناچار درج حصۂ دوم گردید۔ بوقت طبع ثانی انشاء اللہ تعالیٰ بمقام خودش مندرج خواہد شد فقط

تذکرۂ احوالِ حضرت مُصنّف رحمہ اللہ تعالی بطریق

اختصار نگاشتۂ محمد عبد الواجد فرزندِ حضرت مصنّف

بسم اللہ الرحمن الرحیم

صاحب دستگاہ عالی مولوی محمد عبد العلی المتخلّص بہ والہ خلف الصدق مولوی محمد مہدیؔ واصف اند در ۱۲۴۸ھ یکہزار و دو صد و چہل و ہشت ہجری در شہر مدراس مینو اساس کوکب وجود مبارک ایشان بر فلک ہستی جلوہ گری نمود شیخ صدیقی و سنّی حنفی بودند زبانِ عربی و فارسی و علوم دینیۂ اسلامیہ کہ عقاید و فقہ و تفسیر و حدیث باشد نزدِ ادبا و علمای این شہر مثل نواب خان عالم خان بہادر فاروق و مولوی محمد زین العابدین و نیز نزد جد و پدر بزرگوارِ خویش وغیرہ آموختند از کتبِ مناظرۂ سنّی و شیعی کتاب تحفہ اثنا عشریہ مصنّفہ حضرت شاہ عبد العزیز محدث دہلوی علیہ الرحمہ را خیلی عزیز میداشتند واہل سنّت و جماعت را بدیدن این کتاب مستطاب ایما میفرمودند و در این فن رباعیات

مولانا باقر آگاہ محدّثِ دکنی را ہم سود مند می گفتند کتبِ تصوّف مثلِ لوائح جامی و فصوص الحکم و مثنوی گلشن راز وغیرہ را خواندہ بودند و مطالعہ میکردند تنزلات ستّہ و رسالہ وحدت الوجود مصنّفہ مولانا عبد العلی انصاری ملقب بہ ملک العلما بحر العلوم را بعد از تلاش و جستجو بدست آوردہ نقلش گرفتہ بودند ولیکن مسئلہ وحدت الوجود را پوچ و لغو قرار میدادند و بارہا میفرمودند کہ این مسئلہ سراسر گمراہی و ضلالت است خطِ نسخ و نستعلیق را خصوصًا خطِ خفی نستعلیق را در نہایت خوشخطی و پاکیزگی می نگاشتند اصلاح سخن از رونق و فاروق گرفتہ بودند عمرے بمطالعۂ صدہا کتب شعر و انشاء و دواوینِ فصحا و علوم ادبیّہ بسر بردند سال ہا در حیدر آباد فرخندہ بنیاد معرکہ آرای مشاعرہ بودند اکثرے از دوستان و سخنوران معاصر آنحضرت را ملقب بہ سعدیٔ ہند میکردند و بعضی ظہوریٔ وقت میگفتند قریب بیست و پنج سال در مدارس معتبرۂ حکومت ابد مدت آصفیہ دکن ہمچو مدرسۂ دار العلوم و مدرسۃ العالیہ و نظام کالج بصدارت و تعلیم و تدریس کتب تحصیلی فارسی مامور بودند در اواخر عمر سالانہ سہ ہزار و یکصد و

هشتاد روپیه سکه حالی مواجب می یافتند ـ کتب درسیه فارسیه و دیگر کتبِ شعری و انشائی را بنهایت تحقیق و کمال تدقیق تعلیم میکردند خصوصًا پی مضمون بردن و مقصودِ قائل رافهمانیدن کار آنجناب فیضمآب بود و این معنی از حواشیٔ مفیدهٔ آنحضرت که بر بعض کتب درسیه در مواقع مشکله در حیطه تحریر آورده اند آشکار و فارغ از اظهار است در تاریخ گوئی هم ید طولی داشتند چنانکه از ملاحظه تواریخ بر خاطرِ ناظران نکته رس واضح خواهد شد بالجمله در تحقیق و تدقیق علوم ادبیه و در فن شعر و شاعری مشهورِ نزدیک و دور و باوستادی مسلّم بلکه درین فن همرتبه فصحای عجم همچو شیخ سعدی و خواجه حافظ بودند چنانکه از کلام ایشان ظاهر است ـ

دیوانے بفارسی قریب چهار هزار بیت مشتمل بر غزلیات و رباعیات و قطعات و قصاید و مراثی و انشائی بقدر هشت هزار بیت بفارسی متضمن رقعات و مراسلات وغیره و شرح فارسی بعض اشعارِ مشکله اساتذهٔ فارسی و شرح اردوی دیوان اردوے مرزا غالب دهلوی از رشحاتِ خامه آنحضرت است ـ

آه صد آه کہ ناگہان در عمر شصت و سہ سالگی بناخوشی رنج باریک
در ۱۳۱۱ھ یکہزار و سیصد و یازدہ ہجری بتاریخ پانزدہم ماہ ذی الحجہ
این جہان فانی را پدرود گفتند و بعالم جاودانی شتافتند و داغ حسرت
وجدائی بر دلہاے دردمندان گذاشتند مزار آنحضرت در مقبرۂ
طالب علے یکہ شاہ واقع گولی گورہ قریب مسجد سنگی است ۔

بیت

از طفیل احمد و از فضل رب باد رحمت دمبدم بر مدفنش

آمین

رباعی مستزادی ذیل و قطعہ در تاریخ وفات آنحضرت از افکار آبدار
حاجی حرمین شریفین ماہر فن سخن مولوی صدیق حسن صاحب مہاجر المتخلص بعاشق است

رباعی

فردوسی عہد خویش والد زجہان رفت صد آہ
از مغفرت خودش بفردوس مکان داد الٰہ
عاشق سنہ وفات آن پاک نہاد جست و سروش
گفتا والد شد از جہان سوی جنان طاب ثراہ

وله قطعهٔ تاریخیه

چو فردوسیٔ عهد خویش واله | شده از دار فانی راحلِ خُلد
سنش را جستم ای عاشق زناله | ندا در داد واله داخلِ خُلد

مخفی و محتجب مباد که بر کلام بلاغت نظام آنحضرت بعضی اشخاص در بعض مواقع اعتراض هم داشتند و غالباً میدارند اگرچه این معنی قابل تذکره نبود زیراکه عادتیٔ مردم است ولیکن هر قدر اعتراضات که بنده میدانم در ذیل می نویسم زیراکه مع جوابات است لهذا بینندگان را فایده دارد خصوصاً این جواب ها جواباتی است که بر زبان مبارک خود آنحضرت گذشته بودند و آن این است -

اعتراض اوّل

آنحضرت شبی بر خانهٔ مرزا ابوالحسن صاحب طباطبائی پروفیسر فارسیٔ نظام کالج رفته بودند بنده نیز همراه بودم دیوانِ خود را حسب فرمایش مرزای موصوف باخود برده چند تا غزل را خواندند در آنجا مرزا کاظم نمازی هم موجود بودند چون آنحضرت این ابیات را خواندند

دل در سوادِ زلفت تسخیر ملکِ چین کرد	عمرش دراز باشد جاهش زیاد باشد

مرزا کاظم نمازی معترضانه گفتند که بجاے (دراز باشد) (دراز بادا) باید
آنحضرت در جواب فرمودند که خلافِ نسق می شود ۔ معترض صاحب
خاموش ماندند ۔

اعتراض دوم

بعد ازان خودِ مرزا ابوالحسن صاحب اعتراض کردند بر لفظ ترسا بمعنیٔ
گبر درین بیت

گر واندا فتاب پرستار روی کیست	ترسا پرستشی نکند آفتاب را

و لغتی را بر آوردند و گفتند که ترسا بمعنیٔ نصرانی باشد نه بمعنیٔ آتش پرست
آنحضرت فرمودند که ترسا بمعنیٔ آتش پرست هم آمده چنانچه حضرت خواجه حافظ
شیرازی علیه الرحمه میفرماید ۔

این حدیثم چه خوش آمد که سحر گه میگفت	بر در میکده با دف و نی ترسائی

گر مسلمانی ازین است که حافظ دارد	آه اگر از پی امروز بود فردائی

ظاہر ست کہ نصارا منکر قیامت نیستند پس ترسا دراینجا بمعنی آتش پرست آمده است و آتش پرستان قیامت را منکر اند چنانچه در کتاب دبستان مذاہب آورده است -

اعتراض سوم

بکشا بجام نرگس و عزم صبوح کن　　بیمار را غذا ز می خوشگوار بخش

مرزا ناصری برین بیت اعتراض کرده بودند که دوا بجاے غذا باید آنحضرت شنیده فرمودند که دوا خوشگوار نمی شود و بیمار را دوا و غذا ہر دو لازم است و نیز میفرمودند که معترض ہمین الفاظ را دیده است یعنی شعر را نفہمیده است -

اعتراض چہارم

محبوب علی شہی که بدوران عدل او　　ہرگز خطا گرفته نه جای صواب را

برین بیت شخصی اعتراض کرد که اسقاط عین روا نباشد چون آنحضرت بشنوند فرمودند که بلے درست است روا نباشد اگرچه ملا ظہوری غیره ساقط کرده اند فقط

تمام شد تذکره

قطعهٔ تاریخیه وفات بزبانِ اُردو از افکار گوہر بارِ مولوی حکیم سید فرخندہ

المتخلص بہ طاہر محافظِ دفتر مجلس مالگزاری کار عالی

ہائے افسوس جنت بعد حسب و الحسن نحن

شاعرِ فن از طبعِ سعدی عبد العلی

کس قدر تاریخ طاہر نے کہی اے عبد الولی

بیت جنت میں بنی قبلہ سعدی عبد العلی

۱۳۱۱ ہجری

اطلاع

باید که این کتاب را هیچکس در هیچ جا بلا استجازهٔ
بنده چاپ نکند و بگمان سود درین سودا
زبان برندارد. کتابیکه برآن مُهر بنده
ثبت نباشد مال مسروق است ـ

قیمت فی نسخه یکروپیه علاوه محصول بذمه مشتری

الراقم محمد عبد الواحد عفی عنه مدرس فارسی
گورنمنٹ ہائی اسکول
حیدرآباد

تجاویز

جامعہ عثمانیہ

۱- اراکین مجلس اعلیٰ [illegible] مجلس انتظامی کی سفارش [illegible]

مجوزہ نصاب پانچ کتابیں ایک ایک ماہ کے اندر [illegible] اراکین جامعہ

۲- اساتذہ جامعہ عثمانیہ و کلیہ جامعہ [illegible] ایک ایک کتاب لیں اور [illegible]

اراکین دارالترجمہ دس کتابیں ایک ایک [illegible]

۳- سلسلہ میں ترجمہ شدہ دو کتابیں بی اے اور ایم اے [illegible] جامعہ ہوں گے

۴- طلبہ میں کتابیں ایم اے ال ال بی [illegible]

طلبہ پانچ کتابیں دو ہفتہ کے لیے پاس رکھیں [illegible] طالب علم

۴- مدت مقررہ پر کتابیں واپس نہ ہوں تو [illegible]

ایک آنہ یومیہ فی کتاب جرمانہ لیا جائیگا۔

۵- بشرط موقع کتابیں گھر جاری کی جائیں گی [illegible]

۶- کتب خانہ میں کتاب کا لانا لازم ہے۔

گم یا خراب ہو جائیں تو قیمت [illegible] داری

اے ای پٹیل